หนังสือชุดพระเกียรติคุณ
สมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์

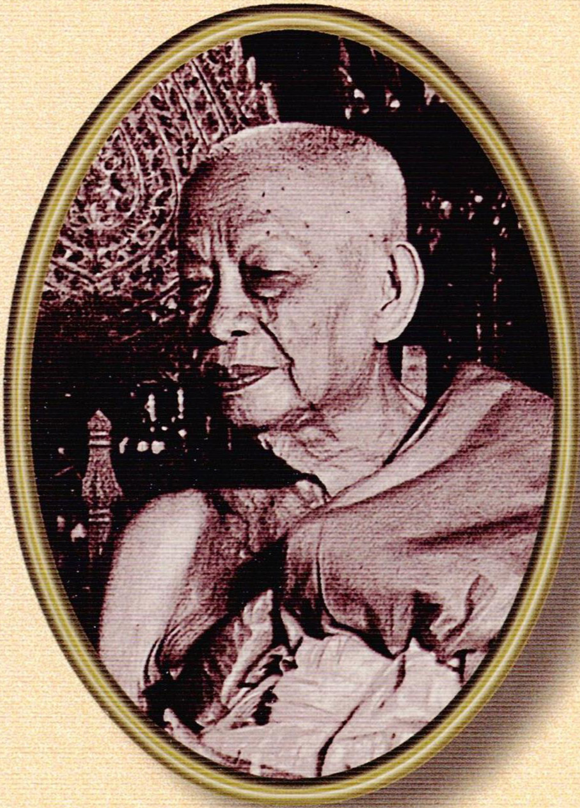

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
สมเด็จพระสังฆราช (อยู่ ญาโณทโย)

วัดสระเกศ

๑๔

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (อยู่ ญาโณทโย)

พระเกียรติคุณ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (อยู่ ญาโณทโย)

วัดสระเกศ

สุเชาวน์ พลอยชุม เรียบเรียง

พระเกียรติคุณสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อยู่ ญาโณทโย)

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

สุเชาวน์ พลอยชุม

พระเกียรติคุณสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อยู่ ญาโณทโย)

วัดสระเกศ.__ กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2542.

124 หน้า

1. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อยู่ ญาโณทโย)

2417-2508

I. ชื่อเรื่อง.

294.30922

ISBN 974-580-840-7

©สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

พิมพ์ครั้งที่ ๒/๒๕๔๑ จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พลอากาศเอก หะริน หงสกุล

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ

โทร. ๒๘๑๗๗๙๐

คำนำ

❑ ❑ ❑

เนื่องในวโรกาสฉลองพระชนมายุครบ ๘๔ พรรษา เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๐ มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ดำเนินการจัดสร้าง "โรงพยาบาลสกลมหาสังฆปริณายก" ขึ้น จำนวน ๑๙ แห่ง ในภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อถวายเป็นพระอนุสรณ์แด่สมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทั้ง ๑๙ พระองค์ เป็นการร่วมฉลองพระชนมายุเจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชในวโรกาสดังกล่าวแล้ว และเพื่อให้ประชาชนทราบความเป็นมาของโครงการจัดสร้างโรงพยาบาลสกลมหาสังฆปริณายก พร้อมทั้งพระประวัติและพระเกียรติคุณของสมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ กองบรรณาธิการนิตยสารธรรมจักษุ จึงได้เรียบเรียงพระประวัติสมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ลงพิมพ์เผยแพร่ในนิตยสารธรรมจักษุเป็นลำดับมา ปรากฏว่าเป็น

ที่สนใจของผู้อ่านทั่วไป ฉะนั้น เพื่อให้พระเกียรติคุณแห่งสมเด็จพระสังฆราชแต่ละพระองค์เป็นที่รู้จักแพร่หลายในหมู่ประชาชนยิ่งขึ้น มหามกุฏราชวิทยาลัยจึงได้จัดพิมพ์พระประวัติสมเด็จพระสังฆราชทุกพระองค์ที่เคยลงพิมพ์เผยแพร่ในธรรมจักษุนั้นขึ้นอีกครั้งหนึ่ง พร้อมทั้งปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น รวมเป็นหนังสือชุด **"พระเกียรติคุณสมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์"** จำนวน ๑๙ เล่ม

เล่ม ๑๕ ในหนังสือชุดนี้คือ พระเกียรติคุณสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (อยู่ ญาโณทย) พระองค์ที่ ๑๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เพื่อประโยชน์ในทางการศึกษาอ้างอิง จึงได้นำพระนิพนธ์และเอกสารเกี่ยวกับสมเด็จพระสังฆราชพระองค์นั้น ๆ บางเรื่องมาพิมพ์เป็นภาคผนวกไว้ด้วย

ในเล่มนี้ ได้นำพระนิพนธ์ของสมเด็จพระสังฆราชพระองค์นั้นบางเรื่องและเรื่องที่เนื่องด้วยพระองค์ท่านบางเรื่องมารวมพิมพ์ไว้ด้วย เพราะพระนิพนธ์และเรื่องราวต่าง ๆ เหล่านี้ย่อมแสดงถึงพระปรีชาสามารถในทางพระปริยัติธรรม และพระมติในทางพระศาสนาที่ควรแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

จึงหวังว่าหนังสือชุด **พระเกียรติคุณสมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์** นี้ จักอำนวยประโยชน์แก่ผู้อ่านทั้งหลายตามสมควร.

(พระมหารัชมงคลดิลก)
ผู้อำนวยการ

มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
มิถุนายน ๒๕๔๑

สารบาญ

นำเรื่อง	(๑)
พระประวัติ	๑
สมณศักดิ์และหน้าที่การงาน	๔
สมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๑๕	
แห่งกรุงรัตนโกสินทร์	๑๒
พระกรณียกิจด้านต่าง ๆ	๒๗
พระอัจฉริยะทางโหราศาสตร์	๒๙
สิ้นพระชนม์	๓๐
การพระศพ	๓๑
ภาคผนวก	
-อริยธนกถา	๓๕
-พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕	๔๕
-ตำนานบรมบรรพต (ภูเขาทอง)	๖๐

นำเรื่อง

สมเด็จพระสังฆราช เป็นสมณฐานันดร หรือสมณศักดิ์สูงสุดในทางการปกครองของคณะสงฆ์ไทย เป็นตำแหน่งที่มีมาคู่กับคณะสงฆ์ไทย ตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นอย่างต่ำ ตามหลักฐานดังที่ปรากฏในศิลาจารึกสมัยสุโขทัย ทรงดำรงอยู่ในฐานะองค์พระประมุขแห่งสังฆมณฑลทั่วราชอาณาเขตที่เรียกว่าสังฆปริณายกบ้าง มหาสังฆปริณายกบ้าง สกลมหาสังฆปริณายกบ้าง สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นผู้สถาปนาหรือแต่งตั้ง

สมัยกรุงสุโขทัย สมณศักดิ์สูงสุดในคณะสงฆ์เรียกว่า **พระสังฆราช** และสันนิษฐานว่า พระสังฆราชน่าจะมีมากกว่า ๑ องค์ กล่าวคือ เมืองใหญ่ ๆ น่าจะมีพระสังฆราชองค์ ๑ เป็นสังฆปริณายก หรือประมุขของสงฆ์บริษัทตลอดเขตเมืองนั้น

สมัยกรุงศรีอยุธยา ในชั้นต้นมี พระสังฆราช ๒ องค์ คือ เป็นเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายคามวาสีองค์หนึ่ง มีราชทินนามว่า **พระพุทธโฆษาจารย์** เป็นเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายอรัญวาสีองค์หนึ่ง มีราชทินนามว่า **พระวันรัตน** องค์ไหนเป็นผู้มีอายุพรรษามากองค์นั้นได้เป็น **สมเด็จพระสังฆราช** และมีคำว่า "สมเด็จ" นำหน้าราชทินนาม ดังที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า บางครั้งออกนาม **สมเด็จพระวันรัตน** บางครั้งออกนาม **สมเด็จพระพุทธ-โฆษาจารย์** ฉะนั้น ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราช จึงเป็นสมณศักดิ์สูงสุดและมีเพียงองค์เดียว

มาถึงตอนปลายกรุงศรีอยุธยา จึงเกิดมีราชทินนามสำหรับตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชขึ้นคือนามว่า **สมเด็จพระอริยวงษาสังฆราชาธิบดี** ซึ่งสันนิษฐานว่า เกิดมีขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศเป็นครั้งแรก และได้ใช้เป็นแบบสืบมา

สมัยกรุงธนบุรี การปกครองคณะสงฆ์ก็ยังคงรูปแบบเหมือนสมัยกรุงศรีอยุธยา คือมีสมเด็จพระสังฆราช เป็นสมณศักดิ์สูงสุดและเป็นตำแหน่งสูงสุดทางการปกครอง และมีสมเด็จพระสังฆราชเพียงองค์เดียวเป็นประมุขของสงฆ์บริษัททั่วราชอาณาเขต แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่า ตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราช มีราชทินนามว่าอย่างไร

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ การปกครองคณะสงฆ์ก็ยังคงดำเนินไปเหมือนเมื่อครั้งกรุงธนบุรี มีตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราช เป็นสมณศักดิ์สูงสุดและเป็นประมุขแห่งสงฆ์บริษัททั่วราชอาณาเขต ในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ไม่ปรากฏหลักฐานว่าสมเด็จพระสังฆราชมีราชทินนามว่าอย่างไร กระทั่งสมัยรัชกาลที่ ๒ เมื่อทรงสถาปนา สมเด็จพระพนรัตน (มี) เป็นสมเด็จพระสังฆราช มีราชทินนามว่า **สมเด็จพระอริยวงษญาณ ปริยัติวราสังฆราชาธิบดี** นำให้สันนิษฐานได้ว่า แม้ในสมัยกรุงธนบุรีและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น สมเด็จพระสังฆราชก็คงจะมีราชทินนามว่า **สมเด็จพระอริยวงษญาณ** เช่นเดียวกัน

ราชทินนามนี้ได้ใช้เป็นแบบสืบมาจนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดให้แก้เป็น **สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ** และได้ใช้เป็นราชทินนามสำหรับตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชสืบมาจนทุกวันนี้

แต่สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ปัจจุบัน ได้รับพระราชทานทินนามต่างไปจากสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ก่อน ๆ ว่า **สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช** จึงนับเป็นสมเด็จพระสังฆราชพระองค์แรกที่มิได้เป็นพระบรมวงศานุวงศ์ แต่ได้รับพระราชทานราชทินนามเป็นพิเศษเฉพาะพระองค์ ไม่ได้ใช้พระนามว่า **สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ** ตามแบบอย่างที่เคยเป็นมา

ในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงถวายมหาสมณุตมาภิเษกแด่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนุชิตชิโนรส เป็นกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ที่สมเด็จพระสังฆราช แต่ไม่เรียกว่า สมเด็จพระสังฆราช เมื่อถึงคราวจะออกพระนามเรียกพระนามกรม เมื่อจะกล่าวถึงตำแหน่งเรียกต่อพระนามว่า **สมณุตมมหาสังฆปริณายก** เป็นครั้งแรกที่เจ้านายได้ทรงรับตำแหน่งนี้

ในรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงถวายมหาสมณุตมาภิเษก แด่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ

กรมหลวงวชิรญาณวโรรส เป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ที่สมเด็จพระสังฆราช คำว่า **สมเด็จพระมหาสมณเจ้า** ซึ่งใช้เรียกเจ้านายผู้ได้รับถวายมหาสมณุตมาภิเษกแทนคำว่า "สมเด็จพระสังฆราช" เกิดมีขึ้นในคราวนี้เป็นครั้งแรก

ต่อมาเมื่อ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สิ้นพระชนม์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนา พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์ เป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า คำว่า **สมเด็จพระสังฆราชเจ้า** ก็เกิดมีขึ้นในคราวนี้เป็นครั้งแรก

สรุปได้ว่า ในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ สมณศักดิ์สูงสุดในคณะสงฆ์คือตำแหน่งที่ **สมเด็จพระสังฆราช** นั้นมีคำเรียกเป็น ๓ อย่าง คือ

๑. เจ้านายชั้นสูงผู้ได้รับถวายมหาสมณุตมาภิเษก (คือทรงได้รับสถาปนาเป็นที่ สมเด็จพระสังฆราช) เรียกว่า **สมเด็จพระมหาสมณเจ้า** มี ๓ พระองค์ คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส (พระองค์เจ้าวาสุกรี) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ (พระองค์เจ้าฤกษ์) และสมเด็จพระมหา-

สมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (พระองค์เจ้ามนุษยนาคมานพ) วัดบวรนิเวศวิหาร สมเด็จพระมหาสมณเจ้าทรงเศวตฉัตร ๕ ชั้น สูงกว่าสมเด็จพระสังฆราชผู้ทรงเศวตฉัตร ๓ ชั้น

๒. พระบรมวงศานุวงศ์ผู้ทรงได้รับสถาปนาเป็นที่สมเด็จพระสังฆราช เรียกว่า **สมเด็จพระสังฆราชเจ้า** มี ๒ พระองค์ คือ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ (หม่อมเจ้าภุชงค์) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม และสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (หม่อมราชวงศ์ชื่น นภวงศ์) วัดบวรนิเวศวิหาร สมเด็จพระสังฆราชเจ้าทรงเศวตฉัตร ๕ ชั้น แต่สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ได้รับพระราชทานฉัตรตาดเหลือง ๕ ชั้น

๓. ท่านผู้มิใช่พระบรมวงศานุวงศ์ เมื่อได้รับสถาปนาเป็นที่ สมเด็จพระสังฆราช เรียกว่า **สมเด็จพระสังฆราช** ทรงเศวตฉัตร ๓ ชั้น ดังที่ปรากฏทั่วไป

ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช ในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาต่อเนื่องกันมามิได้ขาดทุกรัชกาลกระทั่งถึงรัชกาลที่ ๔ ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนา สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เพียงพระองค์เดียว เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส สิ้นพระชนม์แล้ว มิได้ทรงสถาปนาพระเถระรูปใดในตำแหน่งที่

สมเด็จพระสังฆราชอีกจนตลอดรัชกาล ฉะนั้น ในรัชกาลที่ ๔ จึงว่างสมเด็จพระสังฆราชเกือบตลอดรัชกาลคือ ๑๕ ปี

ในรัชกาลที่ ๕ ในช่วง ๒๓ ปีแรกแห่งรัชกาล ก็มิได้ทรงสถาปนาพระเถระรูปใดในตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราชเช่นกัน กระทั่ง พ.ศ. ๒๔๓๔ จึงทรงถวายมหาสมณุตมาภิเษกแด่ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ แต่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ พระองค์นั้นก็ทรงดำรงอยู่ในตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราชเพียง ๑๐ เดือนเท่านั้นก็สิ้นพระชนม์ เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยา-ลงกรณ์ สิ้นพระชนม์แล้ว ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว) เป็นพระองค์ที่ ๒ ในรัชกาล สมเด็จพระสังฆราช (สา) ทรงดำรงอยู่ในตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราช ๕ ปีเศษก็สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ หลังจากสมเด็จพระสังฆราช (สา) สิ้นพระชนม์แล้ว ก็มิได้ทรงสถาปนาพระเถระรูปใดในตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราชอีกจนตลอดรัชกาล ฉะนั้น ในรัชกาลที่ ๕ จึงรวมเวลาที่ว่างสมเด็จพระสังฆราชอยู่ถึง ๓๔ ปี นับแต่รัชกาลที่ ๖ เป็นต้นมา จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชต่อเนื่องกันมามิได้ขาดจวบจนปัจจุบัน

แต่โบราณมา พระเถระผู้จะได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จ

พระสังฆราช รวมทั้งสมเด็จพระราชาคณะด้วยนั้น ปรากฏตามพระอธิบายของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ว่า **"เฉพาะบางรูปผู้ทรงคุณพิเศษ เช่น เป็นพระอุปัชฌายะหรือพระอาจารย์ของพระราชา..."** หากมิใช่เป็นพระอุปัชฌาย์อาจารย์ก็ **"ทรงเลือกที่เป็นผู้ใหญ่ผู้เฒ่า"** กล่าวโดยสรุปก็คือ ท่านผู้จะได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชนั้นจะต้องมีความเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินในทางใดทางหนึ่ง ฉะนั้น ในบางรัชกาลเมื่อหมดท่านที่ดำรงอยู่ในฐานะดังกล่าวแล้ว จึงไม่ทรงสถาปนาพระเถระรูปใดเป็นสมเด็จพระสังฆราช และไม่ทรงสถาปนาสมเด็จพระราชาคณะบางตำแหน่ง เช่น ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อสมเด็จพระสังฆราช (นาค) สิ้นพระชนม์ ทรงพระราชดำริจะสถาปนา พระพิมลธรรม (อู่) วัดสุทัศนเทพวราราม เป็นสมเด็จพระสังฆราช จนโปรดให้อาลักษณ์ร่างนามที่จะทรงตั้งและกำหนดวันที่จะทรงตั้งแล้ว แต่ทรงพระประชวรเสด็จสวรรคตเสียก่อน จึงยังมิทันได้ทรงตั้ง ครั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นรัชกาลที่ ๔ ก็มิได้ทรงสถาปนา พระพิมลธรรม (อู่) เป็นสมเด็จพระสังฆราช แต่ทรงถวายมหาสมณุตมาภิเษกแด่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ในตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราช เพราะทรงเป็นที่ทรงเคารพ

นับถือมากในฐานเป็นพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่และทรงเป็นครูอาจารย์แห่งราชสกุลวงศ์ เมื่อสมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรสสิ้นพระชนม์แล้ว ไม่ทรงสถาปนาท่านผู้ใดเป็นสมเด็จพระสังฆราชอีกจนตลอดรัชกาล

ในรัชกาลที่ ๕ ทรงถวายมหาสมณุตมาภิเษกแด่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ในตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราช เพราะทรงเป็นพระราชอุปัธยาจารย์ในพระองค์ เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ สิ้นพระชนม์แล้ว ทรงสถาปนา สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (สา ปุสฺสเทว) เป็นสมเด็จพระสังฆราช เพราะทรงเป็นพระราชกรรมวาจาจารย์ในพระองค์ เมื่อสมเด็จพระสังฆราช (สา) สิ้นพระชนม์แล้ว ไม่ทรงสถาปนาพระเถระรูปใดในตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราชอีกจนตลอดรัชกาล แม้ว่าในขณะนั้นจะมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นประธานอยู่ในสังฆมณฑล ก็ไม่ทรงถวายมหาสมณุตมาภิเษกหรือสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช เพราะทรงอยู่ในฐานะเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ

ถึงรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงถวายมหาสมณุตมาภิเษกแด่ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราช

เพราะทรงเป็นพระราชอุปัธยาจารย์ในพระองค์ ครั้นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสสิ้นพระชนม์แล้ว ทรงสถาปนาพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ เป็นสมเด็จพระสังฆราชเจ้า เพราะทรงเป็นพระราชกรรมวาจาจารย์ในพระองค์

หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมา ธรรมเนียมการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมดังที่กล่าวมาแล้ว คือมิได้ถือความสัมพันธ์เกี่ยวข้องในสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเป็นสำคัญ แต่ถือตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เป็นสำคัญ ซึ่งโดยหลักการแล้วก็คือ พระมหาเถระผู้มีสมณศักดิ์สูงสุดเป็นลำดับที่ ๑ จะได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช

การปกครองคณะสงฆ์ไทยแต่เดิมมา แบ่งเป็นคณะ แต่ละคณะมีเจ้าคณะใหญ่ปกครองโดยไม่ขึ้นแก่กัน ดังที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงอธิบายไว้ในพระมหาสมณศาสนฉบับหนึ่งว่า

"แต่ก่อน คณะแยกกันครอง หรือบางสมัยมีสังฆราชก็เจริญอายุพรรษา มีอยู่ก็เปนแต่เพียงกิตติมศักดิ์ กระทรวงธรรมการจำต้องทำน่าที่สังฆราช ฯ ผลเปนอย่างไรบ้าง ฯ" และในเชิงอรรถพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑

ตอนหนึ่งว่า **"คณะใหญ่ทั้ง ๔ นั้นต่างมิได้ขึ้นแก่กัน เมื่อมีกิจอันจะพึงทำร่วมกัน เสนาบดีกระทรวงธรรมการรับพระบรมราชโองการสั่งฯ เจ้าคณะรูปใดมีสมณศักดิ์สูง เสนาบดีก็พูดทางเจ้าคณะรูปนั้น ๆ"** สมเด็จพระสังฆราชจึงทรงดำรงอยู่ในฐานเป็นกิตติมศักดิ์ ผู้ทำหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชที่แท้จริงคือเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ซึ่งรับพระบรมราชโองการสั่ง (คือคำสั่ง) จากสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอีกทีหนึ่ง ฉะนั้น แต่โบราณมา ผู้ปกครองคณะสงฆ์ที่แท้จริงคือสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน

ถึงรัชกาลที่ ๖ เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงรับถวายมหาสมณุตมาภิเษก (คือทรงรับสถาปนาเป็น สมเด็จพระสังฆราช) ได้ทรงแนะนำกระทรวงธรรมการว่า **"ในเวลานี้ได้ฉันเป็นสังฆราชขึ้น น่าที่กระทรวงธรรมการจะปลดเปลื้องการพระสงฆ์ ที่ตนไม่ถนัดถวายฉันเสียให้เป็นเด็ดขาด จะเบาแรงเข้าและการจะดีขึ้น"** ต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึง **"ทรงมอบการทั้งปวงซึ่งเป็นกิจธุระพระศาสนา ถวายแด่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ผู้เป็นมหาสังฆปริณายก เพื่อทรงเป็นธุระปกครอง"** ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๕๕ เป็นต้นมา สมเด็จพระมหา-สมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงทรงเป็นผู้ทำให้พระสงฆ์ได้ปกครองพระสงฆ์กันเองเป็นครั้งแรก และทรงเป็นสมเด็จ

พระสังฆราชพระองค์แรกที่ทรงปกครองคณะสงฆ์โดยตรงด้วยพระองค์เอง ซึ่งได้เป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบมาจนทุกวันนี้

แม้ว่าลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ของไทยนับแต่อดีตมาจนปัจจุบัน จะแตกต่างกันไปบ้างตามความเปลี่ยนแปลงของบ้านเมือง แต่ก็เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า สมเด็จพระสังฆราชทุกพระองค์ทั้งในอดีตและในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ ล้วนเป็นพระมหาเถระผู้ทรงพระเกียรติคุณและทรงปฏิบัติพระศาสนกิจเป็นคุณประโยชน์แก่พระศาสนาและชาติบ้านเมืองเป็นอย่างมาก แต่ประชาชนและพุทธศาสนิกชนจำนวนไม่น้อยที่ไม่ค่อยจะได้รู้จักความเป็นไปในส่วนพระประวัติและพระเกียรติคุณของสมเด็จพระสังฆราชแต่ละพระองค์ ซึ่งทรงดำรงอยู่ในฐานเป็นอภิปูชนียบุคคลของชาติและทรงเป็นหลักชัยของพุทธศาสนิกชนทั่วไป ฉะนั้น มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ จึงได้ดำริจัดพิมพ์หนังสือชุด **พระเกียรติคุณสมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์** จำนวน ๑๙ พระองค์รวมเป็นหนังสือ ๑๙ เล่มขึ้น เพื่อเผยแพร่แก่ประชาชนทั่วไป แต่ละเล่มว่าด้วยพระประวัติและพระเกียรติคุณของสมเด็จพระสังฆราชแต่ละพระองค์ คือ

เล่มที่ ๑ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) วัดระฆังโฆษิตาราม

เล่มที่ ๒ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ศุข) วัดมหาธาตุ

เล่มที่ ๓ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (มี) วัดมหาธาตุ

เล่มที่ ๔ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สุก) วัดมหาธาตุ

เล่มที่ ๕ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) วัดมหาธาตุ

เล่มที่ ๖ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (นาค) วัดราชบุรณะ

เล่มที่ ๗ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

เล่มที่ ๘ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ วัดบวรนิเวศวิหาร

เล่มที่ ๙ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว) วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

เล่มที่ ๑๐ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร

เล่มที่ ๑๑ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จ

พระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ วัดราชบพิธสถิต-มหาสีมาราม

เล่มที่ ๑๒ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทว) วัดสุทัศนเทพวราราม

เล่มที่ ๑๓ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิเวศวิหาร

เล่มที่ ๑๔ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

เล่มที่ ๑๕ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (อยู่ ญาโณทย) วัดสระเกศ

เล่มที่ ๑๖ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฺฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม

เล่มที่ ๑๗ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

เล่มที่ ๑๘ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จ

พระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (วาสน์ วาสน) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

เล่มที่ ๑๙ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒน) วัดบวรนิเวศวิหาร

ในแต่ละเล่ม นอกจากจะเสนอพระประวัติและพระเกียรติคุณของสมเด็จพระสังฆราชแต่ละพระองค์แล้ว ยังได้เสนอพระนิพนธ์บางเรื่องของแต่ละพระองค์และเอกสารสำคัญบางเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระประวัติหรือการคณะสงฆ์ในยุคนั้น ๆ ไว้ด้วย เพื่อความชัดเจนของเรื่องราวที่ปรากฏในพระประวัติและเพื่อความสะดวกของผู้ที่สนใจจะศึกษาในรายละเอียดหรืออ้างอิง

พระประวัติสมเด็จพระสังฆราช ในหนังสือชุด **พระเกียรติคุณสมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์** นี้ มหามกุฏราชวิทยาลัยได้นำลงพิมพ์เผยแพร่ในนิตยสารธรรมจักษุเป็นครั้งแรก ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้จึงเป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๒ และได้แก้ไขเพิ่มเติมในส่วนที่ผิดพลาดบกพร่องให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

จึงหวังว่าหนังสือชุด **พระเกียรติคุณสมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์** นี้คงจะอำนวยประโยชน์แก่ผู้อ่านและผู้สนใจทั่วไป

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
สมเด็จพระสังฆราช (อยู่ ญาโณทย)
วัดสระเกศ

สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๑๕
(ญาโณทโย อยู่ ช้างโสภา (แซ่ฉั่ว) ป. ๙)

พระนามตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สุขุมวิธานธำรง สกลมหาสังฆปริณายก ตรีปิฎกโกศล วิมลคัมภีรญาณ ญาโณทยาภิธานสังฆวิสุต พุทธบริษัทคารวสถาน ธรรมปฏิภาณญาณสุนทร บวรธรรมบพิตร สมเด็จพระสังฆราช เสด็จสถิต ณ วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร พระอารามหลวง จงทรงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พล ปฏิภาน คุณสารสิริสวัสดิ์ จิรัฎฐิติ วิรุฬหิไพบูลย์ ในพระพุทธศาสนา เทอญ.

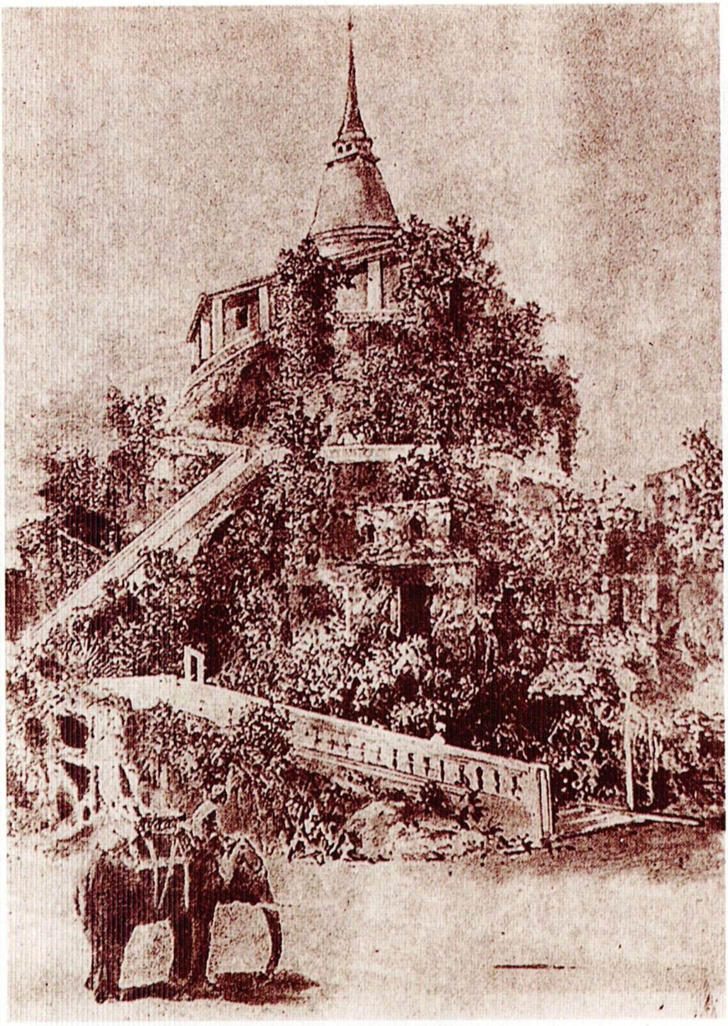

ทัศนียภาพบรมบรรพต หรือภูเขาทอง วัดสระเกศ ในสมัยรัชกาลที่ ๔

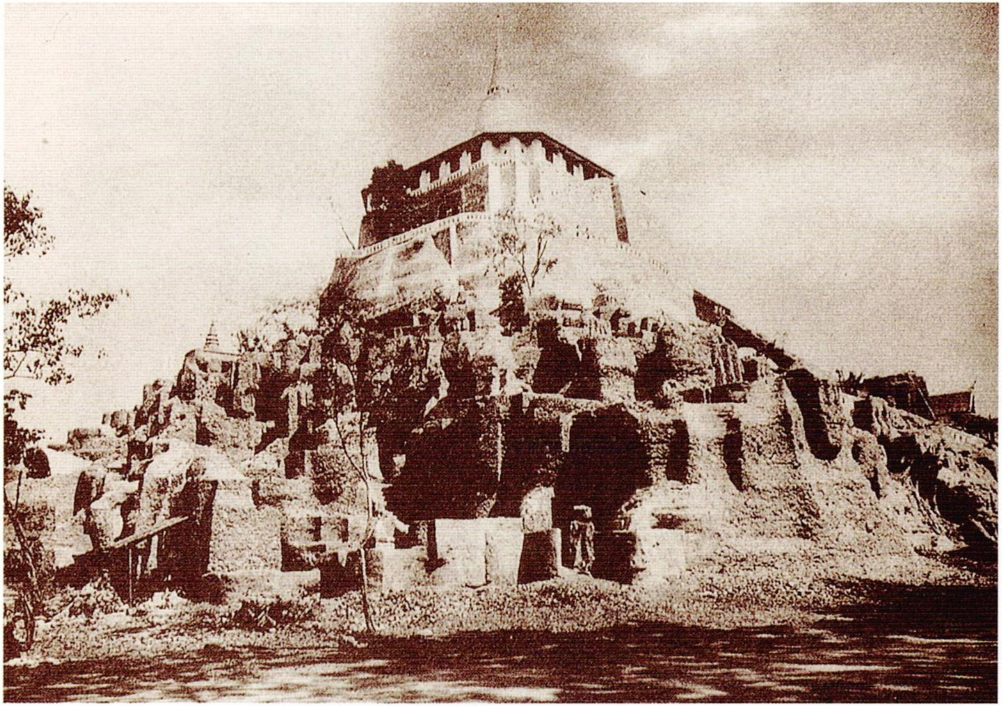

ภาพภูเขาทอง วัดสระเกศ เมื่อทำการบูรณะในสมัยรัชกาลที่ ๗

ทัศนียภาพภูเขาทอง ในปัจจุบันพร

พระเจดีย์ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในภูเขาทอง

ซุ้มสีมาพระอุโบสถวัดสระเกศ

พระพุทธรูปในระเบียงรอบพระอุโบสถวัดสระเกศ

พระเกียรติคุณ
สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
สมเด็จพระสังฆราช
(อยู่ ญาโณทโย)

พระประวัติ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช พระนามเดิมว่า **อยู่** พระนามฉายาว่า **ญาโณทโย** ประสูติเมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๑๗ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช รัชกาลที่ ๕ ที่เรือนแพหน้าวัดกัลยาณมิตร อำเภอบางกอกใหญ่ จังหวัดธนบุรี โยมบิดาชื่อ ตรุษ โยมมารดาชื่อ จันทร์

เมื่อทรงพระเยาว์ ทรงได้รับการศึกษาเบื้องต้นกับโยมบิดา เมื่อมีพระชนมายุพอสมควร จึงได้มาอยู่ในสำนักของพระอาจารย์ช้าง วัดสระเกศ ได้ศึกษาวิชาหนังสือ วิชาเลขลูกคิด และโหราศาสตร์ ได้ทรงเล่าเรียนสืบมาจนกระทั่งบรรพ-ชาอุปสมบท พระชนมายุ ๑๒ พรรษา ทรงบรรพชาเป็นสามเณร และได้ทรงเริ่มศึกษาภาษาบาลี ทรงศึกษามูลกัจจายน์ในสำนักของพระอาจารย์ช้าง ต่อมาได้ทรงศึกษาในสำนักของพระธรรม-

กิติ (เม่น) บ้าง ในสำนักสมเด็จพระวันรัต (แดง) วัดสุทัศน์บ้าง และในสำนักพระยาธรรมปรีชา (ทิม) บ้าง

พ.ศ. ๒๔๓๓ ได้ทรงเข้าแปลพระปริยัติธรรม ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นครั้งแรก ทรงได้เป็นเปรียญ ๓ ประโยค

พ.ศ. ๒๔๓๖ ได้ทรงเข้าแปลพระปริยัติธรรม ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้อีก ๑ ประโยค รวมเป็น ๔ ประโยค

ต่อมา พ.ศ. ๒๔๓๗ เมื่อมีพระชนมายุครบอุปสมบท ทรงอุปสมบทที่วัดสระเกศ โดยสมเด็จพระวันรัต (แดง) วัดสุทัศน์ เป็นพระอุปัชฌาย์ พระธรรมทานาจารย์ (จุ่น) วัดสระเกศ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระธรรมกิติ (เม่น) วัดสระเกศ เป็นพระอนุสาวนาจารย์

หลังจากได้ทรงอุปสมบทแล้ว ได้ทรงเข้าแปลพระปริยัติธรรมอีก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ ทรงได้เป็นเปรียญ ๕ ประโยค

พ.ศ. ๒๔๔๓ ทรงเข้าแปลพระปริยัติธรรมอีก ทรงได้เป็นเปรียญ ๖ ประโยค เมื่อทรงสอบได้เปรียญ ๖ ประโยคแล้ว ทรงคิดว่าจะหยุดสอบไม่เข้าแปลต่อไปอีก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงทราบจึงทรงพระกรุณาโปรดให้เจ้าพระยาวิชิตวงศ์วุฒิไกร (ม.ร.ว.คลี่ สุทัศน์) เมื่อดำรงตำแหน่งเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการในเวลานั้น

เป็นผู้นำพระกระแสรับสั่งมาบอก ให้เข้าแปลประโยค ๗ ต่อ จึงต้องทรงรับสนองพระราชกระแสรับสั่งเข้าแปลต่อไป และก็ทรงแปลได้อีก ๑ ประโยค ในปีนั้นเอง รวมเป็น ๗ ประโยค

พ.ศ. ๒๔๔๔ ได้ทรงเข้าแปลพระปริยัติธรรมได้อีก ๑ ประโยค รวมเป็น ๘ ประโยค

พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้ทรงเข้าแปลพระปริยัติธรรมเป็นครั้งสุดท้าย ทรงแปลได้เป็นเปรียญ ๙ ประโยค เมื่อพระชนมายุ ๒๘ พรรษา

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงสอบได้เป็นพระเปรียญ ๙ ประโยครูปแรกในรัชกาลที่ ๕ จึงทรงได้รับพระมหากรุณาธิคุณให้นำรถยนต์หลวงมาส่งจนถึงพระอารามที่อยู่เป็นพิเศษ และนับแต่นั้นมา ภิกษุสามเณรรูปใดสอบได้ ๙ ประโยค ก็ทรงพระกรุณาโปรดให้นำรถยนต์หลวงส่งเปรียญรูปนั้นจนถึงอารามเป็นธรรมเนียมสืบมา

นับแต่ได้ทรงเข้าแปลพระปริยัติธรรมมาตั้งแต่ประโยคต้นจนถึงประโยคสุดท้าย คือ ประโยค ๙ เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ไม่เคยแปลตกเลย

สมณศักดิ์และหน้าที่การงาน

พ.ศ. ๒๔๔๕ เมื่อทรงได้เป็นเปรียญ ๙ ประโยคแล้ว ก็ทรงดำรงตำแหน่งเป็นกรรมการสนามหลวง สอบไล่พระปริยัติธรรม ณ วัดพระศรีรัตนศาสดารามตลอดมา

พ.ศ. ๒๔๕๑ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่ **พระปิฎกโกศล**

พ.ศ. ๒๔๕๘ เมื่อย้ายสถานที่สอบพระปริยัติธรรมจากในพระบรมมหาราชวังมาสอบที่วัดเบญจมบพิตร และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ขณะทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นกรมหมื่น ทรงเปลี่ยนวิธีการสอบจากวิธีแปลด้วยปากมาเป็นสอบด้วยวิธีเขียน เหมือนกันทุกประโยคตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๙ เป็นต้นมา เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ก็ทรงได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการตรวจประโยคด้วย

พ.ศ. ๒๔๖๒ ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นแม่กองธรรมสนามจังหวัดนครราชสีมา

พ.ศ. ๒๔๖๔ ในรัชกาลที่ ๖ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นราชที่ **พระราชเวที** และในศกเดียวกันได้รับแต่งตั้งให้เป็นแม่กองธรรมสนามจังหวัดกาญจนบุรี

พ.ศ. ๒๔๖๕-๖๖ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นแม่กองธรรมสนามมณฑลภูเก็ต รวม ๒ ปีติดต่อกัน

พ.ศ. ๒๔๖๖ ในรัชกาลที่ ๖ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นเทพที่ **พระเทพเวที**

พ.ศ. ๒๔๖๗ ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง**เจ้าอาวาสวัดสระเกศ** พระอารามหลวง และในศกเดียวกัน ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะแขวงเหนือ จังหวัดธนบุรี

พ.ศง ๒๔๖๗ ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นแม่กองธรรมสนามมณฑลภูเก็ตอีกครั้งหนึ่ง

พ.ศ. ๒๔๖๘ ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นแม่กองธรรมสนามมณฑลนครราชสีมา

พ.ศ. ๒๔๗๐ ในรัชกาลที่ ๗ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นธรรมที่ **พระธรรมเจดีย์** แล้วเป็นกรรมการเถรสมาคม ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕) ตลอดจนถึง พ.ศ. ๒๔๘๔ อันเป็นปีที่เลิกใช้ พ.ร.บ. ลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑

พ.ศ. ๒๔๘๘ ในรัชกาลที่ ๘ ได้รับพระราชทานสถาปนาเป็นพระราชาคณะชั้นเจ้าคณะรองที่ **พระธรรมวโรดม**

พ.ศ. ๒๔๙๖ ในรัชกาลที่ ๙ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะที่ **สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์** ดังมีสำเนาตามประกาศกำกับสุพรรณบัฏ ดังนี้ :-

(พระปรมาภิไธย) ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤบดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร

มีพระบรมราชโองการโปรดให้ประกาศว่า โดยที่ทรงพระราชดำริว่า พระธรรมวโรดม เป็นพระเถระผู้เจริญด้วยวิริยาธิคุณ วิบุลปฏิภาณญาณปรีชา ได้ศึกษาแตกฉานในพระปริยัติไตรปิฎกสัทธรรม รอบรู้อักขรสมัยทั้งสกพากย์ และไพ-รัชพากย์เป็นอย่างดี และชำนาญในคัมภีร์โหราศาสตร์พยากรณ์ ดำรงสถาพรอยู่ในสมณคุณเนกขัมมปฏิบัติ สมบูรณ์ด้วยศีลาจารวัตร รัตตัญญูมหาเถรธรรมตลอดมาช้านาน ได้ประกอบกรณียกิจเป็นหิตานุหิตประโยชน์ไพศาล แก่พุทธจักรและอาณาจักร ดังปรากฏความในประกาศสถาปนาเป็นที่รองสมเด็จพระราชาคณะ เมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๘๘ นั้นแล้ว

ครั้นต่อมา พระธรรมวโรดม ยิ่งเจริญด้วยอุตสาหวิริยาธิคุณ สามารถเอาภาระธุระพระพุทธศาสนาเป็นพาหุลกิจนิตยสมาทาน มิได้ท้อถอย ในการปกครองพระอารามก็เอาภาระบูรณะปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุทั่ว ๆ ไป ให้กลับมีสภาพมั่นคงขึ้นกว่าแต่ก่อน โดยเฉพาะพระบรมบรรพตปูชนียสถาน

ก็ได้จัดการบูรณะเป็นการใหญ่ อันจักหวังได้ว่าปูชนียสถานแห่งนี้จักเป็นศรีสง่าแก่พระนครได้แห่งหนึ่ง ในหน้าที่การบริหารทางคณะสงฆ์ ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นองค์ประธานสังฆสภา ได้ปฏิบัติการในหน้าที่ให้สำเร็จเรียบร้อยเป็นผลดีตลอดมา บัดนี้ พระธรรมวโรดม ก็เจริญยิ่งด้วยพรรษายุกาลรัตตัญญูมหาสถาวีรธรรม มั่นคงในพระพุทธศาสนาเป็นอจลพรหมจริยาภิรัต สงเคราะห์พุทธบริษัทปกครองคณะสงฆ์ ดำรงตำแหน่งสมณศักดิ์ติดต่อกันมาช้านานถึง ๔๔ พรรษา ได้เป็นครูและอุปัธยาจารย์แก่มหาชนเป็นอันมาก อุตส่าห์สั่งสอนอบรมพระภิกษุสามเณร และคฤหัสถ์ศาสนิกบริษัทให้เจริญในธรรมปฏิปทา มีศิษยานุศิษย์ไพศาล เป็นที่เคารพนับถือสักการบูชาแห่งพุทธมามกชนทั่วไป สมควรจะสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระราชาคณะได้

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดให้สถาปนา พระธรรมวโรดมขึ้นเป็นสมเด็จพระราชาคณะ มีราชทินนามตามจารึกในสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ญาณอดุลสุนทรนายก ตรีปิฎกวิทยาคุณ วิบูลคัมภีรญาณสุนทร มหาคณิสสร บวรสังฆรามคามวาสี อรัญญวาสี สถิต ณ วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร พระอารามหลวง มีฐานานุศักดิ์ตั้งฐานานุกรมได้ ๑๐ รูป คือ พระครูปลัดสัมพิพัฒนศีลาจารย์ ญาณธาดา มหาสังฆานุนายก ปิฎกธรรมรักขิต ๑ พระครูวินัยธร ๑

พระครูธรรมธร ๑ พระครูเมธังกร พระครูคู่สวด ๑ พระครูวรวงศ์ พระครูคู่สวด ๑ พระครูธรรมรัต ๑ พระครูธรรมรุจิ ๑ พระครูสังฆวิจารณ์ ๑ พระครูสมุห์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑

ขออาราธนาพระคุณจงรับภาระพระพุทธศาสนา เป็นภาระสั่งสอนช่วยระงับอธิกรณ์ และอนุเคราะห์พระภิกษุสามเณรโดยสมควรแก่กำลัง และอิสสริยยศซึ่งพระราชทานนี้ และจงเจริญ อายุ วรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสิริสวัสดิ์ จิรัฏฐิติวิรุฬหิไพบูลย์ ในพระพุทธศาสนาเทอญฯ

ประกาศ ณ วันที่ ๔ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๙๖ เป็นปีที่ ๘ ในรัชกาลปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

จอมพล ป.พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

พ.ศ. ๒๕๐๕ สมเด็จพระสังฆราช (ปลด กิตติโสภณ มหาเถร) วัดเบญจมบพิตร สิ้นพระชนม์และในศกเดียวกัน ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๕๐๕ ขึ้น โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาร่างรัฐธรรมนูญ ในฐานะรัฐสภา และรัฐบาลได้รับสนองพระบรมราชโองการให้ประกาศพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับนี้ ให้มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๖ เป็นต้นมา เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ก็ได้ทรงดำรงตำแหน่ง**ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช** และทรงดำรงตำแหน่งประธานกรรมการมหาเถรสมาคม ตามพระราชบัญญัติฉบับนั้น เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ได้ทรงใช้ความรู้ความสามารถปฏิบัติหน้าที่โดยความเรียบร้อยดีตลอดมา

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ

เรื่องสมเด็จพระราชาคณะ
ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

เนื่องด้วยยังมิได้ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชตามความในมาตรา ๗ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๖ และมาตรา ๑๐ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ กระทรวงศึกษา-ธิการ จึงขอประกาศนามสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (อยู่ ญาโณทย) วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๐๖

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

พ.ศ. ๒๕๐๖ ในฐานะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช ทรงเป็นประธานกรรมการมหาเถรสมาคม ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ นับเป็นกรรมการมหาเถรสมาคมชุดแรก ซึ่งประกอบด้วยพระมหาเถระ ๘ รูป คือ

(๑) สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (อยู่ ญาโณทโย) วัดสระเกศ ต่อมาได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สิ้นพระชนม์ พ.ศ. ๒๕๐๘)

(๒) สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (จวน อุฏฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม ต่อมาได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สิ้นพระชนม์ พ.ศ. ๒๕๑๔)

(๓) สมเด็จพระวันรัต (ปุ่น ปุณฺณสิริ) วัดพระเชตุพน ต่อมาได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖)

(๔) พระธรรมปัญญาบดี (วน จิตฺตญาโณ) วัดอรุณราชวราราม ต่อมาได้รับสถาปนาเป็น สมเด็จพระพุฒาจารย์ (มรณภาพเมื่อพ.ศ. ๒๕๒๐)

(๕) พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (วาสน์ วาสโน) วัดราชบพิธ สุดท้ายได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๗ (สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๑)

(๖) พระสาสนโสภณ (เจริญ สุวฑฺฒโน) วัดบวรนิเวศวิหาร คือ เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวรฯ

(๗) พระมหาโพธิวงศาจารย์ (สาลี อินฺทโชโต) (มรณภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑)

(๘) พระมหารัชมังคลาจารย์ (เทศน์ นิทฺเทสโก) วัดสัมพันธวงศ์ (มรณภาพ พ.ศ. ๒๕๑๐)

กรรมการมหาเถรสมาคมชุดแรกนี้ ได้ประชุมครั้งแรก ณ พระอุโบสถวัดสระเกศ เมื่อวันที่ ๒๕๐๖

สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๑๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ครั้นถึงวันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนา ให้ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช เนื่องในพระราชพิธีฉัตรมงคล ดังมีสำเนาประกาศสถาปนาดังนี้

(พระปรมาภิไธย) ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤบดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประกาศว่า โดยที่ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆ-ปริณายก ได้ว่างลง เป็นการสมควรที่จะสถาปนาสมเด็จพระราชาคณะขึ้นดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช เพื่อจักได้บริหารการพระศาสนาให้สมบูรณ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และตามระเบียบราชประเพณีสืบไป อนึ่ง ทรงพระราชดำริว่า พระสงฆ์ซึ่งดำรงในสมณคุณใหญ่ยิ่งมีอยู่สมควรจะสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระราชาคณะแทนตำแหน่งที่ว่างในคราวนี้ด้วย

จึงทรงพระราชดำริว่า สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เป็นมหาเถรเจริญในสมณคุณ เนกขัมมปฏิบัติ สมบูรณ์ด้วยศีลาจารวัตรรัตตัญญูมหาเถรกรณธรรม มีปฏิภาณปรีชา ได้ศึกษาแตกฉานในพระไตรปิฎกสัทธรรม รอบรู้อักขรสมัยทั้งสกสมัยพระไพรัชชพากย์เป็นอย่างดี ทั้งชำนาญในคัมภีร์โหรา-ศาสตร์พยากรณ์ดำรงสถาพรอยู่ในสมณพรหมจรรย์ตลอดมาเป็นเวลาช้านานถึง ๖๙ พรรษา ได้ประกอบกรณียกิจเป็นหิตานุหิตประโยชน์แก่พุทธจักรและอาณาจักรอย่างไพศาล ดังความพิสดารปรากฏในประกาศ สถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะเมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๙๖ นั้นแล้ว

ครั้นต่อมาสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ก็เจริญด้วยอุตสาหะวิริยาธิคุณสามารถเอาภาระธุระทางพระพุทธศาสนา

เป็นพาหุลกิจนิตยสมาทานมิได้ท้อถอย ในการปกครองอาราม ก็ได้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ พระบรมบรรพต สำเร็จเรียบร้อยดีขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก นอกจากนั้นยังได้สร้างตึกเป็นโรงเรียนปริยัติธรรมขึ้นใหม่อีกหลังหนึ่ง นับว่าเป็นประโยชน์แก่การพระศาสนา ดังเป็นที่ปรากฏอยู่แล้ว

บัดนี้ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ก็เจริญยิ่งด้วยพรรษายุกาล รัตตัญญูมหาสถาวีรธรรม มั่นคงในพระพุทธศาสนา เป็นอจลพรหมจริยาภิรัต สงเคราะห์พุทธบริษัท ปกครองสงฆ์ดำรงตำแหน่งสมณศักดิ์ติดต่อกันมาช้านานถึง ๔๔ พรรษา ได้เป็นครูและอุปัธยาจารย์แก่มหาชนเป็นอันมาก มีศิษยานุศิษย์แพร่หลายไพศาล เป็นที่เคารพสักการแห่งพุทธมามกชนทั่วไป ประกอบด้วยขณะนี้ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ก็ได้เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชอยู่แล้ว จึงสมควรจะสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ประธานาธิบดีแห่งสงฆมณฑล เพื่อเป็นศรีศุภมงคลแก่พระบวรพุทธศาสนาสืบไป

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้สถาปนาสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช มีพระนามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สุขุมวิธานธำรงสกลมหาสงฆปริณายก ตรีปิฎกโกศล วิมลคัมภีรญาณ ญาโณทยาภิธานสังฆวิสุต พุทธบริษัทคารวสถาน

ธรรมปฏิภาณญาณสุนทร บวรธรรมบพิตร สมเด็จพระสังฆราช เสด็จสถิต ณ วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร พระอารามหลวงเป็นประธานในสงฆมณฑลทั่วราชอาณาจักร

ขออาราธนาให้ทรงรับธุระพระพุทธศาสนาเป็นภาระสั่งสอน ช่วยระงับอธิกรณ์ และอนุเคราะห์พระภิกษุสงฆ์สามเณรในสงฆมณฑลทั่วไป โดยสมควรแก่พระอิสสริยยศซึ่งพระราชทานนี้ จงทรงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสิริสวัสดิ์ จิรัฏฐิติ วิรุฬหิไพบูลย์ ในพระพุทธศาสนาเทอญ

ให้ทรงมีพระราชาคณะและพระครูฐานานุกรมประดับพระอิสสริยยศ ๑๔ รูป คือ พระมหาคณานุศิษฏ์ สังฆอิสริยาลงกรณ์ สุนทรธรรมสาธก พุทธปาพจนดิลกมหาเถรกิจจการี คณาธิบดีศรีรัตนคมกาจารย์ พระราชาคณะปลัดขวา ๑ พระจุลคณานุศาสน์ วิจารโณภาสภาคยคุณ สุนทรศาสนกิจบรรหาร มหาเถราธิการธุรการี สมุหบดีศรีธรรมภาณกาจารย์ พระราชาคณะปลัดซ้าย ๑ พระครูธรรมกถาสุนทร ๑ พระครูวินัยกรณ์โศภน ๑ พระครูพรหมวิหาร พระครูพระปริตร ๑ พระครูฌาณวิสุทธิ พระครูพระปริตร ๑ พระครูวินัยธร ๑ พระครูธรรมธร ๑ พระครูพิมลสรภาณ พระครูคู่สวด ๑ พระครูพิศาลสรคุณ พระครูคู่สวด ๑ พระครูพิบูลบรรณวัตร์ ๑ พระครูพิพัฒน์บรรณกิจ ๑ พระครูสังฆบริหาร ๑

พระครูสมุห์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑ ขอให้พระคุณผู้ได้รับตำแหน่งทั้งปวงนี้ มีความสุขสิริสวัสดิ์สถาพร ในพระบวร-พุทธศาสนาเทอญฯ

ประกาศ ณ วันที่ ๔ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๖ เป็นปีที่ ๑๘ ในรัชกาลปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

จอมพล ส. ธนะรัชต์

นายกรัฐมนตรี

แถวหน้า ที่ ๑ จากซ้ายไปขวา คือ สมเด็จพระสังฆราช (อยู่ ญาโณทยมหาเถระ)
เมื่อครั้งทรงดำรงสมณศักดิ์ที่ พระธรรมเจดีย์

สมเด็จพระสังฆราช (ญาโณทยมหาเถระ)
เมื่อพระชนมายุราว ๓๐ พรรษาเศษ

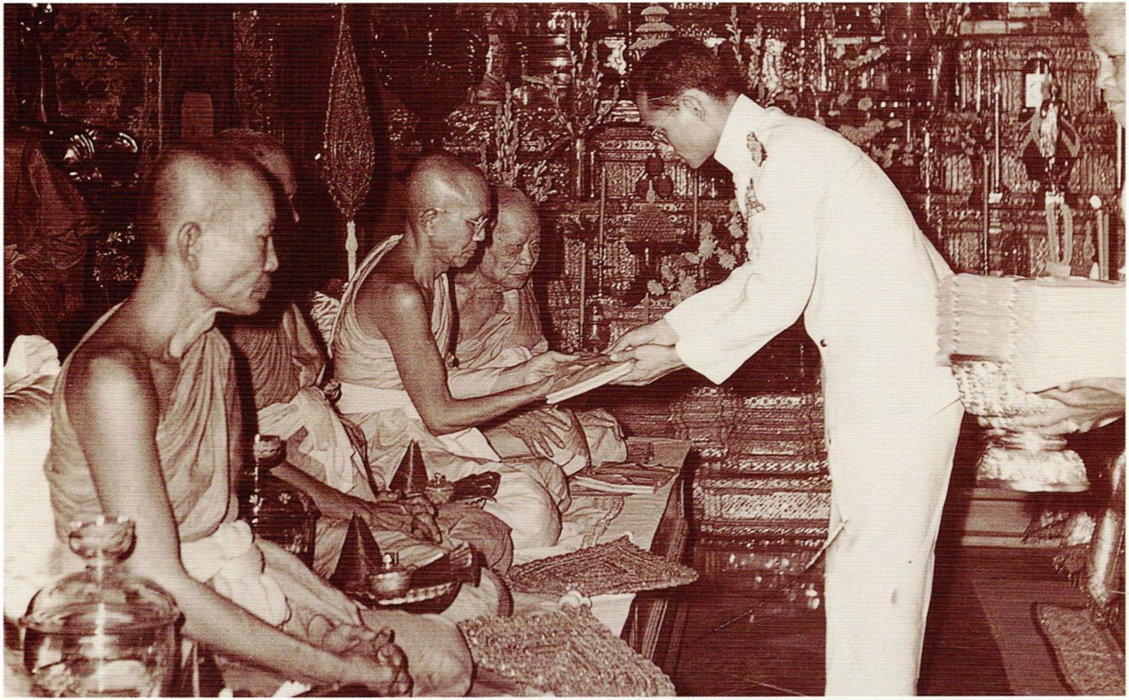

ในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร พ.ศ. ๒๕๐๗

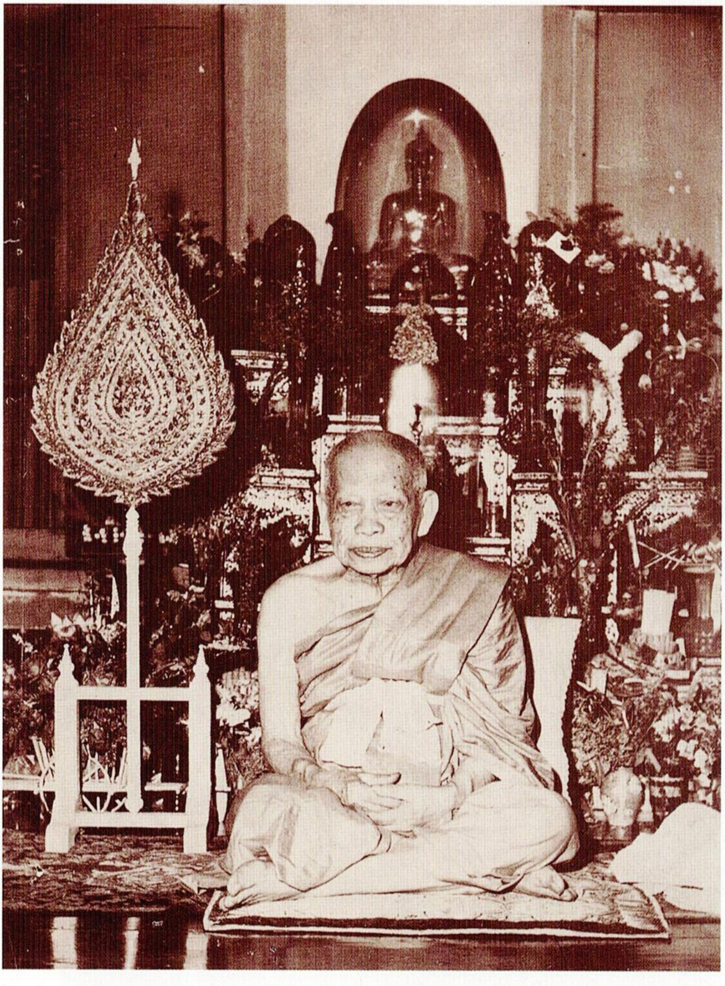

พระโกศ พระศพสมเด็จพระสังฆราช (ญาโณทยมหาเถระ)
ประดิษฐาน ณ ตำหนักวัดสระเกศ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ
พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินทรงบำเพ็ญ
พระราชกุศลทักษิณานุปทาน

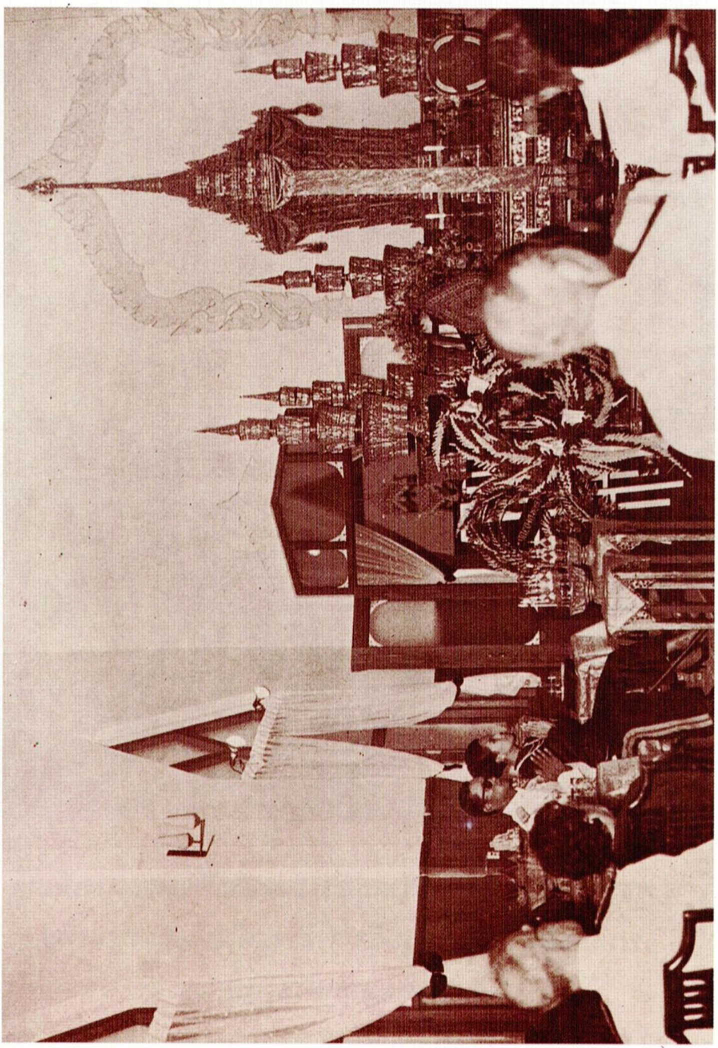

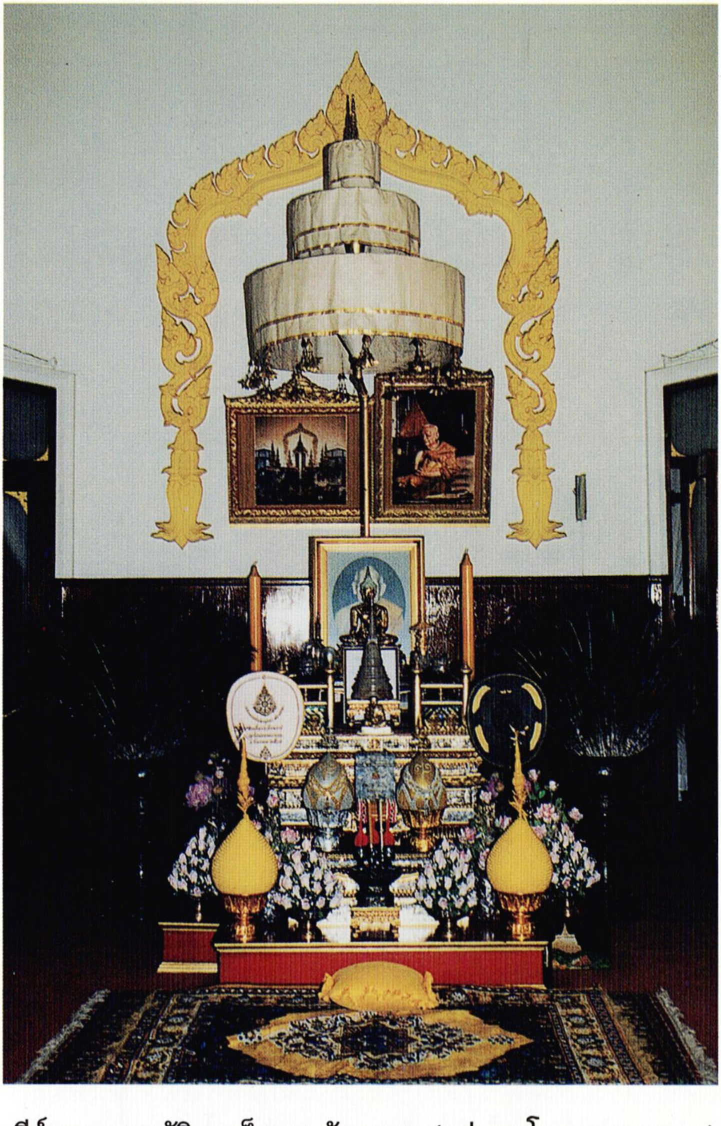

เจดีย์บรรจุพระอัฐิสมเด็จพระสังฆราช (อยู่ ญาโณทยมหาเถระ)
ประดิษฐานภายในตำหนักที่ประทับ วัดสระเกศ

พระรูปหล่อสมเด็จพระสังฆราช (อยู่ ญาโณทยมหาเถระ)
ประดิษฐานหน้าเจดีย์บรรจุพระอัฐิ

พระกรณียกิจด้านต่าง ๆ

ในด้านการศึกษา ในฐานะที่ทรงดำรงตำแหน่งเจ้าสำนักเรียนวัดสระเกศ พระองค์ได้ทรงอุปถัมภ์ส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรม ทั้งแผนกบาลีและนักธรรมให้เจริญรุ่งเรืองยิ่ง ๆ ขึ้นไป มีภิกษุสามเณรทั้งในวัดและต่างวัดได้มาอาศัยศึกษาเล่าเรียน จนปรากฏว่ามีนักเรียนสอบไล่ได้นักธรรมและบาลีเป็นจำนวนมาก เพิ่มขึ้นทุกปี

สำหรับพระภิกษุที่เป็นเปรียญและนักธรรมในสำนักวัดสระเกศ ที่ได้ออกไปเผยแผ่การศึกษาในต่างจังหวัด จนปรากฏว่าได้รับหน้าที่และดำรงสมณศักดิ์ก็มีอยู่เป็นจำนวนมาก

นอกจากนั้น เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ยังทรงดำรงตำแหน่งเป็นองค์อุปถัมภ์กิตติมศักดิ์ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์มาตั้งแต่เริ่มเปิดการศึกษา เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๐ ตลอดมา

ในด้านการบูรณะปฏิสังขรณ์ เมื่อทรงได้รับพระกรุณาโปรดให้ทรงดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสแล้ว ก็ได้ทรงเริ่มบูรณะปฏิสังขรณ์พระอุโบสถทั่วทั้งหลัง ได้ต่อหน้าชานพระวิหารให้กว้างใหญ่ขึ้น ซึ่งอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ที่เข้าไปนมัสการพระอัฏฐารส ในพระวิหารเป็นอย่างมาก ได้ทรงปฏิสังขรณ์เสนาสนะและถนนในวัดให้มีสภาพดีขึ้นกว่าเก่ามาก ได้ทรงทำการบูรณะปฏิสังขรณ์องค์บรมบรรพตจนสำเร็จเรียบร้อย ได้

ทรงสร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรม และหอสมุดของวัดขึ้น และได้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์พระระเบียงรอบพระอุโบสถ และเปลี่ยนกระเบื้องเป็นกระเบื้องเคลือบทั้งหมด และได้เทคอนกรีตบริเวณรอบนอกพระอุโบสถทั้งหมด ค่าใช้จ่ายในการบูรณะปฏิสังขรณ์ และก่อสร้างทั้งหมดประมาณ ๑๑,๖๘๐,๐๐๐.- (สิบเอ็ดล้านหกแสนแปดหมื่นบาท) ทั้งนี้เฉพาะตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๓ ถึงพ.ศ. ๒๕๐๕ นับว่าพระองค์ได้ทรงสร้างถาวรวัตถุไว้เป็นอย่างมาก และพระองค์ได้ทรงกำหนดการบูรณะปฏิสังขรณ์เสนาสนะทั่วทั้งพระอารามไว้ ซึ่งจะให้แล้วเสร็จโดยเร็ว ทั้งทรงกำหนดการประดับบรมบรรพตเป็นสีทองไว้ด้วย ก่อนวันที่พระองค์จะสิ้นพระชนม์เพียงวันเดียว พระองค์ได้ทรงเลือกกระเบื้องที่จะประดับบรมบรรพตไว้ แต่ก็มาสิ้นพระชนม์เสียก่อน แม้พระองค์จะมิได้ทรงทำให้สำเร็จทุกอย่างก่อนสิ้นพระชนม์ แต่ผลงานของพระองค์ก็นับว่าเหลือล้น

ในด้านการเผยแผ่พระศาสนา พระองค์ทรงสนพระทัยเป็นอย่างมาก และทรงกระทำตามกาลด้วยพระองค์เอง พระองค์ทรงสนับสนุนพระภิกษุผู้สามารถที่จะทำการเผยแพร่พระศาสนาทั้งในและนอกประเทศ ทรงยกย่องพระภิกษุผู้ทำหน้าที่ในการเผยแพร่ ทรงสนับสนุนองค์การและสมาคมที่ทำงานพระศาสนาด้านนี้

เมื่อพระองค์ทรงได้รับสถาปนาดำรงตำแหน่งสมเด็จ

พระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกแล้ว พระองค์ทรงบริหารการคณะสงฆ์โดยมิทรงคำนึงถึงความชราภาพ ทรงทำทุกอย่างเพื่อความสงบสุขของสังฆมณฑล

ในด้านการติดต่อกับชาวต่างประเทศ พระองค์ทรงปฏิสันถารต้อนรับผู้มาถึงพอเหมาะพอดี เป็นที่สบายใจแก่อาคันตุกะนั้น ๆ แม้บางครั้ง ผู้เข้าเฝ้าเป็นคนต่างศาสนา พระองค์ก็ทรงสามารถปฏิสันถารให้เหมาะแก่ผู้นั้น ซึ่งเรื่องนี้มีผู้หนักใจกันมาก เพราะพระองค์ทรงชรา เกรงไปว่าจะทรงปฏิสันถารขาดตกบกพร่อง แต่กลับตรงกันข้าม

พระอัจฉริยะทางโหราศาสตร์

พระเกียรติคุณที่โดดเด่นประการหนึ่งของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ก็คือพระอัจฉริยะทางโหราศาสตร์ อาจารย์ธนิต อยู่โพธิ อดีตอธิบดีกรมศิลปากร เคยเล่าว่า ครั้งหนึ่ง ก่อนที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ จะได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช ได้ทรงปรารภกับอาจารย์ธนิต อยู่โพธิ ว่า “เมืองไทยเรานี้แปลก ดวงเมืองบอกว่า จะมีสังฆราชขี้คุก”

นอกจากพระอัจฉริยะทางโหราศาสตร์แล้ว เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ยังทรงเชี่ยวชาญทางพิธีกรรม และไทยคดีอื่น ๆ อีกหลายด้าน เป็นเหตุให้พระองค์ได้ทรงสงเคราะห์อนุเคราะห์

ประชาชนในด้านต่าง ๆ ที่ทรงเชี่ยวชาญด้วยพระเมตตาธรรม โดยไม่เลือกชั้นวรรณะตลอดมา

สิ้นพระชนม์

โดยปกติเจ้าพระคุณสมเด็จฯ มีพระพลานามัยดีตลอดมา แต่เพราะทรงชรา พระองค์จึงประชวรด้วยโรคพระหทัย และได้ทรงเข้ารับการรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลศิริราช เมื่อวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๘ เพียง ๔ วันเท่านั้น พระองค์ก็เสด็จกลับมาประทับที่วัด พระอาการดีขึ้นโดยลำดับจนปลอดภัย จนถึงวันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๐๘ ได้เกิดพระโลหิตอุดตันในสมอง คณะนายแพทย์ได้นำพระองค์ไปรับการรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลอีก แต่ครั้งนี้พระอาการหนักมาก คณะนายแพทย์พยายามถวายการพยาบาลทุกวิถีทาง พระอาการก็ไม่ดีขึ้น

สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงทราบ ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมถึง ๒ วาระ ได้มีพระกระแสรับสั่งให้คณะนายแพทย์เอาใจใส่ให้มาก

คณะองค์มนตรีก็ได้เสด็จเยี่ยมและไปเยี่ยมหลายวาระ ตลอดถึงคณะรัฐบาล ข้าราชการ พ่อค้า และประชาชน ได้ไปเยี่ยมและคอยสดับข่าวกันทุกระยะด้วยความห่วงใย

ฯพณฯ จอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี ได้ไปเยี่ยมหลายวาระเช่นกัน และได้สนใจอยู่ตลอดเวลา สั่งให้คณะ

นายแพทย์ถวายการรักษาให้ดีที่สุด

แต่เพราะเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงชรามากแล้ว สุดที่คณะนายแพทย์จะถวายการพยาบาล พระองค์สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๐๘ เวลา ๐๒.๒๐ น. ซึ่งหากนับโดยสุริยคติในปัจจุบัน ตรงกับวันเพ็ญกลางเดือน ๖ วันวิสาขบูรณมี สิริพระชนมายุได้ ๙๐ พรรษา ๕ เดือน ๑๔ วัน

การพระศพ

เมื่อเจ้าพระคุณสมเด็จฯ สิ้นพระชนม์แล้ว สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการพระศพและการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลครบตามพระเกียรติยศทุกประการ ฝ่ายคณะสงฆ์และคณะรัฐบาล ได้ช่วยการจัดพระศพทุกประการ โดยเฉพาะ ฯพณฯ จอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี ได้กรุณาไปตรวจดูการจัดสถานที่ประดิษฐานพระศพด้วยตนเอง

เมื่อครบสัตตมวาร ครบปัญญาสมวาร และครบสตมวาร สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทั้ง ๓ วาระ

ตั้งแต่วันสิ้นพระชนม์จนกระทั่งวันออกพระเมรุ คณะสงฆ์ คณะรัฐบาล ข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน ได้โดยเสด็จ

พระราชกุศลบำเพ็ญกุศลอุทิศถวาย มิได้ขาดเลยเป็นระยะเวลา ๖ เดือน ๔ วัน

ได้ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานเพลิงพระศพเมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๐๘ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส

ภาคผนวก

อริยธนกถา*

ของ

สมเด็จพระสังฆราช (ญาโณทยมหาเถร)

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ยสฺส สทฺธา ตถาคเต อจลา สุปติฏฺฐิตา
สีลญฺจ ยสฺส กลฺยาณํ อริยกนฺตํ ปสํสิตํ
สงฺเฆ ปสาโท ยสฺสตฺถิ อุชุภูตญฺจ ทสฺสนํ
อทลิทฺโทติ ตํ อาหุ อโมฆนฺตสฺส ชีวิตนฺติ.

บัดนี้จะรับประทานวิสัชนาในธรรมีกถา ฉลองศรัทธาประดับปัญญาบารมีในวันอันเป็นอภิลักขิตสมัยวันที่ ๑๐๐ ตั้งแต่เจ้าคุณถึงซึ่งมรณกาลล่วงมาแล้ว จึงบรรดาญาติชนทั้งหลายมีบุตร และธิดา นัดดา ปนัดดา เป็นต้น ตั้งใจจะกระทำกุศลอุทิศไปฉลองคุณแห่งท่านผู้เป็นบิดา จึงได้มาตั้งยัญญวิธีการบำเพ็ญกุศลโดยประการต่าง ๆ มีถวายทาน ภัตตาหารแก่พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาเป็นต้น ตั้งใจอุทิศส่วนกุศลอันนี้เพื่อจะให้เป็นบุญยนฤธีอำนวยให้ซึ่งความสุขโสตถิผลแก่ท่าน

* ขณะทรงดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ แสดงในสตมวารศพ พระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ วันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๑

ผู้ไปสู่ปรโลกแล้ว การที่บุคคลผู้อยู่ในภายหลัง มีบุตรและธิดาคณาญาติเป็นต้น ตั้งใจบำเพ็ญกุศลอุทิศไปให้แก่ท่านผู้เป็นบุพพการีเช่นนี้ ย่อมเป็นต้นตีแบบแผนที่โบราณกชนทั้งหลายได้กระทำมา และสมเด็จพระมหากรุณาธิคุณเจ้าได้ประทานเทศนาไว้ว่า

เอวํ ททนฺติ ญาตีนํ เย โหนฺติ อนุกมฺปกา
สุจึ ปณีตํ กาเลน กปฺปิยํ ปาณโภชนํ

ใจความว่า ญาติร่วมสายโลหิตและมิตรสหายทั้งหลายผู้มีอนุกรรมนาการยังรักใคร่เอ็นดูสงสารท่านผู้ไปสู่ปรโลกแล้วย่อมจะถวายซึ่งทักษิณาทาน อันเป็นกัปปิยจังหันควรจัดสรรแห่งอารยบุคคลอันปราณีตอันสะอาดเป็นอันดีต่างกาลต่างสมัยตั้งใจอุทิศไปให้ **อิทํ โน ญาตีนํ โหตุ** ทานที่ข้าพเจ้าได้บำเพ็ญนี้ จงเป็นผลสำเร็จบังเกิดแก่ท่านผู้เป็นญาติผู้ไปสู่ปรโลกแล้วนั้น ขอท่านนั้นจงบริบูรณ์โภคสมบัติบริบูรณ์ไปด้วยสุขสถาผลทุกสิ่งทุกประการเถิดดังนี้ เบื้องว่าญาติชนเป็นผู้บำเพ็ญกุศลอุทิศไปให้ดังนี้แล้ว ท่านผู้ไปสู่ปรโลกถ้าหากว่าทราบด้วยญาณวิถีทางใดทางหนึ่งแล้วได้กระทำอนุโมทนา อนุโมทนามัย บุญ-กิริยานั้นสามารถจะอำนวยให้ซึ่งความสุขสวัสดิ์และความปรารถนาได้ทุกสิ่งทุกประการ เหตุฉะนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงเนาววิญญาณจึงทรงประทานพระธรรมเทศนาว่า

อุนฺนเต อุทกํ วุฏฺฐํ ยถา นินฺนํ ปวตฺตติ
เอวเมว อิโต ทินฺนํ เปตานํ อุปกปฺปติ.

วโสทกตกลงบนที่ดอนย่อมจะไหลหลั่งไปสู่ที่ลุ่มถ่ายเดียว ไม่ไหลย้อนขึ้นมาสู่ที่ดอน ฉันใดก็ดี **อิโต ทินฺนํ** ทานที่ทายกทานบดีตั้งจิตกระทำกุศล และอุทิศไปฉลองให้แก่ท่านผู้มีคุณไปสู่ปรโลกแล้ว ท่านได้อนุโมทนา และอนุโมทนามัยบุญกิริยานั้น สามารถจะอำนวยให้ ซึ่งวิบากสมบัติทั้งหลายต่าง ๆ นานาสุดแต่จะปรารถนาก็มีอุปมัยฉันนั้น **ยถา วารีวหา ปูรา ปริปูเรนฺติ สาครํ** แม่น้ำใหญ่ ๆ ทั้งหลาย เมื่อเต็มไปด้วยอุทกวารีแล้ว ย่อมไหลไปสู่สมุทรสาคร อันนี้ฉันใดก็ดี **อิโต ทินฺนํ** ทานที่ท่านคฤบดีที่ได้กระทำและอุทิศไปให้ในโลกนี้ ย่อมจะสำเร็จแก่บุคคลผู้เป็นญาติสาโลหิตมิตรสหาย ผู้ไปสู่ปรโลกแล้วคงจะอนุโมทนา ก็มีอุปมัยฉันนั้น อันนี้จัดว่าบุคคลเป็นผู้มาบำเพ็ญกุศลอุทิศไปให้แก่ท่านผู้มีคุณหรือคณาญาติทั้งหลายต่าง ๆ ท่านทั้งหลายเหล่านั้นคงจะไม่ไร้ผล คงจะได้ประสบวิบูลผลทุกสิ่งทุกประการ

บรรดาญาติและมิตรสหายที่ตั้งอยู่ในปรโลก เมื่อเป็นผู้คำนึงถึง ท่านผู้เป็นญาติและมิตรกระทำกุศลจิตอุทิศไปให้ดังนี้ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้สงเคราะห์แก่บุคคลผู้เป็นญาติและมิตร สมเด็จพระนราศภบรมสามิศตรัสเทศนา ตรัสให้ชื่อว่าเป็นมงคลเพราะการสงเคราะห์แก่ประชุมชนผู้เป็นญาติและมิตรนั้นเป็น

มงคลเที่ยงแท้ ถ้าหากผู้บำเพ็ญกุศลไปให้นั้น เป็นบุตรและธิดา นัดดา ปนัดดา ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้กระทำการสงเคราะห์แก่บุคคลผู้เป็นบุพพการี ตั้งใจกระทำฉลองคุณแห่งท่านทุกสิ่งทุกอย่างทุกประการดังนี้ จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้นำเอาโวหารที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่าเป็นทุลลภบุคคล ดังพระบาลีตรัสเทศนาไว้ว่า

เทฺว เม ภิกฺขเว ปุคฺคลา ทุลฺลภา โลกสฺมึ ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลสองจำพวกเป็นบุคคลหาได้ด้วยยากในโลก **กตเม เทฺว** คนสองจำพวกนั้นมีบุคคลผู้ใดเล่า แล้วก็ตรัสว่า **โย จ ปุพฺพการี โย จ กตญฺญูกตเวที** บุคคลผู้ใดเป็นบุพพการีกระทำคุณูปการหนึ่ง บุคคลผู้รู้จักซึ่งอุปการคุณ ตั้งใจกระทำการฉลองคุณแห่งท่านนั้นอีกอย่างหนึ่ง สองบุคคลนี้จัดได้ชื่อว่าเป็นทุลลภบุคคล เหตุไฉนบุคคลผู้เป็นบุพพการีนั้นจึงจัดได้ชื่อว่าเป็นทุลลภบุคคล เหตุบุคคลที่จะสละทรัพย์สมบัติออกกระทำการสงเคราะห์แก่ผู้อื่นโดยไม่มีเหตุมีผลนั้นยากที่จะกระทำได้ ก็เมื่อบุคคลผู้เป็นบุพพการีสามารถอาจที่จะกระทำได้ก็กระทำได้ด้วยสามารถเป็นผู้มีเมตตาความรักใคร่ กรุณาความสงสาร มุทิตาและอุเบกขา จึงจะกระทำได้ เมื่อประกอบไปด้วยพรหมวิหารธรรมเช่นนี้แล้ว จึงได้ชื่อว่าเป็นทุลลภบุคคล เป็นบุคคลหาได้ด้วยยากในโลก ส่วนบุคคลผู้เป็นกตัญญูกตเวทีนั้นก็ต้องอาศัยพรหมวิหารเหมือนกัน เมื่อมาพิจารณาดูซึ่งคุณูป-การของท่านผู้เป็นบุพพการีก็ทราบชัดว่าท่านได้กระทำคุณูปการ

แก่เรามา อาศัยความรักใคร่อันเป็นเมตตาและกรุณา ความสงสารเป็นต้น จึงดลบันดาลให้กระทำการปัจโจปการกิจ การกระทำอุปการตอบ ดังนี้ จึงเป็นเหตุให้ได้ชื่อว่าเป็นทุลลภบุคคล เป็นบุคคลหาได้ด้วยยากในโลก ยากที่จะพึงหาบุคคลนั้นมีสองชนิดนี้ได้ในโลก ส่วนท่านมหาเสวกเอกพระยาบุรุษรัตนราชพัลลภนั้น ก็เป็นผู้บริบูรณ์ไปด้วยศีลาจารวัตรทุกประการ มีสันดานบริบูรณ์ไปด้วยธรรมปฏิบัติทั้งหลาย ต่าง ๆ เป็นมหาเสวกข้าราชการชั้นสูง มีจิตจงรักภักดี ซื่อสัตย์ในพระมหา-กษัตริย์หาผู้ที่จะเทียบเท่ามิได้ จัดได้ว่าเป็นเยี่ยมคนหนึ่ง ท่านนั้นย่อมบริบูรณ์ไปด้วยกุศลขันธ์ทั้งหลายต่าง ๆ มีศรัทธาความเชื่อในพระตถาคตเจ้า คือ เชื่อในพระรัตนตรัย ถึงซึ่งพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง ถึงซึ่งพระธรรมเจ้าเป็นที่พึ่ง ถึงซึ่งพระสงฆเจ้าเป็นที่พึ่ง ทั้งเป็นผู้มีศีลเป็นอันดี สละละเสียซึ่งความทุจริตทั้งหลาย บำเพ็ญสุจริต ละเว้นจากปาณาติบาต อทินนาทานกาเมสุมิจฉาจาร มุสาวาทและสุราเมรัย มีใจบริบูรณ์ไปด้วยศีลวัตรทุกขณะ ทุกกาล ตลอดมาดังนี้ จึงจัดได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความเลื่อมใสในพระสงฆ์สาวกของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็จัดได้ชื่อว่าเป็นผู้ได้ซึ่งสารธรรมคือธรรมอันประเสริฐอีกอย่างหนึ่ง ยังเป็นผู้มีธรรมทัศนะ คือความเห็นธรรมนั้นถูกต้องเป็นอันดี ไม่ผิดธรรมทัศนะ กล่าวคือสัมมาทิฏฐินั่นเอง เมื่อเป็นผู้บริบูรณ์ไปด้วยธรรมสี่ประการเช่นนี้แล้ว นักปราชญ์ทั้งหลาย

ย่อมสรรเสริญ **อทลิทฺโท** เป็นผู้ไม่ยากจนอนาถา ถึงจะไปสู่ปรโลกภพใด ๆ ก็ดี อาศัยบุญนฤธิอันสามารถจะได้ซึ่งผลวิบากสมบัติแห่งกุศลที่ตนได้กระทำไว้ จึงได้ชื่อว่า เป็นผู้ไม่ยากจนอนาถา **อโมฆนฺตสฺส ชีวิตํ** ชีวิตของท่านนั้นย่อมบริบูรณ์ไปด้วยประโยชน์ ไม่เปล่าปราศจากประโยชน์เลย เหตุฉะนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ได้ทรงปรารภเรื่องนี้ จึงได้ตรัสเทศนาไว้ว่า

ยสฺส สทฺธา ตถาคเต อจลา สุปติฏฺฐิตา
สีลญฺจ ยสฺส กลฺยาณํ อริยกนฺตํ ปสํสิตํ

ดังนี้เป็นต้น ใจความว่า บุคคลใดเป็นผู้มีศรัทธาในพระตถาคตเจ้า คือ ศรัทธาในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นั่นเอง **สีลญฺจ ยสฺส กลฺยาณํ** บุคคลผู้ใดเป็นผู้มีศีล เป็นกัลยาณะ คือมีศีลงาม ศีลบริสุทธ์ ไม่ด่างพร้อยประการหนึ่ง **สงฺเฆ ปสาโท ยสฺสตฺถิ** มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา กระทำอุปการะในพระพุทธศาสนา บำรุงซึ่งพระเจ้า พระสงฆ์นั้นอย่างหนึ่ง **อุชุภูตญฺจ ทสฺสนํ** ทั้งเป็นผู้มีความเห็นตรงเห็นไม่ผิดจากธรรมทัศนะ เห็นธรรมจริง ๆ นั้นอย่างหนึ่ง คืออย่างนี้มีแก่บุคคลใดแล้ว บัณฑิตชนทั้งหลายมีสมเด็จพระทศพลเป็นต้น ย่อมสรรเสริญว่าเป็นผู้ไม่ยากไร้อนาถา เพราะเป็นผู้บริบูรณ์ไปด้วยบุญสมบัติ เป็นโอกาสที่จะได้รับซึ่งวิบากสมบัติ แห่งบุญกุศลนั้นจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้มีบุญอันทำไว้แล้ว **อโมฆนฺตสฺส ชีวิตํ**

ชีวิตของท่านผู้นั้น ไม่เปล่าปราศจากประโยชน์เลย คือ เกิดมาได้กระทำประโยชน์หลายทั้งแก่ตน และแก่บุคคลผู้อื่นทั้งสองประการเช่นนี้ เพราะเหตุฉะนั้น บัณฑิตชนทั้งหลายซึ่งอุตสาหะบำรุงหรือทวีซึ่งศรัทธาความเชื่อในพระตถาคตเจ้า บำรุงซึ่งศีลให้เป็นศีลบริสุทธิ์เป็นอันดี รักษาไว้เป็นอันดีด้วยเจตนาของตน คือ บำรุงซึ่งปสาทะความเลื่อมใสในพระสงฆ์ หรือในพระพุทธ-ศาสนา รักษาธรรมทัศนะ ความเห็นธรรมนั้นให้ตั้งมั่นอยู่ในสันดานของตน ธรรมทัศนะความเห็นธรรมที่ชอบนั้น ก็กล่าวคือมีสัมมาทิฏฐินั้นเอง สัมมาทิฏฐินี้ เป็นความเห็นที่ชอบเป็นคู่กันกับมิจฉาทิฏฐิ มิจฉาทิฏฐิความเห็นผิดเป็นปฏิปักษ์ต่อสัมมาทิฏฐิความเห็นถูก ความเห็นถูกหรือความเห็นผิดนี้ ย่อมบังเกิดในวาระน้ำจิตของบุคคลทั่วไป เมื่อมิจฉาทิฏฐิบังเกิดขึ้นแล้ว ก็บำราบสัมมาทิฏฐิให้ล่วงไป เมื่อสัมมาทิฏฐิบังเกิดขึ้นแล้วมิจฉาทิฏฐิก็ไม่อาจสามารถจะตั้งอยู่ได้ ย่อมชิงโอกาสกันเช่นนี้เสมอไปในทุกผู้ทุกคนมิได้ว่างเว้น เพราะเหตุฉะนี้ บัณฑิตชนชาติทั้งหลายเมื่อใดเป็นผู้มีสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบบังเกิดขึ้นแล้วพึงตั้งใจรักษาไว้ ป้องกันมิให้มิจฉาทิฏฐิบังเกิดขึ้นได้ สัมมาทิฏฐินั้นในบาลีท่านกล่าวว่า

ทุกฺเข ญาณํ ทุกฺขสมุทเย ญาณํ ทุกฺขนิโรเธ ญาณํ ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ญาณํ

ความหยั่งรู้หยั่งเห็นในทุกขสัจจ์ ความหยั่งรู้หยั่งเห็น

ในสมุทยสัจจ์ ความหยั่งรู้หยั่งเห็นในนิโรธสัจจ์ ความหยั่งรู้หยั่งเห็นในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจจ์ ความหยั่งรู้หยั่งเห็นในสี่อย่างนี้ จัดได้ชื่อว่า เป็นสัมมาทิฏฐิอย่างสูง แต่สัมมาทิฏฐินั้นจะได้มีเป็นอย่างสูงเท่านั้นหามิได้ บุคคลทั่วไปย่อมมีสัมมาทิฏฐิบังเกิดขึ้นในโอกาสใดโอกาสหนึ่งก็ได้ แต่บุคคลผู้นั้นเป็นผู้มิได้ทันจะพิจารณาเห็นซึ่งสัมมาทิฏฐิบังเกิดในใจของตน เมื่อสัมมาทิฏฐิบังเกิดขึ้นในใจของตนแล้ว ควรจะบริหารรักษาให้ตั้งมั่นอยู่ ก็จะบำราบเสียซึ่งมิจฉาทิฏฐิให้ล่วงพ้นไปได้ ความเห็นดีความเห็นชอบเช่นนี้แหละ เป็นเหตุที่จะให้เกิดสัมมาสังกัปปะ ความดำริดีความดำริชอบ ความดำริดีความดำริชอบนั้นคือ เนกขัมมสังกัปปะ ดำริในการที่จะออกไปให้พ้นจากเบญจพิธกามคุณทั้ง ๕ ประการ ความดำริในการที่จะไม่มุ่งร้าย ความดำริในการที่จะไม่เบียดเบียนประชาชนทั้งหลาย ความดำริ ๓ ประการนี้ จัดได้ว่าเป็นสัมมาสังกัปปะ ถึงมิจฉาสังกัปปะก็ตรงกันข้ามกับสัมมาสังกัปปะนั้นเอง ความดำริในการที่จะออกจากเบญจพิธกามคุณนั้น เป็นเหตุที่จะเป็นผู้สละละเสียซึ่งราคะดำริษณาอันจะบังเกิดขึ้นมา ความดำริในการที่จะมุ่งร้ายและไม่เบียดเบียนสรรพสัตว์ทั้งหลายนั้น เป็นเหตุที่จะให้ได้ซึ่งสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ บุคคลผู้มีดำริดี จึงจะเว้นจากวจีทุจริตทั้งหลายสี่ประการ เป็นผู้ดำริดีจึงสามารถที่จะได้ซึ่งสัมมากัมมันตะทั้ง ๓ ประการ คือ เว้นจาก

ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิจฉาจาร มีความดำริเสีย ก่อนจึงจะเป็นเหตุให้ไม่ฉ้อโกงผู้อื่น เลี้ยงชีวิตด้วยสัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ เมื่อเป็นผู้เลี้ยงชีวิตชอบและประกอบไปด้วย สัมมาทิฏฐิ และสัมมาสังกัปปะ เช่นนี้แล้ว ก็จะพยายามสละ ละเสียซึ่งอกุศลทั้งหลาย พยายามที่จะบำเพ็ญบุญกุศลทั้งหลาย ให้มากมูลในร่างกายของตน เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ก็ได้ชื่อว่าเป็น ผู้บรรลุถึงซึ่งสัมมาวายามะ ความเพียรพยายามชอบ ต่อจาก นั้นไปก็เป็นเหตุให้ได้สติดี เมื่อคุมสติอยู่เช่นนี้ แล้วสติย่อมดีขึ้น ได้โดยธรรมดา สัมมาสติบังเกิดขึ้นแล้วจิตนั้นก็จะแน่วแน่ไม่ ห่วงใยอะไรแล้ว เป็นสัมมาทิฏฐิความเห็นดี เป็นสัมมาสมาธิ ความตั้งมั่นแห่งจิต เมื่อจิตตั้งมั่นเป็นอันดีแล้ว ก็เป็นรากฐาน แห่งการรับรองวิปัสสนาปัญญา พระวิปัสสนาปัญญาอาศัย สัมมาสมาธิบังเกิดขึ้นแล้ว ก็จะพิจารณาเห็นได้ว่า สังขาร ทั้งหลายทั้งปวงเป็นของไม่เที่ยง สังขารทั้งหลายนั้นนำ ความทุกข์มาให้ ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตาจะบังคับ บัญชามิได้ เมื่อทดลองไปอย่างนี้แล้ว ก็อาจจะเป็นผู้ได้ซึ่ง ญาณวิถีพิจารณาเห็นและมีความเชื่อชัดในธรรมทั้ง ๓ ประการ นั้น เมื่อมีความเชื่อชัดเห็นว่าสังขารเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา จะหาความทุกข์มากระหน่ำรันทำแก่ตน ทุกข์จะ บังเกิดแก่ตนได้ก็ต้องอาศัยสังขารบังเกิดขึ้น เมื่อสังขารไม่มี แล้ว ทุกขธรรมทั้งหลายก็บังเกิดไม่ได้ สิ่งนั้นก็จะสละละเสีย

ซึ่งสังขาร ยึดหน่วงวิสังขาร คือ ความไม่มีสังขาร กล่าวคือ ปรินิพพาน ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความเบื่อหน่ายในทุกขธรรมทั้งหลาย เมื่อเบื่อหน่ายเป็นนิพพิทาญาณบังเกิดขึ้นแล้ว เป็นเหตุให้มีอุเบกขาญาณเพ่งเล็งต่อปรินิพพานต่อไป เมื่อเพ่งเล็งอยู่เช่นนี้แล้ว ก็เป็นธรรมที่จะนำให้ดำเนินตามวิสุทธิธรรมทั้งเจ็ดประการ มีศีลวิสุทธิเป็นต้น มีญาณทัศนะวิสุทธิเป็นอวสาน เมื่อปฏิบัติดีในวิสุทธิธรรม ๗ ประการแล้ว ก็ละเสียซึ่งปุถุชนโคตรย่างขึ้นสู่อนุโลมิกโคตรภูตญาณ สำเร็จมรรคผลและพระอมตมหานฤพาน

ในอวสานแห่งพระธรรมเทศนานี้ ขอท่านทั้งหลายผู้เป็นคณาญาติ หรือบุตร ธิดา นัดดา ปนัดดา ได้สร้างสมบุญกุศล และจงอุทิศส่วนกุศลอันนี้ ได้ฉลองคุณแห่งท่านผู้เป็นบุพพการี เมื่อท่านนั้นได้อนุโมทนาแล้ว และอนุโมทนามัยบุญกิริยานั้น สามารถจะอำนวยให้ซึ่งสุข สมบัติ และสำเร็จความปรารถนาแก่ท่านนั้นจงทุกประการ อาตมาภาพรับประทานแสดงมา ก็ยุตติด้วยเวลาแต่เพียงเท่านี้ **เอวํ** ก็มีด้วยประการฉะนี้.

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์[๑]
พ.ศ. ๒๕๐๕

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.
ให้ไว้ ณ วันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๕
เป็นปีที่ ๑๗ ในรัชกาลปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่า

โดยที่เป็นการสมควรปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยคณะสงฆ์ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้ โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาร่างรัฐธรรมนูญ ในฐานะรัฐสภา ดังต่อไปนี้

มาตรา ๑ พระราชบัญญัตินี้เรียกว่า "พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕"

---

[๑] จากราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๗๙ ตอนที่ ๑๑๕ วันที่ ๓๑ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๐๕

มาตรา ๒ พระราชบัญญัตินี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

มาตรา ๓ ให้ยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔

มาตรา ๔ ภายในระยะเวลาหนึ่งปี นับแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ บรรดากฎกระทรวงสังฆาณัติ กติกาสงฆ์ กฎองค์การ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช ข้อบังคับและระเบียบเกี่ยวกับคณะสงฆ์ที่ใช้บังคับอยู่ในวันประกาศพระราชบัญญัตินี้ ในราชกิจจานุเบกษา ให้คงใช้บังคับต่อไปเท่าที่ไม่ขัดหรือแย้งกับพระราชบัญญัตินี้ ทั้งนี้ จนกว่าจะมีกฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช ข้อบังคับหรือระเบียบของมหาเถรสมาคมยกเลิก หรือมีความอย่างเดียวกันหรือขัด หรือแย้งกัน หรือกล่าวไว้เป็นอย่างอื่น

มาตรา ๕ เพื่อประโยชน์แห่งมาตรา ๑ บรรดาอำนาจหน้าที่ซึ่งกำหนดไว้ในสังฆาณัติ กติกาสงฆ์ กฎองค์การ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช ข้อบังคับและระเบียบเกี่ยวกับคณะสงฆ์ ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของพระภิกษุตำแหน่งใด หรือคณะกรรมการสงฆ์ใด ซึ่งไม่มีในพระราชบัญญัตินี้ ให้มหาเถรสมาคมมีอำนาจกำหนดโดยกฎมหาเถรสมาคม ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของพระภิกษุตำแหน่งใด รูปใดหรือหลายรูปร่วมกันเป็นคณะตามที่เห็นสมควรได้

มาตรา ๖ ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการรักษาการตามพระราชบัญญัตินี้ และให้มีอำนาจออกกฎกระทรวงเพื่อปฏิบัติการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้

กฎกระทรวงนั้น เมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้บังคับได้

หมวด ๑
สมเด็จพระสังฆราช

มาตรา ๗ พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช

มาตรา ๘ สมเด็จพระสังฆราชทรงดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ และทรงตราพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช โดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายพระธรรมวินัยและกฎมหาเถรสมาคม

มาตรา ๙ สมเด็จพระสังฆราชทรงดำรงตำแหน่งประธานกรรมการมหาเถรสมาคม

มาตรา ๑๐ ในเมื่อไม่มีสมเด็จพระสังฆราช ให้สมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยพรรษาปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

ในเมื่อสมเด็จพระสังฆราช จะไม่ประทับอยู่ในราช-

อาณาจักร หรือไม่อาจทรงปฏิบัติหน้าที่ได้ สมเด็จพระสังฆราชจะได้ทรงแต่งตั้งให้สมเด็จพระราชาคณะ รูปใดรูปหนึ่งปฏิบัติหน้าที่แทน ถ้ามิได้ทรงแต่งตั้งไว้ ให้สมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยพรรษาปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

ในกรณีที่สมเด็จพระราชาคณะ ซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ปฏิบัติหน้าที่แทนสมเด็จพระสังฆราชไม่อาจปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชได้ ให้สมเด็จพระราชาคณะรูปอื่นผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยพรรษาปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

ในกรณีที่สมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยพรรษาไม่อาจปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชได้ ให้สมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสรองลงมาโดยพรรษาตามลำดับปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการประกาศนามสมเด็จพระราชาคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช ตามมาตรานี้ในราชกิจจานุเบกษา

มาตรา ๑๑ สมเด็จพระสังฆราชพ้นจากตำแหน่ง เมื่อ

(๑) มรณภาพ

(๒) พ้นจากความเป็นพระภิกษุ

(๓) ลาออก

(๔) ทรงพระกรุณาโปรดให้ออก

หมวด ๒
มหาเถรสมาคม

มาตรา ๑๒ มหาเถรสมาคมประกอบด้วยสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งทรงดำรงตำแหน่งประธานกรรมการ โดยตำแหน่ง สมเด็จพระราชาคณะทุกรูปเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง และพระราชาคณะซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งมีจำนวนไม่ต่ำกว่าสี่รูปและไม่เกินแปดรูปเป็นกรรมการ

มาตรา ๑๓ ให้อธิบดีกรมการศาสนาเป็นเลขาธิการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่ง และให้กรมการศาสนาทำหน้าที่สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม

มาตรา ๑๔ กรรมการมหาเถรสมาคม ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งอยู่ในตำแหน่ง คราวละสองปี และอาจได้รับแต่งตั้งอีกได้

มาตรา ๑๕ นอกจากการพ้นจากตำแหน่งตามวาระตามมาตรา ๑๕ กรรมการมหาเถรสมาคม ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งพ้นจากตำแหน่ง เมื่อ

(๑) มรณภาพ

(๒) พ้นจากความเป็นพระภิกษุ

(๓) ลาออก

(๔) สมเด็จพระสังฆราชมีพระบัญชาให้ออก

ในกรณีที่กรรมการมหาเถรสมาคมพ้นจากตำแหน่งก่อนวาระ สมเด็จพระสังฆราชอาจทรงแต่งตั้งพระราชาคณะรูปใดรูปหนึ่ง เป็นกรรมการแทน

กรรมการซึ่งได้รับแต่งตั้งตามความในวรรคก่อน อยู่ในตำแหน่งตามวาระของผู้ซึ่งตนแทน

มาตรา ๑๖ ในเมื่อประธานกรรมการมหาเถรสมาคมไม่อาจมาประชุมหรือไม่อยู่ในที่ประชุมมหาเถรสมาคม และมิได้มอบหมายให้สมเด็จพระราชาคณะรูปใดรูปหนึ่งปฏิบัติหน้าที่แทน ให้มหาเถรสมาคมแต่งตั้งสมเด็จพระราชาคณะรูปใดรูปหนึ่งปฏิบัติหน้าที่แทน การประชุมมหาเถรสมาคมเพื่อการแต่งตั้งนี้ให้กรรมการซึ่งเป็นสมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยพรรษาเป็นประธานแห่งที่ประชุม

มาตรา ๑๗ การประชุมมหาเถรสมาคมต้องมีกรรมการโดยตำแหน่งและกรรมการโดยการแต่งตั้งรวมกันมาประชุมไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของกรรมการทั้งหมด จึงเป็นองค์ประชุม

ระเบียบการประชุมมหาเถรสมาคมให้เป็นไปตามกฎมหาเถรสมาคม

มาตรา ๑๘ มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยเรียบร้อย เพื่อการนี้ให้มีอำนาจตรากฎมหาเถรสมาคม ออกข้อบังคับ วางระเบียบหรือออกคำสั่งโดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมาย และพระธรรมวินัย ใช้บังคับได้

มาตรา ๑๙ การแต่งตั้งกรรมการมหาเถรสมาคม และการให้กรรมการมหาเถรสมาคมออกจากตำแหน่ง ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เป็นผู้ลงนามรับสนองพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช

หมวด ๓
การปกครองคณะสงฆ์

มาตรา ๒๐ การจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎมหาเถรสมาคม

มาตรา ๒๑ การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ให้จัดแบ่งเขตปกครอง ดังนี้

(๑) ภาค

(๒) จังหวัด

(๓) อำเภอ

(๔) ตำบล

จำนวนและเขตปกครองดังกล่าวให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎมหาเถรสมาคม

มาตรา ๒๒ การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ให้มีพระภิกษุเป็นผู้ปกครองตามชั้นตามลำดับ ดังต่อไปนี้

(๑) เจ้าคณะภาค

(๒) เจ้าคณะจังหวัด

(๓) เจ้าคณะอำเภอ

(๔) เจ้าคณะตำบล

เมื่อมหาเถรสมาคมเห็นสมควรจะจัดให้มีรองเจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะอำเภอ และรองเจ้าคณะตำบล เป็นผู้ช่วยเจ้าคณะนั้น ๆ ก็ได้

มาตรา ๒๓ การแต่งตั้ง ถอดถอนพระอุปัชฌาย์ เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส พระภิกษุอันเกี่ยวกับตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ตำแหน่งอื่น ๆ และไวยาวัจกร ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎมหาเถรสมาคม

หมวด ๔
นิคหกรรมและการสละสมณเพศ

มาตรา ๒๔ พระภิกษุจะต้องรับนิคหกรรมก็ต่อเมื่อกระทำการล่วงละเมิดพระธรรมวินัย และนิคหกรรมที่จะลงแก่พระภิกษุ ก็ต้องเป็นนิคหกรรมตามพระธรรมวินัย

มาตรา ๒๕ ภายใต้บังคับมาตรา ๒๔ มหาเถรสมาคมมีอำนาจตรากฎมหาเถรสมาคม กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติ เพื่อให้การลงนิคหกรรมเป็นไปโดยถูกต้อง สะดวก รวดเร็วและเป็นธรรม และให้ถือว่าเป็นการชอบด้วยกฎหมายที่

มหาเถรสมาคมจะกำหนดในกฎมหาเถรสมาคม ให้มหาเถรสมาคมหรือพระภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ตำแหน่งใด เป็นผู้มีอำนาจลงนิคหกรรมแก่พระภิกษุผู้ล่วงละเมิดพระธรรมวินัย กับทั้งการกำหนดให้การวินิจฉัยการลงนิคหกรรมให้เป็นอันยุติในชั้นใด ๆ นั้นด้วย

มาตรา ๒๖ พระภิกษุรูปใดล่วงละเมิดพระธรรมวินัย และได้มีคำวินิจฉัยถึงที่สุดให้ได้รับนิคหกรรมให้สึก ต้องสึกภายในยี่สิบสี่ชั่วโมงนับแต่เวลาที่ได้ทราบคำวินิจฉัยนั้น

มาตรา ๒๗ พระภิกษุรูปใดต้องคำวินิจฉัยให้รับนิคหกรรมไม่ถึงให้สึก ไม่ยอมรับนิคหกรรมนั้น หรือประพฤติล่วงละเมิดพระธรรมวินัยเป็นอาจิณ หรือไม่สังกัดอยู่ในวัดใดวัดหนึ่ง กับทั้งไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่งมหาเถรสมาคมมีอำนาจวินิจฉัยและมีคำสั่งให้พระภิกษุรูปนั้นสละสมณเพศเสียได้

พระภิกษุผู้ต้องคำวินิจฉัย ให้สละสมณเพศตามความในวรรคก่อน ต้องสึกภายในเจ็ดวันนับแต่วันที่ได้ทราบคำวินิจฉัยนั้น

มาตรา ๒๘ พระภิกษุรูปใดต้องคำพิพากษาถึงที่สุดให้เป็นบุคคลล้มละลาย ต้องสึกภายในสามวันนับแต่วันที่คดีถึงที่สุด

มาตรา ๒๙ พระภิกษุรูปใดถูกจับโดยต้องหาว่ากระทำความผิดอาญา เมื่อพนักงานสอบสวนหรือพนักงานอัยการไม่

เห็นสมควรให้ปล่อยชั่วคราว และเจ้าอาวาสแห่งวัดที่พระภิกษุรูปนั้นสังกัดไม่รับมอบตัวไว้ควบคุม หรือพนักงานสอบสวนไม่เห็นสมควรให้เจ้าอาวาสรับตัวไปควบคุม หรือพระภิกษุรูปนั้นมิได้สังกัดในวัดใดวัดหนึ่ง ให้พนักงานสอบสวนมีอำนาจจัดดำเนินการให้พระภิกษุรูปนั้นสละสมณเพศเสียได้

มาตรา ๓๐ เมื่อจะต้องจำคุก กักขังหรือขังพระภิกษุรูปใดตามคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาล ให้พนักงานเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจหน้าที่ปฏิบัติการ ให้เป็นไปตามคำพิพากษา หรือคำสั่งของศาลมีอำนาจดำเนินการให้พระภิกษุรูปนั้นสละสมณเพศเสียได้ และให้รายงานให้ศาลทราบถึงการสละสมณเพศนั้น

หมวด ๔
วัด

มาตรา ๓๑ วัดมีสองอย่าง

(๑) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา

(๒) สำนักสงฆ์

มาตรา ๓๒ การสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย การยุบเลิกวัด และการขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมาให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

ในกรณียุบเลิกวัด ทรัพย์สินของวัดที่ถูกยุบเลิกให้ตก

เป็นศาสนสมบัติกลาง

มาตรา ๓๓ ที่วัดและที่ซึ่งขึ้นต่อวัด มีดังนี้

(๑) ที่วัด คือที่ซึ่งตั้งวัดตลอดจนเขตของวัดนั้น

(๒) ที่ธรณีสงฆ์ คือที่ซึ่งเป็นสมบัติของวัด

(๓) ที่กัลปนา คือที่ซึ่งมีผู้อุทิศแต่ผลประโยชน์ให้วัดหรือพระศาสนา

มาตรา ๓๔ ที่วัดและที่ธรณีสงฆ์จะโอนกรรมสิทธิ์ได้ก็แต่โดยพระราชบัญญัติ และห้ามมิให้บุคคลใดยกอายุความขึ้นต่อสู้กับวัดในเรื่องทรัพย์สินอันเป็นที่วัดและที่ธรณีสงฆ์

มาตรา ๓๕ ที่วัดและที่ธรณีสงฆ์เป็นทรัพย์สินซึ่งไม่อยู่ในความรับผิดแห่งการบังคับคดี

มาตรา ๓๖ วัดหนึ่งให้มีเจ้าอาวาสรูปหนึ่ง และถ้าเป็นการสมควรจะให้มีรองเจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสด้วยก็ได้

มาตรา ๓๗ เจ้าอาวาสมีหน้าที่ดังนี้

(๑) บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี

(๒) ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม

(๓) เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์

(๔) ให้ความสะดวกตามสมควร ในการบำเพ็ญกุศล

มาตรา ๓๘ เจ้าอาวาสมีอำนาจดังนี้

(๑) ห้ามบรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งมิได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสเข้าไปอยู่อาศัยในวัด

(๒) สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสออกไปเสียจากวัด

(๓) สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยในวัด ทำงานภายในวัด หรือให้ทำทัณฑ์บน หรือให้ขอขมาโทษในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้นประพฤติผิดคำสั่งเจ้าอาวาส ซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม

มาตรา ๓๙ ในกรณีที่ไม่มีเจ้าอาวาสหรือเจ้าอาวาสไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้แต่งตั้งผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส ให้ผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสมีอำนาจและหน้าที่เช่นเดียวกับเจ้าอาวาส

การแต่งตั้งผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ และวิธีการที่กำหนดในกฎมหาเถรสมาคม

หมวด ๖
ศาสนสมบัติ

มาตรา ๔๐ ศาสนสมบัติแบ่งออกเป็นสองประเภท

(๑) ศาสนสมบัติกลาง ได้แก่ทรัพย์สินของพระศาสนาซึ่งมิใช่ของวัดใดวัดหนึ่ง

(๒) ศาสนสมบัติของวัด ได้แก่ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง

การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติกลาง ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกรมการศาสนา เพื่อการนี้ให้ถือว่ากรมการศาสนาเป็นเจ้าของศาสนสมบัติกลางนั้นด้วย

การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัด ให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา ๔๑ ให้กระทรวงศึกษาธิการจัดทำงบประมาณประจำปีของศาสนสมบัติกลาง ด้วยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม และเมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้งบประมาณนั้นได้

หมวด ๗
บทกำหนดโทษ

มาตรา ๔๒ ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา ๒๖ มาตรา ๒๗ วรรคสอง หรือมาตรา ๒๘ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหกเดือน

มาตรา ๔๓ ผู้ใด

(๑) หมดสิทธิที่จะได้รับบรรพชาอุปสมบทโดยต้องปาราชิกมาแล้ว แต่มารับบรรพชาอุปสมบทโดยปิดบังความจริง

(๒) ต้องปาราชิกแล้วไม่ละการแต่งกายอย่างเพศบรรพชิต

ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหกเดือน

มาตรา ๔๔ ผู้ใดใส่ความคณะสงฆ์ไทย อันอาจก่อให้เกิดความเสื่อมเสียหรือความแตกแยก ต้องระวางโทษปรับไม่เกินห้าพันบาท หรือจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือทั้งปรับทั้งจำ

หมวด ๘
เบ็ดเตล็ด

มาตรา ๔๕ ให้ถือว่าพระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์ และไวยาวัจกรเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา

มาตรา ๔๖ การปกครองคณะสงฆ์อื่นนอกจากคณะสงฆ์ไทย ให้เป็นไปตามกฎกระทรวง

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ
จอมพล ส. ธนะรัชต์
นายกรัฐมนตรี

หมายเหตุ : เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ โดยที่การจัดดำเนินกิจการคณะสงฆ์ มิใช่เป็นกิจการอันพึงแบ่งแยกอำนาจดำเนินการด้วยวัตถุประสงค์เพื่อการถ่วงดุลย์แห่งอำนาจ เช่นที่เป็นอยู่ตามกฎหมายในปัจจุบัน และโดยที่ระบบเช่นว่านั้นเป็นผลบั่นทอนประสิทธิภาพแห่งการดำเนินกิจการ จึงสมควรแก้ไขปรับปรุงเสียใหม่ ให้สมเด็จพระสังฆราช องค์สกลมหาสังฆปริณายก ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ทางมหาเถรสมาคม ตามอำนาจกฎหมายและพระธรรมวินัย ทั้งนี้ เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนา

ตำนานบรมบรรพต (ภูเขาทอง)
วัดสระเกศ

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริจะสร้างพระปรางค์ใหญ่ ให้มีในกรุงรัตนโกสินทร์อีกองค์ ๑ เรียกกันว่าภูเขาทองมาแต่แรกสร้าง เพราะเหตุที่อยู่ใกล้คลองมหานาค เหมือนอย่างภูเขาทองที่กรุงเก่า มีจดหมายเหตุเรื่องสร้างภูเขาทองเมื่อในรัชกาลที่ ๓ อยู่ในหนังสือพระราชพงศาวดารที่เจ้าพระยาทิพากรวงษ์เรียบเรียง ดังนี้

วัดสระเกศนั้น โปรดให้พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาฯ (ทัด บุนนาค) เป็นแม่กอง ทำพระปรางค์ใหญ่องค์ ๑ ฐานเป็นไม้สิบสอง ด้านหนึ่งยาว ๕๐ วา ขุดรากลึกลงไปถึงที่โคลนแล้ว เอาหลักแพทั้งต้นเป็นเข็มห่มลงไปจนเต็มที่แล้ว เอาไม้ซุงทำเป็นและปูเป็นตาราง แล้วเอาศิลาแลงก่อขึ้นมาเกือบเสมอดินจึงก่อด้วยอิฐ ในระหว่างองค์พระนั้น เอาศิลาก้อนซึ่งราษฎรเก็บมาขายบรรจุลงไปจนเต็ม การก่อขึ้นไปได้ถึงชั้นทักษินที่สอง ศิลาที่บรรจุข้างใน กดหนักลงไปจนและทรุดลงไปถึง ๙ วา อิฐที่ก่อหุ้มข้างนอกนั้น ก็แตกร้าวรอบไปทั้งองค์ ของนี้ไม่ทลายก็เพราะทรุดกลางกดกันลงไป พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาฯ ให้ขุดดินริมฐานพระชัณสูตรดู ก็พบหัวไม้และ

ระเบิดขึ้นมาหมด จึงโปรดเกล้าฯ ให้ขอแรงพระราชวงศานุวงศ์แลขุนนางข้าราชการที่ตามเสด็จพระราชทานพระกฐิน ผู้คนยังพรักพร้อมอยู่ ให้ปักเสาหลักแพเป็นหลักมั่นกันข้างนอกให้แน่นเป็นหลายชั้น กั้นฐานพระปรางค์ไม่ให้ดินถีบออกไป สิ้นไม้หลักแพหลายพันต้น แล้วก็จัดการก่อแก้ไขที่ทรุดหนักลงมาอีก ๓ วา เห็นว่าจะแก้ไขไม่ได้แล้ว ก็เลิกการนั้นเสีย

ในรัชกาลที่ ๔ โปรดให้แก้ไขพระปรางค์ใหญ่ ซึ่งทิ้งค้างมาแต่รัชกาลที่ ๓ ทำเป็นภูเขาทองมีบันไดเวียนสองสายขึ้นถึงยอด แลบนยอดเขาก่อพระเจดีย์องค์ ๑ พระราชทานนามภูเขาว่า บรมบรรพต การยังค้างมาสำเร็จในรัชกาลที่ ๕ และในรัชกาลที่ ๕ เมื่อโปรดให้ตัดถนนสระประทุมต่อจากถนนบำรุงเมือง ถนนนี้ผ่านไปในระหว่างกุฎีวัดสระเกศ กับบริเวณเมรุปูน โปรดให้สร้างพลับพลาแลแก้ไขบริเวณเมรุให้เข้ากับถนนให้ทำสพานแลถนนต่อจากถนนสระประทุมเข้าไปถึงลานบรมบรรพตด้วยสาย ๑ ต่อมา เมื่อตัดถนนจักรพรรดิ์ต่อถนนวรจักร์โปรดให้ถมคลองข้างหน้าวัดทำถนนแลทำกำแพงวัด หน้าวัดออกถนนใหญ่ได้ในครั้งนั้น แล้วโปรดให้ทำสพานข้ามคลองข้างหลังวัด ต่อจากถนนสระประทุม เข้าในลานบรมบรรพตอีกสายหนึ่ง

อนึ่ง เมื่อรัชกาลที่ ๕ นั้น ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระทันตธาตุจำลองมาไว้สำหรับตั้งในคูหา พระเจดีย์

ยอดบรมบรรพต แลโปรดให้กำหนดนักขัตฤกษ์ ให้ราษฎรมาบูชาพระที่บรมบรรพต เมื่อกลางเดือน ๑๒ ทุกปี มีมาจนบัดนี้ แลเมื่อปีระกานพศก จุลศักราช ๑๒๕๙ พ.ศ. ๒๔๔๐ มีผู้ขุดพระบรมธาตุของสมเด็จพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าที่ในเนินพระเจดีย์เก่าที่เมืองกบิลพัสดุ์ ในมัชฌิมประเทศ ที่ผอบมีอักษรจารึกอยู่เป็นสำคัญว่าเป็นพระบรมธาตุของสมเด็จพระผู้มี-พระภาคพุทธเจ้า ส่วนที่สากยราชตระกูลได้รับประดิษฐานไว้ ผู้ชำนาญโบราณคดีในยุโรปแลอินเดียเชื่อว่า เป็นพระธาตุของสมเด็จพระสากยมุนีศรีสรรเพชญ์พุทธเจ้า เมื่อกิติศัพท์ทราบแพร่หลาย บรรดาพุทธศาสนิกชน ในนานาประเทศก็พากันอยากได้พระบรมธาตุนั้น รัฐบาลอังกฤษเห็นว่า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามพระองค์เดียวเป็นอิศรมหาราชพุทธสาสนูปถัมภ์ จึงถวายพระบรมธาตุนั้นแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แลทูลขอให้พระองค์เป็นผู้แบ่งพระราชทานแด่พุทธ-สาสนิกบริษัทในนานาประเทศ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม เปรียญ) แต่ยังเป็นพระยาสุขุมนัยวินิต เป็นราชทูตออกไปรับพระบรมธาตุเชิญมายังพระนคร เมื่อทรงแบ่งพระธาตุไว้สำหรับพระราชทานไปยังนานาประเทศแล้ว พระธาตุที่เหลือนั้น โปรดให้แห่มาประดิษฐานไว้ในซุ้มพระเจดีย์ ยอดบรมบรรพต เมื่อ ณ วัน ๓ ๑๔ฯ ๗ ค่ำ ปีกุญเอกศกจุลศักราช ๑๒๖๑ พ.ศ. ๒๔๔๒ มี

มหกรรมการสมโภชแล้วโปรดให้หล่อพระเจดีย์น้อยตั้งไว้ที่บรรจุพระบรมธาตุเป็นสำคัญปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

ฝ่ายพุทธศาสนิกบริษัทในนานาประเทศ คือลังกาทวีปและประเทศพม่า ต่างแต่งพระสงฆ์แลอุบาสกเป็นทูตเข้ามารับพระราชทานพระบรมธาตุ ส่วนพวกยี่ปุ่นแต่งคณะพรต พวกชาวไซบีเรีย ในราชอาณาจักร์รุสเซีย ก็แต่งอุบาสกเข้ามารับพระราชทานพระบรมธาตุ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ต้อนรับพระราชทานไทยธรรมบำเหน็จแก่พวกทูตที่เข้ามา แล้วพระราชทานพระธาตุไปประดิษฐานไว้ในประเทศนั้น ๆ ทั้ง ๔ ประเทศ

ตำนานพระบรมสารีริกธาตุ
ที่บรรจุ ณ บรมบรรพต (ภูเขาทอง) วัดสระเกศ

พระยาสุขุมนัยวินิต ออกไปรับพระสารีริกธาตุที่ประเทศอินเดีย

ด้วยรัฐบาลอินเดียมีหนังสือทูลเกล้าฯ ถวายพระสารีริกธาตุซึ่งมิสเตอร์เปปขุดพบในสถูปที่บ้านของเขา ณ ที่ใกล้ตำบลชื่อปิปราห์วะ แขวงเมืองปัสติ ณ ประเทศอินเดีย เมื่อเดือนมกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐) แลขอให้ทรงแต่งผู้ไปรับพระสารีริกธาตุนั้นเข้ามายังกรุงเทพฯ

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสุขุมนัยวินิตกับหลวงพินิจอักษรออกไปรับพระสารีริกธาตุ แลดูการต่าง ๆ ในประเทศอินเดีย แต่วันที่ ๑๖ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๗ (พ.ศ. ๒๔๔๑) นี้แล้ว.

(คัดจากราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๕)

ใบบอกพระยาสุขุมนัยวินิตในการออกไปรับ พระสารีริกธาตุ ณ ประเทศอินเดีย

พระยาสุขุมนัยวินิต มีใบบอกมากราบบังคมทูลพระกรุณา ฉบับ ๑ ว่า

ด้วยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสุขุมนัยวินิตออกไปเชิญพระพุทธสารีริกธาตุ ณ เมืองอินเดีย ตามที่รัฐบาลอินเดียมีหนังสือมาขอทูลเกล้าฯ ถวาย แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น พระยาสุขุมนัยวินิตได้กราบถวายบังคมลา ออกจากกรุงเทพฯ วันที่ ๑๖ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๗ ถึงเมืองสิงคโปร์วันที่ ๒๐ พักคอยเรือเมล์ ที่จะไปเมืองกัลกัตตาสามวัน ในระหว่างเวลาที่คอยเรือเมล์อยู่นี้ พระยาสุขุมนัยวินิตได้ไปเยี่ยมเจ้าเมืองสิงคโปร์ตามธรรมเนียม เจ้าเมืองสิงคโปร์กับภรรยาได้มีหนังสือเชิญพระยาสุขุมนัยวินิต ไปรับพระราชทานดินเนอร์วันหนึ่ง แต่เผอิญเป็นวันที่เรือเมล์จะออกจากสิงคโปร์ พระยาสุขุมนัยวินิตไปหาได้ไม่ จึงได้มีหนังสือตอบขอบใจแลชี้แจงเหตุผลให้ทราบทุกประการ ณ วันที่ ๒๕ มกราคม ออกจากเมืองสิงคโปร์ถึงเกาะหมากวันที่ ๒๗ พระยารัษฎานุประดิษฐกับพระทวีปสยามกิจ ลงมารับในเรือขึ้นพักอยู่แปดชั่วโมง ในเวลาที่พระยาสุขุมนัยวินิตพักอยู่ที่เมืองเกาะหมากนี้

ได้ปรึกษากับพระยารัษฎานุประดิษฐ ผู้ว่าราชการเมืองตรัง ตกลงพร้อมกันว่าเวลาเชิญพระบรมธาตุกลับจากอินเดีย จะได้เชิญไปทางเมืองตรัง เมืองพัทลุง เมืองสงขลา เพื่อราษฎรทั้งหลายในมณฑลภูเก็ตแลมณฑลนครศรีธรรมราชได้ถวายสักการะบูชา พระยารัษฎานุประดิษฐกับวงศ์ญาติ รับเป็นภาระที่จะจัดการบอกกล่าว แลจัดการทั้งปวงที่เมืองตรังให้เป็นที่เรียบร้อย ส่วนประโยชน์ในทางราชการ พระยาสุขุมนัยวินิตอยากได้ตรวจทางระหว่างเมืองตรังกับเมืองพัทลุง ซึ่งพระยาสุขุมนัยวินิตยังมิได้เคยไปนั้นด้วย เมื่อได้ตกลงกันเช่นนี้แล้ว พระยาสุขุมนัยวินิตจึงได้แจ้งความไปยังพระยานริศรราชกิจ แลข้าราชการทั้งสองมณฑลทราบ เวลาค่ำออกจากเมืองเกาะหมากถึงเมืองกัลกัตตาวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ พักอยู่ที่เกรตวิสทินโฮเต็ล รุ่งขึ้นวันที่ ๓ พระยาสุขุมนัยวินิต พร้อมด้วยมิสเตอร์ เอ เอ อาบคาร์ กงสุลสยาม ณ เมืองกัลกัตตาไปลงชื่อในสมุดที่คอเวอนเมนต์เฮาส์ แลได้มีหนังสือถึงนายพันโทแซนเปต เลขานุการของลอตเคอซัน ไวสรอยอินเดียฉบับ ๑ ความว่า ตามที่รัฐบาลอินเดียได้ให้มิสเตอร์เครวิลราชทูตอังกฤษ ณ กรุงเทพฯ มีจดหมายทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทางกระทรวงต่างประเทศ ขอถวายพระพุทธสารีริกธาตุ ซึ่งเขาได้พบแลขุดได้ที่มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ แลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ

กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปรการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ตอบขอบบุญคุณรัฐบาลอินเดีย กับได้ทรงดำริว่าจะโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสุขุมนัยวินิตเป็นข้าหลวงออกมาเชิญพระสารีริกธาตุด้วยนั้น บัดนี้ พระยาสุขุมนัยวินิตได้มาถึงเมืองกัลกัตตาแล้ว แลได้เชิญพระราชหัตถเลขาถึงไวสรอย มาด้วยฉบับ ๑ กับหนังสือมิสเตอร์เครวิล ราชทูตอังกฤษด้วยฉบับ ๑ ขอให้นายพันโทแซนเปต ได้นำเสนอท่านไวสรอยด้วย กับพระยาสุขุมนัยวินิตอยากจะทราบว่าเวลาไรไวสรอยจะรับพระยาสุขุม-นัยวินิตได้

ครั้นวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๑๗ พระยาสุขุมนัยวินิต ได้รับหนังสือมิสเตอร์ลอเรนส์ไปรเวตเสเกรตารี ของไวสรอย ฉบับ ๑ ความว่าไวสรอยจะรับพระยาสุขุมนัยวินิต ในวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ เวลาบ่าย ๓ โมง เมื่อพระยาสุขุมนัยวินิตได้รับตอบดังนี้แล้ว เห็นว่าเวลายังช้าอยู่ พระยาสุขุมนัยวินิต จึงได้ไปเที่ยวตรวจดูที่ทำอิฐแลเตาเผาอิฐ เพื่อได้นำมาเป็นตัวอย่างแก่ราษฎรทั้งหลายในมณฑลนครศรี-ธรรมราช

ณ วันที่ ๖ กุมภาพันธ์ พระยาสุขุมนัยวินิต ได้ไปหาดอกเตอร์เวนดัน บิชอบวอย กัลกัตตา แลได้เชิญพระราช-หัตถเลขาไปให้ด้วย บิชอบมีความยินดี แลรับรองเป็นอย่างดี แล้วพูดว่า ถ้าพระยาสุขุมนัยวินิตมีธุระอันใดที่บิชอบจะช่วยได้

แล้ว ขอให้บอกให้ทราบ บิชอบจะมีความยินดีช่วยทุกอย่าง แลขอให้พระยาสุขุมนัยวินิต นำความขึ้นกราบบังคมทูลว่า ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ยังมีพระราชหฤทัยระลึกถึงบิชอบอยู่ แลได้มีพระราชหัตถเลขาพระราชทานมานั้น เป็นพระเดชพระคุณอย่างยิ่ง บิชอบจะมีหนังสือทูลเกล้าฯ ถวายด้วยฉบับ ๑ ในเวลาเมื่อพระยาสุขุมนัยวินิตกลับกรุงเทพฯ กับบิชอบได้เล่าถึงเรื่องที่ได้เสด็จพระราชดำเนินไปที่แฮโร แลได้กล่าวสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหลายอย่าง กับทั้งได้ยกย่องพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร ว่าทรงพระสามารถ แลประกอบด้วยพระอุส่าห์เป็นอันมาก แลได้กล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร ด้วย

ดอกเตอร์เวนดัน บิชอบวอยกัลกัตตานั้น ที่จริงพึ่งได้มาถึงก่อนหน้า พระยาสุขุมนัยวินิตวันเดียวเท่านั้น ยังไม่เรียบร้อยดี ถึงไวสรอย ก็เหมือนกัน กำลังวุ่นด้วยเรื่องรับแขกแลพวกอะไร ๆ ต่าง ๆ ไม่ได้หยุดหย่อน

รุ่งขึ้นวันที่ ๗ ดอกเตอร์เวนดัน ได้มาเยี่ยมตอบพระยาสุขุมนัยวินิตที่โฮเต็ล แลฝากหนังสือพระยาสุขุมนัยวินิตเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายฉบับ ๑

ณ วันที่ ๘ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๑๗ เวลาบ่าย ๓ โมง พระยาสุขุมนัยวินิต ได้ไปหาลอตเคอซันไวสรอยออฟอินเดีย ที่คอเวอนเมนต์เฮาส์ องครักษ์แต่งตัวครึ่งยศ มา

คอยรับพระยาสุขุมนัยวินิตอยู่ห้องนอก แล้วพาเข้าไปในห้องออฟฟิศ ไวสรอยเชิญพระยาสุขุมนัยวินิตให้นั่งแล้วพูดว่าได้ยินว่าพระยาสุขุมนัยวินิต ได้เคยไปอยู่ที่เมืองลอนดอนหลายปี พระยาสุขุมนัยวินิตตอบว่าอยู่ ๘ ปี แลได้พบกับไวสรอย ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง ๆ หนึ่งที่เมืองออกสฟอต ในการฝังศพดอกเตอร์โยยต์ มาสเตอออฟบเลียว ไวสรอยว่า อ้อ จำได้ละ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระสบายหรือ ขอบพระเดชพระคุณเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้ทรงพระกรุณามีลายพระราชหัตถ พระราช-ทานออกมา ขอให้พระยาสุขุมนัยวินิตนำความขึ้นกราบบังคมทูลถวายความระลึกถึงด้วย พระยาสุขุมนัยวินิต แจ้งความว่า มีความยินดีที่จะกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงทราบ แลตั้งแต่ได้ทรงทราบว่าท่าน (ลอตเคอซัน) ได้รับตำแหน่งที่ไวสรอยเมืองอินเดีย เป็นที่ทรงพระโสมนัสยินดีเป็นอันมาก ไวสรอยหัวเราะแล้วตอบว่า ได้รับพระราชหัตถเลขา ทรงแสดงความพระราชหฤทัยยินดีแล้ว ที่พระยาสุขุมนัยวินิตมานี้ จะมารับพระพุทธสารีริกธาตุไม่ใช่หรือ เป็นการอย่างประหลาดที่สุดที่เขาได้พบนี้ ไวสรอยได้อ่านตลอดแล้ว นี่ถ้าเป็นรัฐบาลเมืองอื่นก็คงไม่ถวาย พูดพลางหัวเราะพลาง พระยาสุขุมนัยวินิตตอบว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็เป็นที่ทรงยินดีในของถวายสิ่งนี้เป็นอย่างยิ่ง แลทรงพระราชปรารภอยู่ ว่านอกจากพระสารีริก-ธาตุสิ่งของเครื่องสักการะบูชา มีแก้วทองเงินเป็นต้น ที่บรรจุไว้

กับพระสารีริกธาตุนั้น ถ้าได้ไปด้วยบ้างแต่สิ่งละอย่าง ๆ จะเป็นที่ทรงยินดีมาก อีกอย่างหนึ่งหม้อใบที่มีอักษรจารึกนั้นเป็นของสำคัญมาก พระยาสุขุมนัยวินิตไม่ทราบว่า ไวสรอยจะถวายได้หรือไม่ ถ้าได้ไปด้วยแล้ว พระยาสุขุมนัยวินิตจะเป็นที่ขอบบุญคุณเป็นอันมาก ไวสรอยหัวเราะแล้วตอบว่า เรื่องนี้จะต้องถามเจ้าพนักงานมิวเซียมเขาดูก่อน พระยาสุขุมนัยวินิต จึงว่าถ้าเป็นการขัดข้องจะไม่ได้ตัวจริง จะเป็นของทำเทียมก็ได้ ไวสรอยตอบว่า จะสั่งมิสเตอร์ลอเรนส์ ไปรเวตเสเกรตารี ให้เป็นผู้จัดการ จะต้องการอันใดบ้าง ก็ให้พระยาสุขุมนัยวินิตพูดกับมิสเตอร์ลอเรนส์เถิด พระยาสุขุมนัยวินิตตอบขอบใจตามธรรมเนียม ไวสรอยบอกให้พระยาสุขุมนัยวินิต ยืนขึ้นมองดูบนโต๊ะ แล้วถามว่าเห็นอะไรบ้างไหม พระยาสุขุมนัยวินิตยืนขึ้นแล้วตอบว่า เห็นแล้ว พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถามว่าจำได้หรือ พระยาสุขุมนัยวินิตตอบว่าจำได้ ให้พระยาสุขุมนัยวินิต นำความขึ้นกราบบังคมทูลด้วย ว่าพระบรมรูปที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานไว้นั้นไวสรอยได้เชิญประดิษฐานไว้บนโต๊ะห้องเขียนหนังสือเสมอ พระยาสุขุมนัยวินิตรับว่า จะนำความขึ้นกราบบังคมทูล ไวสรอยสั่งซ้ำอีกว่าอย่าลืมกราบบังคมทูลถวายความคำนับของไวสรอยนะ พระยาสุขุมนัยวินิตตอบว่าไม่ลืม พูดกันเท่านั้นแล้วพระยาสุขุมนัยวินิตก็ลากลับมา เลยเข้าไปหามิสเตอร์ลอเรนส์

ไปรเวตเสเกรตารี ๆ เขียนหนังสือให้พระยาสุขุมนัยวินิต ฉบับ ๑ เป็นหนังสือชักนำถึงมิสเตอร์เฟรเชอร์ เลขานุการฝ่ายกรมเมือง พระยาสุขุมนัยวินิตได้ถามถึงเรื่องที่จะดูการอิริเกชัน มิสเตอร์ลอเรนส์ ว่าที่ออฟฟิศกรมเมืองคงจะจัดการตลอดหมดทุกอย่าง พระยาสุขุมนัยวินิต ได้หนังสือแล้วก็ลามา มิสเตอร์ลอเรนส์พูดว่า วันนี้เวลาบ่าย ๕ โมงครึ่ง ไวสรอยจะมีการกาเดนปาตี ให้พระยาสุขุมนัยวินิตมาด้วย ครั้นถึงกำหนดพระยาสุขุมนัยวินิต กับมิสเตอร์อับคา กงสุลสยามก็ได้ไปแลได้พบกับไวสรอยและเลดีเคอซันอีกครั้งหนึ่ง

รุ่งขึ้นวันที่ ๙ เช้า พระยาสุขุมนัยวินิต ได้ไปหามิสเตอร์เฟรเชอร์ เลขานุการฝ่ายกรมเมือง กรมการเมือง ไม่พบ ๆ แต่มิสเตอร์ลูสันที่ ๒ มิสเตอร์ลูสันฉีกหนังสือมิสเตอร์ลอเรนส์อ่านแล้วจัดการกะระยะทางโปรเครม ในการที่พระยาสุขุมนัยวินิตจะไปดูอิริเกชันที่คลองโซลเสียก่อน ในวันที่ ๑๑ ที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ วันที่ ๑๔ ที่ ๑๕ ไปดูปิปราหะวะสถูป วันที่ ๑๖ ไปรับพระบรมธาตุ แต่การที่จะรับที่ไหนนั้น มิสเตอร์ลูซันจะโทรเลขไปให้พระยาสุขุมนัยวินิตทราบ ในเวลาเมื่อพระยาสุขุมนัยวินิตไปดูคลองน้ำโซลได้ตกลงกันไว้ดังนี้ แลในวันนี้พระยาสุขุมนัยวินิต ได้ทราบว่าเครื่องแก้วแหวนทองเงินอันเป็นเครื่องสักการะบูชาพระบรมสารีริกธาตุ กับทั้งผอบแก้ว แลศิลาที่เขาขุดได้นั้น อยู่ที่มิวเซียม ณ เมืองกัลกัตตาแล้ว พระยาสุขุมนัยวินิตจึงได้ไปหาดอกเตอร์

ปลอตขอดูของเหล่านี้ ดอกเตอร์ปลอตได้ให้ดูทุกอย่าง พระยาสุขุมนัยวินิตจึงได้ขอให้ดอกเตอร์ปลอต จำลองรูปผอบทุก ๆ ใบ เพื่อได้นำมาทูลเกล้าฯ ถวาย ด้วยแท้จริงของเหล่านี้ พระยาสุขุมนัยวินิตก็ได้ขอต่อไวสรอยแล้ว แต่เกรงจะพลาดพลั้ง จึงได้ไปสั่งไว้ทางโน้นอีก

รุ่งขึ้นวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ เวลากลางคืน พระยาสุขุม-นัยวินิตกับหลวงพินิจอักษรพร้อมกันออกจากกัลกัตตา นอนในรถไฟคืน ๑ รุ่งขึ้นวันที่ ๑๑ ถึงสเตชั่นแฮรา มิสเตอร์ทุกดูเจ้าพนักงานรักษาคลองน้ำโซล มารับพระยาสุขุมนัยวินิต ที่สเตชั่นรถไฟแล้วพาลงเรือกลไฟหลวงไปในคลองน้ำ จนถึงที่สุดคลองน้ำระยะทาง ๑๒๐ ไมล์ พระยาสุขุมนัยวินิต พักอยู่วันที่ ๑๑ ที่ ๑๒ สองคืน รุ่งขึ้นวันที่ ๑๓ ออกจากสเตชั่นแฮราข้ามแม่น้ำคงคาไปทางตะวันตกเฉียงเหนือ วันที่ ๑๔ เข้าถึงเมืองโกรักบูรี ดอกเตอร์โฮบข้าหลวงรักษาราชการเมืองโกรักบูรี กับมิสเตอร์วิลเลียมเปปปี มาคอยรับอยู่ที่สเตชั่น ดอกเตอร์โฮบข้าหลวงแจ้งว่า มิสเตอร์เปปปีมาคอยรับอยู่ด้วย เพื่อได้นำพระยาสุขุมนัยวินิตไปดูที่ปิปราหะวะสถูป แลจะได้ค้างอยู่ที่บ้านมิสเตอร์เปปปีคืน ๑ ดอกเตอร์โฮบได้จัดรถสลูนสองหลังสำหรับนอนหลัง ๑ สำหรับรับประทานหลัง ๑ ให้พระยาสุขุม-นัยวินิตไปเวลา ๓ โมงเช้า รถไฟออกถึงสเตชั่นอาสกบาซาร์ ซึ่งเป็นที่สุดทางรถไฟเวลาเที่ยง มิสเตอร์วิลเลียมเปปปี พา

พระยาสุขุมนัยวินิตลงรถม้าไปอีก ๒ ชั่วโมง จนถึงบ้าน จัดของให้รับประทานแล้ว เวลาบ่ายลงรถม้าไปประมาณครึ่งชั่วโมงถึงที่ปิปราหะวะสถูป มิสเตอร์วิลเลียมเปปปี พาพระยาสุขุมนัย-วินิตดูที่ต่าง ๆ ที่เขาขุดทุก ๆ แห่ง แลได้ให้รูปปิปราหะวะสถูปแลรูปหีบศิลาแก่พระยาสุขุมนัยวินิตหลายแผ่น วันที่ ๑๕ เวลาเช้า มิสเตอร์วิลเลียมเปปปี ได้พาพระยาสุขุมนัยวินิตขึ้นรถม้าแลขึ้นช้างไปดูที่ขังน้ำลำคลองของเขาหลายแห่ง เวลาเที่ยงลงรถไฟกลับมาเมืองโกรักบูรี ดอกเตอร์โฮบมารับพระยาสุขุมนัย-วินิต ขึ้นรถไฟพักอยู่ที่บ้านคืนหนึ่ง ในบ่ายวันนั้นมิสเตอร์รามันชังเกอร์ เจ้าเมืองปัสติ ซึ่งเป็นผู้รักษาพระสารีริกธาตุไว้นั้น ได้เชิญพระธาตุมาถึงเมืองโกรักบูรีด้วยเหมือนกัน ข้าหลวงแลเจ้าเมืองได้จัดการปลูกปร่ำสำหรับการพิธีมอบพระสารีริกธาตุไว้พร้อมเสร็จ เวลาค่ำพระยาสุขุมนัยวินิต ได้ไปในการแฟนซีเตรสบอล ที่คลับในเมืองโกรักบูรี ได้พบกับข้าราชการในเมืองนั้นเป็นอันมาก รุ่งขึ้นวันที่ ๑๖ เวลาเช้า ๓ โมง พระยาสุขุม-นัยวินิตพร้อมด้วยหลวงพินิจอักษร เชิญพระเจดีย์ก้าไหล่ทองคำ ซึ่งพระราชทานออกไปแต่กรุงเทพฯ มาที่ปร่ำ ดอกเตอร์โฮบแลข้าราชการ ทั้งพวกผู้ดีชายหญิงเป็นอันมาก ได้มาประชุมอยู่ในที่นั้นด้วย มีทหารแขกยืนรับเป็นเกียรติยศ ๒๔ คน ครั้นพระยาสุขุมนัยวินิตถึงปร่ำเรียบร้อยแล้ว ดอกเตอร์โฮบข้าหลวง ได้อ่านคำมอบพระสารีริกธาตุว่า

ท่านพระยาสุขุม ข้าหลวงมณฑลนครศรีธรรมราช ราชทูตของพระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม

บัดนี้ ข้าพเจ้าเป็นผู้แทนรัฐบาลแห่งบริตติชอินเดีย ขอต้อนรับเชิญท่าน แลข้าพเจ้าขอแสดงกับท่านว่า เป็นการให้เกียรติยศอย่างสูงต่อข้าพเจ้าที่ได้มาเป็นผู้แทนรัฐบาล ในการที่จะมอบพระบรมสารีริกธาตุนี้

ตัวข้าพเจ้าในส่วนไปรเวต ก็เป็นนักเรียนในธรรมะซึ่งเป็นศาสนานี้ แม้ว่าจะไม่เป็นที่ชักนำให้เข้าถือก็ดี ก็ไม่ต้องเป็นที่สงสัยเลย ว่าผู้ที่มีปัญญาตริตรองจะต้องชม แลข้าพเจ้าถือว่าเป็นคราวเคราะห์ดี ที่ข้าพเจ้าได้มาอยู่ในที่นี้วันนี้

โดยที่เป็นคนอังกฤษ ข้าพเจ้ามีความรู้สึกว่า ฝูงชนซึ่งเป็นชาติเดียวกันกับข้าพเจ้า จะต้องเห็นความเป็นจริงโดยเป็นที่พอใจว่าความเกี่ยวข้องแต่ก่อนมา กับพระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามนั้น ก็ได้เป็นไปโดยทางไมตรีตลอดมา แลการที่ทำให้เรามาประชุมพร้อมกันในวันนี้ ก็เป็นพยานของความสุจริตแลความประสงค์ ที่จะให้ความเกี่ยวข้องเหล่านั้น เป็นไปโดยทางไมตรีเสมอต่อไป

ข้าพเจ้าไม่จำเป็นที่จะกล่าวถึงเรื่องราวที่ มิสเตอร์เปปได้พบพระบรมธาตุ แลไม่จำเป็นจะอ้างถึงอักษรจารึก ซึ่งเป็นประกันว่าเป็นพระบรมธาตุอันแท้จริง ของสมเด็จพระเคาตะมะพุทธสากยมุนี ข้อความเหล่านี้ ก็ย่อมทราบจากหนังสือพิมพ์

แห่งเอเซียติกโซไซเอตี แลจากหนังสือมีไปมาในระหว่างรัฐบาลทั้งสองที่เราเป็นผู้แทนนั้นแล้ว ถึงดังนั่นก็ดี ข้าพเจ้าขอกล่าวโดยสมควรว่า เมื่อมิสเตอร์เปปได้ให้ข้าพเจ้า มอบพระบรม-สารีริกธาตุนี้ ให้รัฐบาลตามแต่จะจัดนั้น ข้าพเจ้าได้แนะนำว่าควรจะทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม ซึ่งเป็นกษัตริย์ดำรงอยู่ในพระพุทธศาสนา และเป็นผู้ทรงทราบโดยบริบูรณ์ในความประสงค์ ของพุทธศาสนิกชนทั่วไป แลสามารถในการที่จะแบ่งปันให้เป็นที่พอใจทั่วกันได้

ท่านเลฟเตแนนต์คอเวอเนอ ซึ่งว่าราชการอยู่ในเวลานั้น ก็เห็นชอบตามความแนะนำนี้ แจ้งความไปยังรัฐบาลอินเดีย จึงได้กราบทูลถวายไปยังพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งท่านเป็นผู้แทนแลได้ทรงยินดีรับ ข้าพเจ้าขอเพิ่มเติมว่า ท่านเลฟเตแนนต์คอเวอเนอเวอร์ เอ ปี แมคคอเนล มีความตั้งใจดังการที่รับรองท่าน ย่อมเห็นปรากฏเป็นพยานอยู่ว่า ถ้าท่านอยู่ในอินเดีย ในเวลาที่มีหนังสือไปมานั้นแล้ว ท่านก็จะมีคำแนะนำอย่างเช่นเดียวกัน

เป็นการถูกต้องทีเดียว ที่รัฐบาลเราถือเอาว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นหัวหน้าของพุทธศาสนิกชนทั่วไป แลอาจจะทรงพระวินิจฉัย ในคำขอร้องให้เป็นที่พอใจของเขาได้

ในเวลานี้เราเว้นไม่ได้ ต้องระลึกถึงการประชุมแห่งกษัตริย์ต่าง ๆ เตรียมที่จะทำสงครามแย่งชิงพระบรมสารีริก-

ธาตุแห่งสมเด็จพระบรมศาสดา ผู้แสดงธรรมเพื่อความสงบระงับ เมื่อพระองค์ยังดำรงพระชนม์อยู่นั้น ไม่มีอันใดงามปรากฏยิ่งกว่า ที่ได้ทรงห้ามปรามชนบททั้งหลาย อันเป็นญาติแลกษัตริย์ทั้งหลายอันใกล้เคียงกัน เพื่อจะป้องกันมิให้โลหิตตกด้วยยุทธสงคราม และเราก็ไม่อาจลืมเหตุซึ่งทำให้พุทธ-ศาสนาในแผ่นดินอินเดีย ซึ่งเป็นที่ก่อเกิดนั้นสาบสูญสิ้นไป ซึ่งเป็นตัวอย่างที่อาจกล่าวได้ในพงษาวดารแห่งโลก ว่าอำนาจของกษัตริย์อาจทำให้ศาสนาเจริญฤๅให้สาบสูญไปได้ เมื่อพิจารณาถึงเวลาที่ล่วงมาแต่เก่าก่อนแล้ว เราควรจะมีความยินดีที่เราอยู่ในสมัย ซึ่งสุดแล้วแต่ใครจะถือศาสนา แลซึ่งประกอบด้วยเมตตาจิตทั่วไปในศาสนาทั้งปวงซึ่งผู้อื่นได้ถือ แลการประชุมสำคัญในเวลานี้ ก็เป็นที่แสดงให้เห็นความรู้สึกนี้ปรากฏได้

ท่านผู้เป็นใหญ่ บัดนี้ ข้าพเจ้ามีความยินดี มอบพระบรมธาตุแห่งพระสากยะสิงหะพระพุทธเจ้าให้กับท่านแทนรัฐบาลอินเดีย

เมื่ออ่านจบแล้ว พระยาสุขุมนัยวินิตได้ตรวจตราประจำที่ขวดแก้ว ซึ่งเป็นที่บรรจุพระบรมธาตุ พร้อมด้วยมิสเตอร์วิลเลียมเปปปี เจ้าของตรา เป็นการถูกต้องแล้ว พระยาสุขุมนัยวินิตแกะตราครั่งนั้นออกถ่ายพระบรมธาตุ เชิญเข้าบรรจุในพระเจดีย์ก้าไหล่ทอง แล้วพระยาสุขุมนัยวินิตได้อ่านคำตอบขอบบุญคุณรัฐบาลอินเดีย ในพระปรมาภิไธย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า

ดอกเตอร์ โฮอิย ข้าหลวงเมืองโครักปูร์ บัดนี้ เป็นผู้แทนรัฐบาลอินเดีย

ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ได้สดับถ้อยคำ ซึ่งท่านได้แสดงแทนรัฐบาลอินเดีย ในเวลาที่จะมอบพระบรมธาตุแห่งสมเด็จพระพุทธเจ้า ให้ข้าพเจ้าทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม

ของประเสริฐที่ ม.วิลเลียม แคลนตัน เปป ผู้เป็นนักเรียนในธรรมะเช่นอย่างท่านได้ไปพบเข้านี้ คงจะเข้าใจได้อยู่เองว่า คงจะเป็นสิ่งประเสริฐต่อผู้ที่ถือพระพุทธศาสนา

บัดนี้ ข้าพเจ้าขอแทนพระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามให้ท่านแสดงความขอบพระราชหฤทัยต่อรัฐบาลอินเดีย ในการที่ทูลเกล้าฯ ถวายของประเสริฐนี้ แลขอให้ข้าพเจ้าถือเอาโอกาสอันนี้ แสดงความขอบใจในการที่ท่านได้รับรองข้าพเจ้านี้ แลข้าพเจ้าขอแสดงว่า ม.เปป ได้มีพระเดชพระคุณต่อข้าพเจ้าเป็นอันมาก ที่ได้นำข้าพเจ้าไปดูที่พุทธต่าง ๆ กับทั้งที่ ๆ ได้พบพระบรมสารีริกธาตุนี้ในที่ของเขาด้วย

แล้วดอกเตอร์โฮบ ได้เรียกช่างถ่ายรูปมาถ่ายรูปพร้อมด้วยกัน แต่รูปนั้นดอกเตอร์โอบจะส่งตามมาให้พระยาสุขุมนัย-วินิตภายหลัง เสร็จการนี้แล้ว พระยาสุขุมนัยวินิตเชิญพระสารี-ริกธาตุไป ณ ที่พัก ครั้นเวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระยาสุขุมนัย-

วินิตเชิญพระบรมธาตุลงรถไฟกลับมาเมืองกัลกัตตา ดอกเตอร์โฮบ มิสเตอร์เปปปี กับข้าราชการในเมืองนั้น ตามมาส่งถึงสเตชั่นหลายนาย

วันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ เวลาทุ่มหนึ่งถึงกัลกัตตา รุ่งขึ้นวันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ พระยาสุขุมนัยวินิต ได้ไปหาดอกเตอร์ปลอต เจ้าพนักงานมิวเซียม ๆ ให้ดูคำสั่งจากเจ้าพนักงานกรมเมือง ให้มอบสิ่งของเครื่องทองเงิน ให้แก่พระยาสุขุมนัย-วินิตสิ่งละสำรับ แต่โดยความเอื้อเฟื้อของดอกเตอร์ปลอต ของบางอย่างพระยาสุขุมนัยวินิตได้มามากกว่าสิ่งละสำรับ

วันที่ ๑๙ พระยาสุขุมนัยวินิต ได้ไปที่ออฟฟิศกรมเมือง แสดงความขอบใจในการที่เขาได้ช่วยเป็นธุระจัดการต่าง ๆ สำเร็จดังความต้องการของพระยาสุขุมนัยวินิตทุกอย่าง แลพระยาสุขุมนัยวินิต ได้มีหนังสือถึงมิสเตอร์ลอเรนส์ เลขานุการไวสรอยฉบับ ๑ ขอให้เขานำความขอบบุญคุณขึ้นเสนอท่านไวสรอยที่ได้ช่วยเป็นธุระในครั้งนี้ มิสเตอร์ลอเรนส์ ได้ตอบแสดงความยินดีมาด้วยฉบับ ๑ เป็นเสร็จการพิธีในเรื่องรับพระธาตุแต่เท่านี้

อนึ่ง ในวันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์นั้น เจ้าพนักงานกระทรวงว่าการต่างประเทศ ณ เมืองอินเดีย ได้มีหนังสือถึงมิสเตอร์อับคาร์ กงสุลสยามฉบับ ๑ ความว่า เขาได้รับหนังสือจากมิสเตอร์เครวิลราชทูตอังกฤษ ณ กรุงเทพฯ ฉบับ ๑ ขอให้

เขาเป็นธุระแก่พระยาสุขุมนัยวินิต ในการที่จะเที่ยวดูในที่ต่าง ๆ เขาไม่ทราบว่าพระยาสุขุมนัยวินิตพักอยู่ที่ไหน ขอให้มิสเตอร์อับคาร์ แจ้งให้พระยาสุขุมนัยวินิตทราบด้วย พระยาสุขุมนัย-วินิตจึงได้ปรึกษากับมิสเตอร์อับคาร์ เห็นด้วยพร้อมกันว่าการอะไร ๆ ทั้งปวง ก็ได้ทำสำเร็จหมดแล้ว เราเป็นแต่ไปเยี่ยมเขาแลขอบใจเขา ที่จะช่วยเป็นธุระเท่านั้นก็พอ เมื่อได้ตกลงกันเช่นนี้แล้ว พระยาสุขุมนัยวินิตก็ได้ไปเยี่ยม แลได้ชี้แจงให้เขาฟังตลอดทุกอย่าง กับได้ขอให้เขาจัดซื้อสมุด ที่กล่าวด้วยพระธาตุ ณ เมืองมาตราส่งมาให้ เขาก็รับจัดการแล้วจะส่งตามมาให้ภายหลัง พระยาสุขุมนัยวินิตพูดอยู่ครู่หนึ่งก็ลากลับมา

วันที่ ๒๑ เวลากลางคืน พระยาสุขุมนัยวินิต พร้อมด้วยหลวงพินิจอักษรลงเรือไฟ ชื่อคทรินอาบคาร์ มาเมืองเกาะหมาก ในเวลาที่พระยาสุขุมนัยวินิต พักอยู่ที่เมืองกัลกัตตานั้น มิสเตอร์อาบคาร์ ได้ช่วยเป็นธุระแข็งแรงทุก ๆ อย่าง เป็นที่พอใจของพระยาสุขุมนัยวินิตเป็นอันมาก ที่สุดเมื่อขากลับค่าโดยสารเรือไฟก็ไม่คิดจะเอาเงิน

ณ วันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๑๗ ถึงเมืองเกาะหมาก พระทวีปสยามกิจกับพระศรีโลหะลงมากับเรือกลไฟเจ้าท่า แต่เจ้าพนักงานเขาไม่ยอมให้ขึ้นเรือใหญ่ พวกที่อยู่ในเรือใหญ่ก็ไม่ยอมให้ขึ้นบก เพราะเขาว่าที่เมืองกัลกัตตาเป็นโรคเปลก ต้องควอรันตีนอยู่อีก ๓ วันจึงจะหมดเขต

พระยาสุขุมนัยวินิต ได้มีหนังสือถึงพระทวีปสยามกิจ ให้แจ้งความแก่เจ้าพนักงานว่า พระยาสุขุมนัยวินิตจะถ่ายลำลงเรือดำรงรัฐซึ่งเป็นเรือหลวง และจะตรงไปถึงเมืองตรัง ไม่แวะเวียนในอาณาเขตอังกฤษ กว่าจะถึงเมืองตรังได้ขึ้นบกก็พอหมดเขตโรคเปลกเหมือนกัน รุ่งขึ้นที่ ๑ มีนาคม เวลากลางคืน พระทวีปสยามกิจส่งจดหมายมายังพระยาสุขุมนัยวินิตฉบับหนึ่ง กับหนังสือเจ้าพนักงานถึงกัปตันเรือคทรินอาบคาร์ฉบับหนึ่ง ใจความว่าเจ้าพนักงานได้ยอมให้ พระยาสุขุมนัยวินิตถ่ายลำไปขึ้นเมืองตรัง ตามที่พระยาสุขุมนัยวินิตได้ขอนั้นแล้ว พระยาสุขุมนัยวินิตจึงได้เชิญพระสารีริกธาตุลงเรือดำรงรัฐ ซึ่งพระยารัษฎานุประดิษฐให้มาจอดคอยอยู่นั้น ในกลางคืนวันที่ ๑ มีนาคม เวลา ๕ ทุ่ม ใช้จักรออกจากเกาะหมาก พระครูวัดฉลองเมืองภูเก็ตกับพระเมืองระนอง แลพระอาณาจักรบริบาลข้าหลวงผู้ช่วยมณฑลนครศรีธรรมราช ได้มาคอยรับใช้อยู่ในเรือดำรงรัฐ พระยาสุขุมนัยวินิตทราบความว่าพระสงฆ์แลราษฎรในเมืองเกาะหมากทั้งไทยจีนที่นับถือพระพุทธศาสนา คอยนมัสการพระสารีริกธาตุอยู่ ณ เมืองปีนัง เป็นอันมาก พากันเสียใจที่มิได้กระทำสักการะบูชา

ณ วันที่ ๒ มีนาคม เวลาย่ำค่ำถึงเมืองตรัง พระยารัษฎานุประดิษฐ กับนายรองบำรุงราชบทมาลย์จัดการรับรองพระยาสุขุมนัยวินิต เป็นการเรียบร้อยทุกอย่าง ในเวลานั้น

หลวงเดชนายเวรแลหลวงศิริสมบัติ พร้อมด้วยภรรยาได้มาคอยอยู่ที่เมืองตรังด้วย

รุ่งขึ้นวันที่ ๓ เวลาบ่าย พระยานริศรราชกิจ ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ดแลหลวงศรีรัษฎานุกูลกิจ ข้าหลวงคลังมาถึงเมืองตรัง พอข้าราชการแลราษฎรในมณฑลภูเก็ตพร้อมกันแล้ว พระยารัษฎานุประดิษฐ ก็ได้จัดการเชิญพระสารีริกธาตุขึ้นบุษบกมีเครื่องสูงแวดล้อมพอสมควร แห่ไปตามถนนแล้วเชิญขึ้นประดิษฐานไว้ ณ พลับพลาที่ปลูกใหม่ มีพระสงฆ์แลราษฎรทั้งเมืองตรัง เมืองภูเก็ต เมืองระนอง เมืองตะกั่วป่าเมืองพังงา มาในกระบวนแห่ นับด้วยหมื่นคน แลเมืองหนึ่ง ๆ มีธงแพรนามเมือง ประจำเป็นเครื่องหมาย ธงนั้นพระยาสุขุมนัยวินิตก็ได้ขอมาด้วย เมื่อประดิษฐานพระสารีริกธาตุเป็นการเรียบร้อยแล้ว เปิดให้พระสงฆ์แลราษฎรกระทำสักการะบูชาด้วยความเลื่อมใสในพระสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระสงฆ์แลราษฎรแน่นพลับพลา จนต้องมีพลตระเวนคอยกันให้เข้ามาแต่ทีละพวก ๆ ดอกไม้ธูปเทียนเต็มไปหมด ใช่แต่ดอกไม้ธูปเทียนเพียงอย่างเดียว ทั้งเงินแลสิ่งของอื่น ๆ ก็นำมาบูชาด้วย แต่ที่เมืองตรัง ถ้าจะนับทั้งที่มีผู้ช่วยในการเลี้ยงดูแลบูชาได้เงินประมาณ ๖๐ ชั่ง พระยาสุขุมนัยวินิตได้ให้พระยารัษฎานุประดิษฐ ทำบัญชีรายชื่อแลจำนวนเงินไว้ พระยารัษฎานุประดิษฐจะได้ส่งบัญชีต่อภายหลัง

ณ วันที่ ๔ มีนาคม เวลาเช้าราษฎรได้มีธรรมเทศนากัณฑ์หนึ่ง เมื่อพระเทศน์จบแล้ว ข้าราชการทั้งหลายกับทั้งพระสงฆ์ แลราษฎรอยากจะทราบเรื่องพระสารีริกธาตุที่ได้เชิญมานี้โดยพิศดาร ขอให้พระยาสุขุมนัยวินิตเล่าให้ฟัง ใช่แต่เท่านั้น พากันร้องขอให้พระยาสุขุมนัยวินิต เปิดพระสารีริกธาตุด้วย พระยาสุขุมนัยวินิตจึงได้แจ้งแก่พระยารัษฎานุประดิษฐว่า ที่จะเล่าให้ฟังทีละคนหรือทีละพวก ก็เป็นการเหลือกำลัง ถ้าอยากจะฟังให้มาประชุมให้พร้อมกันทั้งหมด เล่าคราวเดียวฟังทั่วกันทีเดียว พระยารัษฎานุประดิษฐจึงได้เป่าร้องให้ทราบ ครั้นถึงกำหนดพระยาสุขุมนัยวินิตก็ได้เล่าเรื่องให้ฟัง มีคนนั่งพนมมืออย่างฟังเทศน์ ในเวลานั้น พระยาสุขุมนัยวินิตรู้สึกเป็นพระ ๆ ข้อความที่พระยาสุขุมนัยวินิตเล่านั้น ก็กล่าวตามมหาปรินิพพานสูตร แลธาตุนิทานพอเป็นเค้า แล้วเล่าถึงการที่เขาได้พบจนถึงรัฐบาลอินเดียขอทูลเกล้าฯ ถวาย ตลอดถึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสุขุมนัยวินิตออกไปเชิญเข้ามา ณ กรุงเทพฯ กับพระยาสุขุมนัยวินิตได้ชี้แจงว่า การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ไปเชิญพระพุทธสารีริกธาตุมานี้ ก็มิใช่จะมีพระราชประสงค์ที่จะทรงกระทำสักการะบูชาแต่เฉพาะพระองค์เอง รับมาเพื่อให้ราษฎรทั้งหลายได้ถวายนมัสการทั่ว ๆ กัน (พากันยกมือขึ้นถวายบังคม) ด้วยเหตุฉะนั้น พระยาสุขุมนัยวินิต จึงได้เชิญ

พระสารีริกธาตุมาขึ้นทางเมืองตรัง เพื่อพระสงฆ์แลข้าราชการกับราษฎรทั้งหลายในมณฑลภูเก็ด แลมณฑลนครศรีธรรมราช ได้กระทำสักการะบูชา นับว่าเป็นบุญลาภอันประเสริฐของท่านทั้งหลายแล้ว (พากันยกมือขึ้นถวายบังคม) ควรจะระลึกถึงพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้จงมาก ด้วยมิใช่พระองค์จะตั้งพระราชหฤทัย แต่จะทำนุบำรุงอาณาประชาราษฎรทั้งหลาย ให้ได้ทำมาหากินเป็นผาสุกในปัจจุบันชาตินี้อย่างเดียว ทรงตั้งพระราชหฤทัยที่จะให้ราษฎรทั้งหลายได้ประกอบการกุศล แลได้รับผลในโลกเบื้องหน้าด้วยเหมือนกัน กล่าวคือโปรดให้ไปรับพระสารีริกธาตุ มาให้ราษฎรทั้งหลายได้ถวายนมัสการ ในครั้งนี้เป็นต้น (ในข้อนี้พากันร้องว่า จริงเทียวพ่อบ้าง สาธุบ้าง แล้วถวายบังคม) เพราะฉะนั้น ควรที่ราษฎรจะระลึกถึงพระเดชพระคุณแลประกอบการทำมาหากินแต่ที่ชอบ อย่าประพฤติความชั่วลบล้างกฎหมาย ที่พระองค์ตั้งขึ้นไว้ ฯลฯ กับพระยาสุขุมนัยวินิต ได้ชี้แจงถึงการที่จะเปิดพระธาตุว่า ถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ไปเชิญมาสำหรับราษฎรทั้งหลายได้นมัสการก็จริง แต่พระองค์เป็นเหมือนเจ้าของเป็นหลักเป็นประธาน ก็ในเวลาเมื่อพระองค์ยังไม่ได้ทอดพระเนตร เราทั้งหลายจะมาเปิดดูเสียก่อนนั้น ควรอยู่หรือ เปรียบเหมือนเรามีบิดามารดาอันเป็นที่รัก แลเราได้ผลไม้ที่มีรสอันดีมาผลหนึ่ง ถ้าเราเป็นคนที่ดีมีกตัญญูกตเวที ก็คงจะต้องเก็บผลไม้นั้นไว้ให้

บิดามารดาของเราบริโภค ฉันใดก็ดี พระบรมธาตุที่เชิญมานี้ เหมือนผลไม้ที่มีรสอันหอมหวาน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เหมือนบิดามารดาอันเป็นที่รักของเราทั้งหลาย เราทั้งหลายควร จะต้องถนอมผลไม้ กล่าวคือ พระสารีริกธาตุนี้ไว้ถวายเสียก่อน จึงจะนับว่าเป็นคนมีกตัญญูกตเวที ที่ว่ามานี้ถูกหรือผิด ก็พา กันร้องว่าถูกแล้ว ในที่สุดพระยาสุขุมนัยวินิตได้สั่งสอนให้ทำมา หากินอย่าเกียจคร้าน แลได้ให้พรตามสมควร แล้วได้นิมนต์ พระที่นั่งฟังอยู่นั้นยะถาสัพพีด้วย เวลาค่ำลงวันนั้น พระยา นริศรราชกิจข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ตพร้อมด้วยพระยา รัษฎานุประดิษฐ ได้มีการเลี้ยงดินเนอร์เป็นเกียรติยศในการ สมโภชพระสารีริกธาตุที่เมืองตรัง พระยารัษฎานุประดิษฐ ได้มี หนังตลุงแลชาตรีหลายโรง แลได้ตั้งโรงครัวเลี้ยงพระและ ราษฎรด้วย

รุ่งขึ้นวันที่ ๕ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๗ เวลาเช้า แห่พระสารีริกธาตุลงเรือดำรงรัฐไปขึ้นที่ท่าเมืองเก่า แล้วเชิญขึ้น บุษบกแห่ไปทับเที่ยง พักกระบวนแห่รับประทานกลางวัน ที่ พลับพลาซึ่งพระยารัษฎานุประดิษฐจัดไว้รับเสด็จพระราชดำเนิน ชั่วโมงเศษ พระยารัษฎานุประดิษฐมาส่งเพียงทับเที่ยง เวลา บ่ายแห่ไปถึงช่องเขา พักนอนที่ช่องเขาคืนหนึ่ง นายรองบำรุง ราชบทมาลย์ตามมาส่งเพียงช่องเขา มีราษฎรตามมาส่งเป็น อันมาก

วันที่ ๖ เวลาเช้า เชิญพระสารีริกธาตุขึ้นช้างเดินทางขึ้นเขาแดนระหว่างเมืองตรังกับเมืองพัทลุงต่อไป

เวลาค่ำพักนอนบ้านนา แขวงเมืองพัทลุงหนึ่งคืน หลวงวิจารณคดีราษฎร์ นายอำเภอแขวงกลางเมืองพัทลุง พาราษฎรมาคอยรับอยู่มาก

วันที่ ๗ เวลาเช้าออกจากบ้านนา พระยาอภัยบริรักษ์ ผู้ว่าราชการเมืองพัทลุง จัดกระบวนแห่มาคอยรับกลางทาง พระศิริธรรมมุนี พระครูเทพมุนี เมืองนครศรีธรรมราชก็ได้ขึ้นมารับที่ใกล้ควนมนภ้อ พระยาสุขุมนัยวินิตได้อาราธนาให้ขึ้นช้าง คุมพระธาตุมาจนถึงเมืองพัทลุง ในกลางทุ่งเมื่อแห่มานั้นมีคนเต็มหลามไปหมด โห่ร้องกันเกรียวกราวจนตลอดทาง ถึงเมืองพัทลุงเวลาบ่าย ๓ โมง เชิญพระสารีริกธาตุขึ้นไว้ ณ อุโบสถวัดปาดบาง ซึ่งพระยาอภัยบริรักษ์แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยพร้อมกัน จัดไว้เป็นที่ประดิษฐานพระสารีริกธาตุ ตลับภรรยาพระยาสุขุมนัยวินิต หลวงนาย ๑ จีนพานิช แลพวกกรมการเมืองสงขลาไปคอยรับอยู่ด้วย พระยาวรวุฒิไวยจางวางเมืองพัทลุงมาเฝ้าอยู่ที่อุโบสภ เกือบจะไม่กลับบ้านทั้งอาหารก็ไม่ค่อยจะรับประทาน ด้วยความเลื่อมใส

ณ วันที่ ๘ มีการสมโภชเวียนเทียนมีการเล่น ลครไทยชาตรี หนังตลุง และในบ่ายวันนี้ตกลงพระยาสุขุมนัยวินิตต้องเทศน์กัณฑ์ ๑ เหมือนเมืองตรัง แต่ที่เมืองพัทลุงมีการแปลก

(คิดด้วยเกล้าฯ ว่า พระศิริธรรมมุนี กับพระครูเทพมุนีจัดการ) คือ มีพระสงฆ์ขอบพระเดชพระคุณ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ได้โปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระสารีริกธาตุมานี้ แลขอบใจพระยาสุขุมนัยวินิตที่ผ่านเมืองพัทลุงมา หาไม่พระสงฆ์แลราษฎรในมณฑลภูเก็ต แลมณฑลนครศรีธรรมราชก็จะไม่ได้นมัสการแลบูชา อนึ่ง ที่เมืองพัทลุงนี้ มีผู้ถวายต้นไม้ทองเงินแลเงินตราหลายรายประมาณได้ ๑๖ ชั่ง พระยาสุขุมนัยวินิตได้สั่งให้พระยาอภัยบริรักษ์ทำบัญชีส่งมาภายหลัง

วันที่ ๙ เช้าแห่ลงเรือยาวพระครูเทพมุนีออกจากเมืองพัทลุง เวลาที่เรือพระยังอยู่ในคลองลำปาราษฎรมาส่งเต็มไปหมดแล้ววิ่งตามไปถึงปากน้ำ ดูเหมือนกับจะว่ายน้ำมาทีเดียว เวลาค่ำจอดพักนอนที่แขวงปากพยูนคืนหนึ่ง ได้เชิญพระสารีริกธาตุขึ้นประดิษฐานไว้บนที่ว่าการอำเภอ ซึ่งหลวงเทพภักดีได้ปลูกขึ้นใหม่งดงาม พระยาอภัยบริรักษ์กับหลวงเทพภักดียกกระบัตรนายอำเภอแขวงทักษิณมาจัดการรับรองอยู่ที่นี่ด้วย หมื่นพิไชยเสนา นายอำเภอแขวงปละท่าเมืองสงขลา แลราษฎรเมืองสงขลามาคอยอยู่ที่นี่เป็นอันมาก รุ่งขึ้นวันที่ ๑๐ มีนาคม เช้าออกเรือจากปากพยูน ถึงหัวเขาเขียวเวลาบ่าย พระยาพิทักษ์-เทพธานี ได้ส่งเรือกลไฟ "ศรีธรรมราช" มาจอดคอยอยู่ที่นั้น พระยาสุขุมนัยวินิต ได้เชิญพระธาตุขึ้นเรือศรีธรรมราช แลให้เรือไฟจูงเรือราษฎร ที่มาแห่ทุก ๆ ลำ เรือใช้จักรออกจาก

หัวเขาเขียวถึงเมืองสงขลาบ่าย ๓ โมงเศษ พระยาพิทักษ์เทพ-ธานี แลข้าราชการ ณ ที่ว่าการมณฑล แลที่ว่าการเมือง กับพระสงฆ์แลราษฎรมาคอยอยู่พร้อมกัน เวลาบ่าย ๔ โมงแห่ขึ้นจากเรือ เชิญประดิษฐาน ณ วัดมัชฌิมาวาส มีการสมโภชงิ้วแลดอกไม้เพลิง ๓ วัน ที่เมืองสงขลา พระยาสุขุมนัยวินิตก็ต้องเทศน์อีกกัณฑ์หนึ่ง วันที่ ๑๑ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๗ เรือมหาพิไชยเฉทออกไปถึงเมืองสงขลา รุ่งขึ้นวันที่ ๑๒ เวลาเช้า พระยาสุขุมนัยวินิตเชิญพระสารีริกธาตุออกจากเมืองสงขลา มีพระสงฆ์มาชยันโตที่ตะพานท่าเทศาภิบาล แลราษฎรตามมาส่งเป็นอันมาก แต่พระศิริธรรมมุนี กับพระครูเทพมุนีตามมาส่งจนถึงกรุงเทพฯ ที่เมืองสงขลานี้ มีราษฎรได้บูชาต้นไม้ทองเงินแลตัวเงินมาก แต่ตัวเงินพระยาสุขุมนัยวินิตประมาณว่าจะได้อยู่ใน ๑๖ ชั่ง พระยาสุขุมนัยวินิต ได้สั่งให้พระยาพิทักษ์เทพธานีส่งบัญชีมาภายหลัง วันที่ ๑๕ เรือมหา-พิไชยเฉทถึงปากน้ำ พระยาชลยุทธโยธินทร ให้เรือกลไฟเล็กไปรับพระยาสุขุมนัยวินิตขึ้นมากรุงเทพฯ แต่เรือมหาพิไชยเฉทนั้น ให้รออยู่ที่ปากน้ำก่อนจนกว่าจะได้จัดการแห่เสร็จ

วันที่ ๑๖ มีนาคม เวลาเช้า พระยาสุขุมนัยวินิต ได้รับลายพระหัตถพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ ให้มอบพระสารีริกธาตุถวายพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศรวรฤทธิ เสนาบดีกระทรวงนครบาล พระยาสุขุมนัยวินิต

ก็ได้มอบถวายตามลายพระหัตถ ในเช้าวันที่ ๑๖ นั้น เป็นเสร็จการเรื่องพระสารีริกธาตุในส่วนตัวพระยาสุขุมนัยวินิต

อนึ่ง ในราชการรับพระสารีริกธาตุ ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสุขุมนัยวินิตออกไปรับ ณ ครั้งนี้ ได้ความสะดวกหมดทุกอย่าง มิได้มีที่ติดขัดอันใด ทั้งได้รับความอุดหนุนของไวสรอย แลข้าราชการฝ่ายอังกฤษ ณ เมืองอินเดียที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องในการนี้ทุก ๆ นาย เมื่อเวลามาถึงพระราชอาณาเขตสยามก็ได้รับความเอื้อเฟื้อของข้าหลวง แลผู้ว่าราชการเมือง ทั้งมณฑลภูเก็ต แลมณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลกรุงเทพฯ ทั้งนี้ ก็ด้วยเดชะพระบารมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปกเกล้าฯ

เมื่อพิเคราะห์ไปดูถึงความเชื่ออันแรงกล้าของพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย อันมาพากันนิยมเลื่อมใสในองค์พระสารีริกธาตุนั้น ก็ย่อมอาศัยเหตุที่เกี่ยวข้องในพระองค์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นที่ตั้ง ว่าอย่างง่าย ๆ เสียงราษฎรก็เป็นอย่างนี้ ถ้าไม่ใช่พระสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอันจริงแท้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคงจะไม่โปรดเกล้าฯ ให้ไปเชิญมา เป็นพระบารมีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจริง ๆ เป็นศิริสวัสดิ์แก่บ้านเมืองของเรา เสียงราษฎรพูดกันอยู่ดังนี้.

(คัดจากราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๖)

ใบบอกพระสมุทบุรานุรักษ์ ผู้ว่าราชการ เมืองสมุทปราการ ในการรับพระสารีริกธาตุ

พระสมุทบุรานุรักษ์ ผู้ว่าราชการเมืองสมุทปราการ มีบอกมากราบบังคมทูลพระกรุณาฉบับ ๑ ว่า พระสมุทบุรานุรักษ์ ได้รับพระกระแสพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศรวรฤทธิ เสนาบดีกระทรวงนครบาลชี้แจงในการที่จะรับแลสมโภช พระสารีริกธาตุ ซึ่งพระยาสุขุมนัยวินิตจะได้เชิญมานั้น พระเดชพระคุณเป็นล้นเกล้าฯ หาที่สุดมิได้

การเรื่องนี้พระสมุทบุรานุรักษ์ ได้พิมพ์ประกาศ บอกบุญให้พระภิกษุสงฆ์ แลมหาชนทั้งหลายทราบทั่วกันตาม เหตุผลที่ชาวยุโรปขุดได้พระสารีริกธาตุ แลรัฐบาลอินเดีย ทูลเกล้าฯ ถวาย จะได้มีการรับรองสมโภชที่เมืองสมุทปราการ นั้นแล้ว

พระสมุทบุรานุรักษ์ แลกรมการเจ้าพนักงานทั้งกรม การอำเภอกำนันผู้ใหญ่บ้าน ราษฎรในแขวงเมืองสมุทปราการ มีความยินดีได้ออกเงินช่วย ในการที่จะสมโภชเป็นเงิน ๕๗๖ บาท ๖๑ อัฐ กับบริษัทรถไฟสายปากน้ำออกเงินช่วย ในการ สมโภชอีก ๑๐๐ บาท รวมเป็นเงิน ๖๗๖ บาท ๖๑ อัฐ พระสมุทบุรานุรักษ์ แลกรมการพร้อมกันได้จำหน่ายเงิน ๖๗๖

บาท ๖๑ อัฐ จัดซื้อไม้ปลูกโรงร้านขายของ แลโรงการเล่นแล จัดสถานที่เตรียมไว้

ครั้นวันที่ ๑๕ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๗ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศรวรฤทธิ ได้เสด็จลงไปที่เมืองสมุทปราการ ตรวจตราแนะนำสั่งการ ให้พระสมุทบุรานุรักษ์จัดการที่เกาะสมุทเจดีย์ ประดับประดาด้วยธง แลตั้งซุ้มโคมไฟจัดการสถานที่ต่าง ๆ เป็นที่เรียบร้อยแล้ว รุ่งขึ้นวันที่ ๑๖ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๗ เวลา ๒ โมงเช้า พระยาสุขุมนัยวินิต ได้เชิญพระสารีริกธาตุมาถึงหน้าเมืองสมุทปราการ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศรวรฤทธิ์ ผู้เป็นประธาน กับพระสมุทบุรานุรักษ์ แลกรมการผู้ใหญ่ผู้น้อย พร้อมด้วยพระยาสุขุมนัยวินิต ได้เชิญพระสารีริกธาตุขึ้นจากเรือมหาพิไชยเฉท ลงสู่เรือบตกันเชียงเชิญไปที่เกาะสมุทเจดีย์ เวลานั้นมีพระมงคลทิพมุนี กับพระครูสุนทรสมุทเป็นประธาน กับภิกษุสงฆ์ประมาณ ๑๐๐ รูป คอยรับอยู่ที่เกาะสมุทเจดีย์ แล้วได้เชิญพระสารีริกธาตุ ซึ่งบรรจุในพระเจดีย์ก้าไหล่ทองคำ ขึ้นสู่เสลี่ยง พระสงฆ์ได้นำเข้าในพระวิหาร ประดิษฐานไว้บนบุษบกในพระวิหารเกาะสมุทเจดีย์ มีเครื่องตั้งแลเครื่องบูชาต่าง ๆ

แลในวันที่ ๑๖ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๗ นั้น

ได้มีงานสมโภชมีพระสงฆ์เจ้าอธิการ แลพระอนุจรในแขวงเมืองสมุทปราการ แลเมืองนครเขื่อนขันธ์ ประจำเจริญพระพุทธมนต์ทั้งกลางวันกลางคืน วันละ ๑๐๐ รูป รุ่งขึ้นพระสมุทบุรานุรักษ์กับกรมการ ได้ช่วยกันจัดสำรับคาวหวาน ถวายพระสงฆ์ฉันเช้าเพลในวันที่ ๑๖ ที่ ๑๗ ที่ ๑๘ ทั้ง ๓ วัน กับมีราษฎรได้จัดสิ่งของมาช่วยเลี้ยงพระด้วย ในเวลากลางคืนที่เกาะสมุทเจดีย์ มีพิณพาทยแลดอกไม้เพลิงต่าง ๆ กับพระขยันสงครามปลัดเมืองนครเขื่อนขันธ์ ลงไปช่วยมีดนตรีมอญรำสมโภชในการนั้นด้วย ในส่วนหน้าเมืองสมุทปราการ มีออกร้านขายของต่าง ๆ กับมีลครไทย ๑ โรง งิ้ว ๑ โรง เพลง ๑ โรง ทั้ง ๓ คืน ๓ วัน ราษฎรมีความยินดีออกเงินติดเทียนช่วยการสมโภชบ้าง ถวายเงินกับสิ่งของทองเงินรูปพรรณ แลเงินตราเป็นพุทธบูชาบ้าง

แลในการสมโภชพระสารีริกธาตุนี้ มีราษฎรมานมัสการทั้ง ๓ วัน เป็นจำนวนคน ๙๕๗๘ คน (เก้าพันห้าร้อยเจ็ดสิบแปดคน) ได้ออกเงินติดเทียน ช่วยในการสมโภชเป็นเงิน ๑๗๔ บาท ๖ อัฐ เก็บเงินค่าเช่าร้านได้ ๒๕๑ บาท รวมทั้งเงินที่กรมการอำเภอกำนันผู้ใหญ่บ้าน ออกช่วยการสมโภชครั้งแรกเป็นเงิน ๑๑๐๑ บาท จำหน่ายในการสมโภชเป็นเงิน ๑๓๘๐ บาท เงินใช้ในการสมโภชยังไม่พอ ขาดอยู่ ๒๗๙ บาท พระ

สมุทบุรานุรักษ์ ได้ออกเงินส่วนพระสมุทบุรานุรักษ์ ช่วยในการสมโภชแล้วเสร็จไป

แลในการรับพระสารีริกธาตุนี้ พระยาสุขุมนัยวินิต ได้ทำบัญชีมอบทรัพย์สมบัติซึ่งมีผู้บริจาคเป็นเครื่องพุทธบูชา ในระหว่างเมื่อพักมาตามระยะเมือง มีต้นไม้ทองคำ นาค เงิน กับแหวนแลสิ่งของ ทอง เงิน รูปพรรณต่าง ๆ ให้พระสมุทบุรานุรักษ์ ๆ ได้เก็บใส่ตู้ลั่นกุญแจรักษาไว้ที่เกาะสมุทเจดีย์ แลตู้พระอังคารนั้น พระสมุทบุรานุรักษ์ ได้เก็บใส่กำปั่นลั่นกุญแจรักษาไว้ ที่ศาลาว่าการเมืองสมุทปราการ

อนึ่ง เมื่อเสร็จการสมโภชแล้ว พระสมุทบุรานุรักษ์ได้จัดกองตระเวน ๖ คน มีอาวุธปืน ผลัดเปลี่ยนกันประจำรักษากับพระครูสุนทรสมุท แลพระสงฆ์ ๘ รูป ประจำอยู่เป็นการกวดขันแข็งแรง แลพระสมุทบุรานุรักษ์ได้จัดสำรับคาวหวานถวายพระสงฆ์ฉันเช้าเพลทุกวัน แลยังมีราษฎรไปนมัสการ มีเทศนา ถวายสิ่งของเป็นพุทธบูชาอยู่เสมอ เมื่อได้เชิญพระสารีริกธาตุขึ้นมากรุงเทพฯ แล้ว พระสมุทบุรานุรักษ์ จะได้ทำบัญชีรวมสิ่งของส่งขึ้นมาต่อครั้งหลัง

แลในการที่รับรองสมโภช พระสารีริกธาตุนี้ พระสมุทบุรานุรักษ์และกรมการได้กระทำการโดยเต็มกำลัง ตามที่ได้มีความปีติยินดี แลพระสมุทบุรานุรักษ์พิเคราะห์ดูมหาชน

ทั้งหลายที่ไปประชุมมีความยินดีมีศรัทธามาก พระสมุทบุรา-นุรักษ์ แลกรมการกำนันผู้ใหญ่บ้าน พร้อมกันขอพระราชทานถวายพระราชกุศล.

(คัดจากราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๖)

เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ทูลกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ให้นำร่างคำจารึกที่บรรจุพระสารีริกธาตุขึ้นทูลเกล้าฯ

บ้านราชทูต

วันที่ ๑๓ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๘

กราบทูลในพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ทราบฝ่าประบาท

ด้วยพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ได้ประทานร่างคำจารึกเรื่องพระสารีริกธาตุเป็นภาษามคธที่จะจารึกกับคำแปลซึ่งถวายมาในนี้ และทรงแนะนำว่าตัวอักษรโบราณนั้น ให้หลวงประสิทธิ์อักษรสารเขียนก็ได้ และทรงเห็นควรจะจารึกที่หีบใหญ่ ซึ่งรวมบรรจุไว้ตามที่บ่นกันอยู่อย่างไรนั้น ในส่วนผอบที่ทรงอุทิศเป็นพระพุทธบูชานั้นถ้าจะจารึกควรจารึกคาถาซึ่งจารึกไว้ในพระเจดีย์วัดบวรนิเวศ จะคัดประทานให้ เพราะในผอบ ๗ ชั้นนั้น ไม่ได้บรรจุพระสารีริกธาตุด้วย คำจารึกนั้นจะควรประการใดสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

จะได้ให้รีบเขียนสลักที่ผอบตามพระบรมราชกระแส หรือที่หีบรวมบรรจุพระสารีริกธาตุนั้น เพราะอักษรก็หลายบรรทัดอยู่ จะได้ให้ช่างรีบทำให้ทันกำหนดวันฤกษ์บรรจุ จะเห็นควรประการใดสุดแล้วจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ควรมิควรสุดแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ

(ลายมือชื่อ) **ภาสกรวงศ์**

ร่างคำจารึกเรื่องพระธาตุปิปราห์วา

อิยํ สลิลนิธเน พุธส ภควเต สกิยนํ สุกิติภตินํ สภคินิกนํ สปุตทลนํ

อิติ กรณฺฑเก ฉินฺนากฺขรสญฺญาเณน อิมาสินฺธุฏฺฐานวฺหยวิสยสฺส ปจฺฉิมุตฺตรชนปเท พสฺตินิคมสฺส ปิปราหวานามเก คาเม ชิณฺณมหาถูปโต อุทฺธตา สารีริกธาตุโย อิมสฺมึ สฺยามวิสเย รตนโกสินฺทราชธานิยํ สเกสาวาสปริเวเณ ฐิเต สฺวณฺณปพฺพตวฺหเย ปรมปพฺพเต นาม มหาถูเป อคฺค-พุทฺธสาสโนปตฺถมฺภเกน ปรมธมฺมิเกน ปรมินฺทมหาจุฬา-ลงฺกรณราชาธิราชวเรน อิธ รชฺชํ การยตา นิทหิตาฯ

ตทฺรายมนุปุพฺพิถาฯ

พุทฺธสฺส ภควโต ปรินิพฺพานโต จตุสตาธิกานํ ทฺวินฺนํ วสฺสสหสฺสานมุปริ เอกจตฺตาฬีสเม วสฺเส ตสฺเสว คามสฺส สามิโก อํคฺลชาติโก ว.ก. เปปฺเปติ วิสฺสุโต ถูปสฺส เวมชฺเฌ อฏฺฐารสปทปฺปมาเณ ฐาเน ขนาเปตฺวา อชานนฺตานํ กมฺมกรานํ กุฑฺฑาเลน ภินฺนํ สิลามยํ วฏฺฏกรณฺฑกํ ตุจฺฉํ ลภิตฺวา ขนนํ ฆฏฺฏาเปนฺโต ตสฺส เหฏฺฐา ทฺวิปทปฺปมาเณ ฐาเน อปรํ มหนฺตํ สิลามยํ จตุรสฺสกรณฺฑกํ ปตฺวา วิวราเปสิ ฯ ตตฺถ จ สารีริก-ธาตุโย สกฺการภูเตหิ รตเนหิ จ ชาตรูปรชเตหิ จ มิสฺสกา ตีสุ สิลามเยสุ เอกสฺมึ ผลิกมเย เอกสฺมิญฺจ ทารุมเย วฏฺฏกรณฺฑเก ปกฺขิตฺตา อเหสุํ สุธาปฏฺโฏ จ สุธาสริกฺขกา จ ปปฺปฏิกาโย ฯ เตสุ ทารุมยํ สญฺจุณฺณิกตํ ชาตํ อตฺถิ ฯ ปกฺขิตฺตา สารีริกา พหิกรณฺฑเก วิปฺปกีริสุ ฯ เอกสฺสมิญฺจ สิลามเย เหฏฺฐา ทสฺสิตรูปานิ อกฺขรานิ เอวํ ฉินฺนานิ

“อิยํ สลิลนิธเน พุธส ภควเต
สกิยนํ สุกิติภตินํ สภคินิกนํ
สปุตทลนํ” อิติ ฯ

โส อิมา สารีริกา มิสฺเสตฺวา รฏฺฐปาลิคฺคณสฺสตมตฺถํ นิเวเทตฺวา สห ภณฺเฑหิ นิยฺยาเทสิ ฯ โส พุทฺธสฺส ภควโต ปาวจเน โกวิเท อํคฺลชาติเก ปณฺฑิเต วิจาเรตฺวา พุทฺธสารีริก-

ภาวํ สุตฺวา ปรมินฺทมหาราชาธิราชวรสฺส อิทานิ เอเกกสฺเสว พุทฺธสาสนิกราชภูตสฺส ตานิ สปูชนียมตานิ นิยฺยาเทสิ ฯ อตฺตนา ปน ตทวเสสานิ ภณฺฑานิ อคฺคเหสิ ฯ มหาราชา มหนฺเตหิ สกฺกาเรหิ สาธุนกฺขตฺตกีฬาย จ จิรปรินิพฺพุตมฺปิ ตํ ภควนฺตํ อุทิสฺส ธาตุมหํ กตฺวา พุทฺธสฺส ภควโต ปรินิพฺพานโต จตุสตาธิกานํ ทฺวินฺนํ วสฺสสหสฺสานมุปริ เทฺวจตฺตาฬีสเม วสฺเส ตาสํ ยถาลทฺธํ นิธานํ กโรติ ฯ

ตาสุ จ วิจาริยมานาสุ เอวํ ปญฺญายติ เนกสฺเสวิมาติ ฯ อกฺขรสญฺญาเณน ปน พุทฺธสฺส ภควโต สารีริกา อญฺเญสํ สารีริกาหิ สทฺธึ มิสฺสกา ภเวยฺยุํ ฯ ยสฺมา น สกฺกา วิโยเชตุํ ตสฺมา มหาราชา ยถามิสฺสกํเยว นิทหติ ฯ อิมญฺจ อตฺถํ นิเวทาเปติ ฯ

คำแปล
(ลงอักษรโบราณในที่นี้มีข้อความว่า)

อิยํ สลิลนิธเน พุธส ภควโต สกิยนํ สุกิติภตินํ สภคินิกนํ สปุตทลนํ

เพราะมีอักษรจารึกที่บอกว่าดังนี้เป็นสำคัญ พระสารีริกธาตุซึ่งเขาขุดได้จากมหาสถูปชำรุดที่บ้านปิปราหวา แห่งบัสตินิคม ในชนบทตะวันตกเฉียงเหนือ แห่งประเทศ มีชื่อว่า

สินธุสถาน พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาราชาธิราชเจ้า ผู้ทรงคุณธรรมอันประเสริฐเอกอัครศาสนูปถัมภก เสด็จดำรงราชสมบัติอยู่ ณ ประเทศนี้ จึงทรงบรรจุไว้ในพระมหาสถูปนามว่าบรมบรรพต ที่เรียกกันว่าภูเขาทอง อันตั้งอยู่ที่บริเวณแห่งวัดสระเกศ ณ กรุงรัตนโกสินทรราชธานี ในสยามประเทศนี้

นี้เรื่องเป็นมาโดยลำดับในการบรรจุพระสารีริกธาตุนั้น ในปีที่ ๒๔๔๑ แต่พุทธปรินิพพานมา นายบ้านตำบลนั้น เป็นคนชาติอังกฤษปรากฏชื่อว่า ว.ก. เป๊ปเป ให้ขุดลงในสถานที่ท่ามกลางพระสถูปลึกประมาณ ๑๘ ฟิต ได้ผอบศิลาเปล่าไม่มีอะไรใบหนึ่ง ต้องจอบของคนทำการผู้ไม่ทันรู้ต่อยแตกแล้ว ให้ขุดต่อไป พบหีบศิลาใหญ่อีกใบหนึ่ง ในที่ภายใต้ผอบนั้นลงไปประมาณ ๒ ฟิต จึงให้เปิดขึ้น แลในหีบนั้นมีพระสารีริกธาตุบรรจุปนกันอยู่กับรัตนะแลทองเงิน อันเป็นเครื่องสักการะบูชาในผอบศิลาสามใบ ในผอบแก้วผลึกใบหนึ่ง กับแผ่นปูนและสะเก็ดทั้งหลายที่คล้ายปูนฯ ในผอบเหล่านั้น ผอบไม้ผุป่นเสียพระธาตุที่บรรจุไว้ในนั้นเรี่ยราดอยู่ภายนอกผอบ ๆ แลที่ผอบศิลาใบหนึ่ง มีอักษรรูปตัวเช่นแสดงไว้ในหนหลังแล้วจารึกดังนี้

"นี้ที่บรรจุพระสรีระของพระผู้มีพระภาค พระพุทธเจ้าของศากยะ พี่น้องผู้ชายผู้มีเกียรติงาม พร้อมทั้งพี่น้องผู้หญิงพร้อมทั้งลูกเมีย"

นายเป๊ปเปนั้น รวมพระสารีริกธาตุเหล่านี้ปนกันไว้แล้ว

แจ้งความนั้นแก่รัฐบาล แล้วมอบพระสารีริกธาตุกับสิ่งของทั้งหลายให้ไว้ฯ รัฐบาลให้นักปราชญ์ชาติอังกฤษผู้ฉลาดในพระพุทธศาสนาเป็นหลายคนสอบสวน ได้ทราบว่าเป็นพระพุทธ-สารีริกธาตุ จึงได้มอบพระธาตุเหล่านั้นกับของที่เข้าใจว่าเป็นปูชนียวัตถุ ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา-ราชาธิราชเจ้า ผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดินทรงนับถือพระพุทธศาสนามีอยู่ในเวลานี้แต่พระองค์เดียวเท่านั้น ส่วนตนถือเอาของเหลือจากนี้ไว้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงทำการฉลองธาตุอุทิศถึงพระผู้มีพระภาคองค์นั้น แม้เสด็จปรินิพพานนานมาแล้ว เสร็จด้วยเครื่องสักการะอันใหญ่หลวง และด้วยการเล่นนักษัตรของสาธุชน ทรงบรรจุพระสารีริกธาตุนี้ตามที่ทรงได้มาอย่างไร ไว้ ณ ที่นี้ เมื่อปี ๒๔๔๒ แต่พุทธปรินิพพาน

แลเมื่อพระธาตุนั้นสอบสวนกันอยู่ ปรากฏเป็นอย่างนี้ว่ามิใช่ธาตุของผู้เดียวฯ ก็แต่เพราะมีอักษรเป็นสำคัญ พระสารีริกธาตุของพระผู้มีพระภาคพระพุทธเจ้า น่าจะปนอยู่กับธาตุของผู้อื่นหลายคน เพราะเหตุที่ไม่อาจจะแยกออกได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทรงบรรจุไว้ทั้งปนกันอย่างไร โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศข้อความนี้ไว้ให้ทราบด้วยฯ

(จากเอกสาร ร.๕ แฟ้ม ศ ๑๑ หมายเลข ๓/๑๑ แผนกเอกสารสำคัญ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ)

คำจารึกที่แผ่นทองคำ

ภาสิตญฺจิทํ ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน เอถ ตุมฺเห มา อนุสฺสเวน มา ปรมฺปราย มา อิติกิราย มา ปิฏกสมฺปทาเนน มา ตกฺกตาเหตุ มา นยคฺคาเหน มา อาการปริวิตกฺเกน มา ทิฏฺฐินิชฺฌานกฺขนฺติยา มา ภพฺพ-รูปตาย มา สมโณ โน ครุ ยทา ตุมฺเห อตฺตนาว ชาเนยฺยาถ อิเม ธมฺมา อกุสลา อิเม ธมมา สาวชฺชา อิเม ธมฺมา วิญฺญูคร-หิตา อิเม ธมฺมา สมตฺตา สมาทินฺนา อหิตาย ทุกฺขาย สํวตฺตนฺติ อถ ตุมเห ปชเหยฺยาถ ยทา ตุมเห อตฺตนาว ชาเนยฺยาถ อิเม ธมฺมา กุสลา อิเม ธมฺมา อนวชฺชา อิเม ธมฺมา วิญฺญูปสตฺถา อิเม ธมฺมา สมตฺตา สมาทินฺนา หิตาย สุขาย สํวตฺตนฺติ อถ ตุมฺเห อุปสมฺปชฺช วิหเรยฺยาถาติ ฯ

คำแปลที่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงแปลมา

พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ได้ทรงภาษิตพระพุทธพจน์นี้ว่า ท่านทั้งหลายมาเถิด ท่านทั้งหลายอย่าได้ถือโดยได้ฟังตามกันมา อย่าได้ถือโดยลำดับสืบ ๆ กันมา อย่าได้ถือโดยความตื่นว่าได้ยินว่าอย่างนี้ ๆ อย่าได้ถือโดยอ้างตำรา อย่าได้ถือโดยเหตุนึกเดาเอา

อย่าได้ถือโดยความคาดคะเน อย่าได้ถือโดยความตรึกอาการ อย่าได้ถือโดยความชอบใจว่าต้องกับลัทธิของตน อย่าได้ถือโดยเชื่อว่าผู้พูดสมควรจะเชื่อได้ อย่าได้ถือโดยความนับถือว่าสมณะผู้นี้เป็นครูของเรา เมื่อใดท่านทั้งหลายรู้ด้วยตนนั่นแล้วว่า ธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล ธรรมเหล่านี้มีโทษ ธรรมเหล่านี้ท่านผู้รู้ติเตียน ธรรมเหล่านี้ใครประพฤติให้เต็มที่แล้ว เป็นไปเพื่อสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ เป็นไปเพื่อทุกข์ดังนี้ ท่านควรละธรรมเหล่านี้เสียเมื่อนั้น เมื่อใดท่านทั้งหลายรู้ด้วยตนนั่นแล้วว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ธรรมเหล่านี้ไม่มีโทษ ธรรมเหล่านี้ท่านผู้รู้สรรเสริญ ธรรมเหล่านี้ใครประพฤติให้เต็มที่แล้ว เป็นไปเพื่อประโยชน์ เป็นไปเพื่อสุขดังนี้ ท่านทั้งหลายควรถึงพร้อมธรรมเหล่านั้นอยู่ เมื่อนั้น.

(จากเอกสาร แฟ้ม ศ.๑๑ หมายเลข ๓/๑๑ แผนกเอกสารสำคัญ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ)

การบรรจุพระสารีริกธาตุแลการสมโภช

พระสารีริกธาตุ ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสุขุมนัยวินิตออกไปรับมาจากประเทศอินเดีย มาพักอยู่ที่พระสมุทเจดีย์ ดังได้นำมาลงในราชกิจจานุเบกษา แผ่นก่อน ๆ นั้นแล้ว ยังหาได้ประดิษฐานในที่มั่นคงไม่ บัดนี้ ถึงสมัยที่เป็นศุภฤกษ์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงาน

จัดการที่จะบรรจุพระสารีริกธาตุไว้ในพระเจดีย์ที่บรมบรรพต วัดสระเกศแล้ว แลมีการมหรสพสมโภชดังต่อไปนี้

วันที่ ๒๓ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๘ เวลาเที่ยง พระสงฆ์คณะธรรมยุติกนิกายพระพินิตวินัย ๑ คณะกลางพระญาณโพธิ ๑ คณะเหนือพระอุดรคณารักษ์ ๑ คณะใต้พระคุณาจาริยวัตร ๑ คณะอรัญวาสีพระมงคลเทพมุนี ๑ คณะรามัญพระธรรมวิสารท ๑ คณะอานัมพระครูคณานัม-สมณาจาริย ๑ คณะจีนพระอาจาริยจีนวังษ์สมาธิวัตร ๑ รวม ๘ รูป พร้อมด้วยเจ้าพนักงานกรมภูษามาลา กรมราชบัณฑิตย์ กรมสังฆการี ได้ขึ้นรถไฟพิเศษ ลงไปเชิญพระสารีริกธาตุที่เมืองสมุทปราการ ได้เชิญพระสารีริกธาตุ จากผู้ว่าราชการเมืองสมุทปราการ ขึ้นสู่รถไฟพิเศษซึ่งประดับประดาด้วยดอกไม้ใบไม้ธงธิว เป็นที่งดงาม รถไฟใช้จักรมาหยุดที่สเตชั่นตำบลวัว-ลำพอง

เจ้าพนักงานได้จัดกระบวนแห่ ลงไปคอยรับที่สเตชั่น พร้อมด้วยกระบวนแห่พระบรมวงศานุวงศ์ แลกระบวนพระสงฆ์กระบวนทายกที่มีศรัทธานำมาช่วยในการนี้ด้วย

เวลาบ่าย ๓ โมง เจ้าพนักงานได้เชิญพระสารีริกธาตุขึ้นประดิษฐานในบุษบกเหนือรถ เดินกระบวนแห่ขึ้นมาตามถนนเจริญกรุง เลี้ยวถนนวรจักรมาหยุดที่ถนนบำรุงเมือง

เวลาบ่าย ๔ โมงครึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะ

เสด็จพระราชดำเนินไปทรงบรรจุพระสารีริกธาตุ แต่ไม่ทรงสบาย จึงหาได้เสด็จพระราชดำเนินไม่ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนครราชสีมาเสด็จไปบรรจุพระสารีริกธาตุแทนพระองค์

ครั้นเวลาบ่าย ๕ โมง สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอที่กล่าวพระนามมาแล้ว เสด็จโดยกระบวนรถพระที่นั่งไปประทับพลับพลาที่วัดสระเกศ เจ้าพนักงานได้เดินกระบวนแห่ แต่ถนนบำรุงเมืองข้ามสพานคูวัดสระเกศผ่านหน้าพลับพลา ไปเทียบบันไดบรมบรรพตด้านตะวันออก เชิญพระสารีริกธาตุขึ้นประดิษฐานบนบรมบรรพต

ครั้นถึงพระฤกษ์ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เสด็จทรงรถพระที่นั่งแต่พลับพลาไปเทียบบันไดด้านตะวันตกเสด็จขึ้นบนบรมบรรพต ทรงชักเชือกผูกผอบพระสารีริกธาตุหย่อนลงบรรจุในหลุมท่ามกลางพระเจดีย์ ในเวลานี้พระสงฆ์ราชาคณะผู้ใหญ่ผู้น้อย ๒๐ รูป ที่บนบรมบรรพต ได้สวดชยันโต ชาวประโคมประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ขึ้นพร้อมกัน แล้วทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการทรงศีล พระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์บนบรมบรรพต ๒๐ รูป ในพระอุโบสถ ๖๐ รูป ที่พระระเบียง ๑๐๐ รูป แล้วสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง

วันที่ ๒๔ พฤษภาคม เวลาเช้าพระสงฆ์ซึ่งสวดมนต์ที่บนบรมบรรพต ๒๐ รูป วานนี้ มารวมฉันกับพระสงฆ์ที่

สวดมนต์ในพระอุโบสถ แลพระสงฆ์ ๑๐๐ รูป ที่สวดมนต์ที่พระระเบียบรับพระราชทานฉันด้วย

เวลาบ่าย เจ้าพนักงานได้ตั้งบายศรี แก้ว ทอง เงิน เวียนเทียนสมโภชเหมือนวันก่อนอีกเวลาหนึ่ง

และในเวลาค่ำวันนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินกลับจากสวนดุสิตเสด็จพระราชดำเนินไปที่บรมบรรพตด้วย

การมหรสพสมโภชครั้งนี้ มีโขน ๑ โรง หุ่น ๑ โรง งิ้ว ๑ โรง มอญรำ ๑ โรง หนัง ๒ โรง สิงโต มังกร รำกระถาง ไม้ลอย ญวนหก และดอกไม้เพลิงตามธรรมเนียม.

(คัดจากราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๖)

กำหนดการรับชาวลังกาและพม่า ซึ่งจะเข้ามารับส่วนพระสารีริกธาตุ ในกรุงเทพฯ จะเข้ามาถึงราวเดือนพฤศจิกายนตอนปลาย รัตนโกสินทร ศก ๑๑๘

๑. เมื่อได้ทราบจำนวนแน่ว่า ส่วนลังกาผู้ที่จะเข้ามารับเป็นสมณะแล้ว จะได้ที่คณะกุฎีวัดสระเกศ ซึ่งพระครูวิหารกิจจานุการได้ซ่อมแซมขึ้นใหม่ เป็นที่ให้พักและถวายจังหันเช้าเพล จนกว่าจะกลับไป ส่วนเมืองพม่าถ้าเป็นฆราวาส จะ

เช่าที่จัดให้พักอาศัยและเลี้ยงดูตามธรรมเนียม ถ้ามาน้อยเพียงคนหนึ่ง สองคน ควรอยู่โฮเตลได้ก็จะให้พักอยู่ที่โฮเตล

๒. เจ้าพนักงานกระทรวงธรรมการจะได้นำผู้ที่เข้ามารับพระสารีริกธาตุ ทั้งพม่าและลังกา เฝ้าสมเด็จพระสังฆราชที่ในพระอุโบสถวัดราชประดิษฐ์ และเฝ้าพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรสที่วัดบวรนิเวศ สมเด็จพระวันรัตที่ในพระอุโบสถเป็นการไปเยี่ยมทางสมณะศักดิ์

๓. จะจัดพระวิหารหลวงพระศรีสากยมุนี เป็นที่ประชุมมอบพระสารีริกธาตุข้างนอกจะทำปรำตกแต่งธงใบไม้ขอแรงพระมงคลทิพ และพระครูอื่น ๆ ที่เป็นช่างช่วยแต่งภายในพระวิหารจะได้จัดชั้นแว่นฟ้า และบุษบกหน้าพระศรีสากยมุนีสถิตพระสารีริกธาตุ จะตั้งเก้าอี้เป็น ๒ ข้าง ประชุมพระสงฆ์ผู้ใหญ่ และเจ้าพนักงานกรมราชบัณฑิตย์ สังฆการีศึกษา พยาบาล บรรดาที่อยู่ในกระทรวงธรรมการนี้ แต่งตัวครึ่งยศดำ เสนาบดีกระทรวงธรรมการได้กล่าวสุนทรกถาก่อนที่จะมอบพระสารีริกธาตุ ครั้นมอบแล้วผู้ที่มารับจะได้กล่าวคำตอบเสร็จการแล้วเลี้ยงน้ำชา การประชุมมอบพระสารีริกธาตุจะให้เสร็จในบ่าย ๓ โมงครึ่ง ถ้าจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้ที่มารับพระสารีริกธาตุเฝ้าในวันนั้น เวลาบ่าย ๔ โมง เสนาบดีกับอธิบดีกรมสังฆการี จะได้นำพระสงฆ์และฆราวาสผู้ที่มารับพระสารีริกธาตุนั้น เฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทที่บนพระที่นั่งจักรี-

มหาปราสาท ครั้นเวลาค่ำมีการเลี้ยงฆราวาสผู้ที่มารับพระสารีริกธาตุที่บ้านเสนาบดี กระทรวงธรรมการ ส่วนพระสงฆ์นั้นรุ่งขึ้นจะได้เลี้ยงเพล พร้อมด้วยพระราชาคณะ บางรูปที่บ้านเสนาบดีกระทรวงธรรมการ เป็นเสร็จการมอบพระสารีริกธาตุ

เจ้าพนักงานจะได้นำผู้ที่มารับพระสารีริกธาตุเฝ้าพระบรมวงศานุวงศ์ บางพระองค์ และเยี่ยมเยียนพระราชาคณะผู้ใหญ่บางรูป และพาไปนมัสการไปดูวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระเชตุพน วัดอรุณราชวราราม และมหามงกุฏราชวิทยาลัย พิพิธภัณฑ์สถาน และโรงเรียนบางแห่งที่ฝึกหัดอาจารย์ เป็นต้น กว่าจะกลับไป.

(จากเอกสาร ร.๕ แฟ้ม ศ.๑๑ หมายเลข ๓/๑๑ แผนกเอกสารสำคัญ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ)

การแบ่งพระสารีริกธาตุ พระราชทานแก่ พุทธศาสนิกชน ในประเทศพม่า และลังกา

ด้วยพระสารีริกธาตุ ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสุขุมนัยวินิตออกไปเชิญมาจากประเทศอินเดีย ซึ่งได้กล่าวไว้ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๖ แผ่นที่ ๒ ลงวันที่ ๙ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๘ แล้วนั้น และตามพระบรมราชประสงค์ที่จะทรงแบ่งพระสารีริกธาตุนี้ พระราชทานแก่

ประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา คือประเทศพม่า และลังกานั้น

บัดนี้ ราชทูตอังกฤษในกรุงเทพฯ ได้มีหนังสือมาถวายพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ เสนาบดีกระทรวงว่าการต่างประเทศ ว่ารัฐบาลอังกฤษมีความยินดีที่จะแต่งผู้แทนพม่าและลังกา เข้ามารับพระสารีริกธาตุตามที่จะพระราชทานนั้น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา ทราบใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทแล้ว มีพระบรมราชโองการให้เจ้าพระยาภาสกรวงศ์เสนาบดีกระทรวงธรรมการ เป็นผู้จัดการแบ่งมอบพระสารีริกธาตุและการรับรองผู้แทนพุทธศาสนิกชนทั้ง ๒ ประเทศนี้ เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ได้จัดการรับรองดังต่อไปนี้

วันที่ ๑ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๘ เวลาบ่าย ๒ โมง ผู้แทนพุทธศาสนิกชนทั้ง ๒ ประเทศได้เข้ามาถึงกรุงเทพฯ โดยเรือกลไฟชื่อ ปัตตานี เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ได้จัดให้เจ้าพนักงาน ลงไปรับขึ้นมาที่กระทรวงธรรมการ ส่วนเมืองพม่ามีพระสงฆ์มา ๗ รูป คฤหัสถ์ ๖ นาย เมืองลังกาพระสงฆ์ ๖ รูป สามเณร ๑ รูป คฤหัสถ์ ๒ นาย เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ได้รับรองและสนทนาอยู่ด้วยตามสมควร แล้วเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ได้จัดให้พวกเมืองพม่า ไปพักที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษดิ์ พวกเมืองลังกาไปพักอยู่ที่วัดสระเกศ และเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ได้ไปเยี่ยมผู้แทนทั้ง ๒ ประเทศนี้ตาม

สมควร แลผู้แทนทั้ง ๒ ประเทศนี้ได้ไปเฝ้าพระบรมวงศานุวงศ์และเยี่ยมเยียนสมเด็จพระราชาคณะและพระราชาคณะตามธรรมเนียม

วันที่ ๔ มกราคม เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ และพระยาวุฒิการบดี พร้อมด้วยพระราชาคณะ ๔ รูป มีพระพิมลธรรมเป็นประธาน นำพระสงฆ์แลคฤหัสถ์ฝ่ายพม่าเข้าไปพร้อมกัน ที่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทมุขกระสันด้านตะวันออก พระสงฆ์เข้านั่งที่เรียบร้อยแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออก มีพระราชปฏิสันถารแก่พระสงฆ์ จำนวนพระสงฆ์พม่าที่เข้ามาครั้งนี้ คือ พระสาคะระมหาเถระ ๑ พระระวินทะเถระ ๑ พระเกสระ ๑ พระกุมาระ ๑ พระนันทะวังสะ ๑ รวม ๕ รูป เป็นสมณทูตผู้มารับพระสารีริกธาตุ กับพระจันทิมะเป็นล่าม ๑ พระโสมะเป็นผู้มาปฏิบัติพระเถระ ๑ รวมเป็น ๗ รูปด้วยกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสถามการพระพุทธศาสนาในเมืองพม่า แก่พระเถรานุเถระพม่า ตามสมควรแล้ว ทรงประเคนไตรแพรย่ามโหมดเทศพัดรองปัก แก่พระระวินทะเถระ แลทรงประเคนไตรผ้า ย่ามโหมดเทศแก่พระสงฆ์พม่าอีก ๕ รูปนั้น เว้นแต่พระสาคะระมหาเถระอาพาธไม่ได้เข้ามาเฝ้า แล้วพระยาวุฒิการบดี กราบบังคมทูลเบิกพม่าคฤหัสถ์เฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท ๖ คน คืออูเซววอง ผู้ช่วยข้าหลวงพิเศษ เมืองรางกูน ๑

อูทากยวย อำเภอเมืองรางกูน โดยกิติมศักดิ์ ๑ โกพูซัน เลขานุการ ๑ กับอุบาสก ๓ คน คือมองเลม ๑ มองโกยา ๑ จีนโก๊บาปาน ๑ อูเซววองผู้เป็นหัวหน้าได้อ่านคำกราบบังคมทูลในการที่เป็นผู้แทนพุทธศาสนิกชนในประเทศพม่าเข้ามารับพระสารีริกธาตุไปประดิษฐานยังเมืองพม่า แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสตอบแสดงพระราชหฤทัยยินดี แลมีพระราชปฏิสันถาร แลรับสั่งถามการศาสนาในประเทศพม่าตามสมควร แลทอดพระเนตรพระเจดีย์ทองคำ ประดับเพ็ชรพลอยซึ่งทำมาจากเมืองพม่า สำหรับพระสารีริกธาตุแล้ว พระสงฆ์พม่าถวายอนุโมทนา พระราชาคณะถวายอดิเรก ถวายพระพรลาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้น

วันที่ ๕ มกราคม เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ ก่อนเสด็จพระราชดำเนิน พระราชวังบางปอิน เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ แลพระยาวุฒิการบดี พร้อมด้วยพระราชาคณะ ๕ รูป มีพระธรรมวโรดมเป็นประธานนำพระสงฆ์ แลคฤหัสถ์ฝ่ายลังกาเข้าเฝ้าเหมือนอย่างวานนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกแล้ว พวกลังกาที่มารับพระสารีริกธาตุเฝ้า มีจำนวนพระสงฆ์ ๖ รูป ฝ่ายเมืองอนุราธปุระ พระเมธังกะระ ๑ รูป ฝ่ายเมืองแกนดี พระสระณังกะระ ๑ พระสีลานันทะ ๑ คณะมาลิกวัด ๒ รูป พระระตะนะโชติ ๑ พระระตะนะปาละ ๑ พระอัสคิรีวิหาร ๒ รูป ฝ่ายเมืองโกลัมโบ พระสีละระตะนะ คณะอุบา-

ฟิวงษ์ ๑ รูป สามเณรธัมมะกิตติคณะรามัญ ๑ รูป ฝ่ายคฤหัสถ์ดอกเตอร์ อาเทอ เดอ ซิลวา มาแทนคณะมรัมมะวงษ์คนหนึ่ง กับนายธรรมปาละ มาแทนคณะอุบาฟิวงษ์ด้วยอีกคนหนึ่ง แต่ไม่ได้มาเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสปฏิสันถาร แก่พระสงฆ์ลังกาแล้วทรงประเคนไตรแพร ย่ามโหมดเทศ แลพัดรองปักแก่พระเมธังกะระ ผู้เป็นมหาเถร ในเมืองอนุราธบุรี แลทรงประเคนผ้าไตร ย่ามโหมดเทศแก่พระสงฆ์อีก ๕ รูป กับสามเณร ๑ รูปแล้วโปรดพระราชทานไตรแพร ย่ามโหมดเทศพัดรองปัก ฝากไปยังพระมหาเถระ ณ เมืองแกนดี คณะมาลิกวัด ๑ รูป คณะอัสคิรีวิหาร ๑ รูป พระสุมังคลมหาเถระ คณะอุบาฟิวงษ์เมืองโกลัมโบ ๑ รูป แล้วพระยาวุฒิการบดีกราบบังคมทูลเบิกดอกเตอร์ อาเทอ เดอ ซิลวา เฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท อ่านคำกราบบังคมทูลพระกรุณามีพระราชดำรัสตอบ แลมีพระราชปฏิสันถารแล้ว พระสงฆ์ลังกาถวายอนุโมทนา พระราชาคณะถวายอดิเรกแลถวายพระพรลา

วันที่ ๙ มกราคม เวลาบ่าย ๔ โมงเป็นวันกำหนดที่จะได้มีการแบ่งพระสารีริกธาตุ ที่พระอุโบสถวัดพระเชตุพนเจ้าพนักงานได้จัดการตกแต่งที่กำแพงแก้ว ด้วยธงเทียวใบไม้เป็นที่งดงาม แลในพระอุโบสถได้ปูพรมแลตั้งอาศน์สงฆ์ ที่กลางพระอุโบสถตั้งแว่นฟ้า ๒ ชั้น แลบุษบกสถิตพระเจดีย์

เล็ก เงินก้าไหล่ทอง มีผอบทองคำชั้นในเป็นที่บรรจุพระสารีริกธาตุ ๕ องค์ ซึ่งสำหรับแบ่งไปยังผู้แทนทั้ง ๒ ประเทศ และตั้งโต๊ะสำหรับตั้งพระเจดีย์ที่ผู้แทน ๒ ประเทศทำมาสำหรับรับพระสารีริกธาตุ หน้าบุษบกข้างละโต๊ะ และตั้งเครื่องบูชามีเชิงเทียนขวดดอกไม้เป็นต้นพร้อมเสร็จ แลเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ได้อาราธนาพระสงฆ์ทุกคณะแลข้าราชการที่เป็นราชบัณฑิตแลบาเรียญ ไปประชุมในการนี้ด้วย พร้อมด้วยอุบาสกแลอุบาสิกา

ครั้นเวลาบ่าย ๓ โมง ๔๕ นาที ผู้แทนพุทธศาสนิกชนทั้ง ๒ ฝ่าย ได้เชิญพระเจดีย์มาตั้งตามที่ ๆ ได้จัดไว้นั้นแลท่านผู้ที่ได้รับเชิญทั้งปวงก็ได้มาประชุมพร้อมกัน พอเวลาบ่าย ๔ โมง ๑๕ นาที เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ซึ่งได้รับพระบรมราชโองการ ให้เป็นผู้จัดการนี้ก็ได้จุดเทียนเครื่องบูชาที่ตบะมุก แลจุดเทียนที่แว่นฟ้าและจุดเทียนต่าง ๆ ทั่วแล้ว คุกเข่าลงกราบพระสามหนแลว่านโม ๓ จบแล้ว ได้อ่านสุนทรพจน์ในที่ประชุมว่า

"พระผู้เป็นเจ้า มหาเถรานุเถระสมณทูต ผู้มาเชิญพระสารีริกธาตุ อันมีเกียรติฝ่ายพุทธศาสนบริษัทแห่งพม่าลังกาอุบาสกอุบาสิกา แลราชบุรุษทั้งหลาย

ด้วยมีพระบรมราชโองการ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ปรมินทรมหาธรรมิกราชาธิราช เอกอรรคพุทธ-

ศาสนูปถัมภก ผู้ทรงพระคุณธรรมอันประเสริฐ ดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ข้าพเจ้าผู้เป็นอำมาตย์ราชเสวกแทนใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท ในการต้อนรับแลมอบพระสารีริกธาตุ แก่สมณทูตฝ่ายพม่าลังกา อันแทนพุทธศาสนิกบริษัทที่เป็นเพื่อนร่วมสาสนธรรม ในการประกอบกิจอันนี้ ข้าพเจ้าต้องสำแดงให้พระผู้เป็นเจ้า แลท่านทั้งหลายที่อยู่ในสมาคมนี้ทราบว่า ข้าพเจ้าได้พิจารณาตนเอง เห็นเป็นเกียรติยศอันสูงยิ่ง ที่ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณแลได้รับตั้งเป็นผู้แทน ใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทในพิธีการมอบพระสารีริกธาตุอันศักดิ์สิทธิ์ ในอภิลักขิตสมัยมหาสมาคมวันนี้ ข้าพเจ้าดำริเห็นว่า เป็นโชคอันประเสริฐดีที่ได้อยู่ ณ ที่ประชุมสมาคมในอภิลักขิตสมัยนี้ ข้าพเจ้ารู้สึกว่า ประเทศซึ่งข้าพเจ้าได้เป็นชาตินั้น เป็นที่ปรากฏแก่ตาโลกว่า เป็นพิภพที่พระพุทธศาสนารุ่งเรืองสถาพรอันยิ่ง เพราะเราได้มีพระบรมกระษัตราธิราช เป็นพระบรมพุทธศาสนูปถัมภ์ จนรัฐบาลอังกฤษในอินเดียก็ได้ยอมรับว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวของเรา เป็นพระเจ้าแผ่นดินเอกอรรคพุทธศาสนูปถัมภ์ เป็นเจ้าเป็นใหญ่ในพุทธศาสนิกชนพระองค์เดียว ทราบใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทซึ่งความประสงค์ของพุทธศาสนิกชนทุกประเทศ เราถือดังเป็นพยานแห่งน้ำใจดีของรัฐบาลอังกฤษ แลในความปรารถนาในทางสัมพันธมิตร ซึ่งติดต่อยิ่งขึ้นในระหว่าง ๒ รัฐบาล พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้า

อยู่หัวของเราทั้งหลาย โดยพระมหากรุณาธิคุณแก่พุทธศาสนิกบริษัททั่วไป ทั้งจะให้ทางพระราชสัมพันธมิตรสนิทยิ่ง ในระหว่าง ๒ รัฐบาล จึงได้ทรงรับอาราธนาตามความปรารถนาของรัฐบาลอังกฤษในอินเดีย ทรงรับหน้าที่อันศักดิ์สิทธิ์ที่จะทรงจำแนกพระสารีริกธาตุอันกล่าวแล้วนี้ แด่พุทธศาสนิกบริษัทในประเทศพม่าแลลังกา ตามความปรารถนาของรัฐบาลอังกฤษ จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ราชบุรุษเป็นข้าหลวงออกไปอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุแต่มัชฌิมประเทศเข้ามาในกรุงสยามนี้ ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการมหกรรมสมควรแก่พิธีบรรจุพระสารีริกธาตุไว้บนบรมบรรพต (หรือภูเขาทอง) ณ วัดสระเกศ แล้วได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แบ่งส่วนพระสารีริกธาตุรักษาไว้สำหรับจำแนกแก่พุทธศาสนิกบริษัท โดยพระบรมราชดำริปรีชาญาณว่า ในการแบ่งพระสารีริกธาตุนั้น ประเทศพม่าสมควรจะให้ประดิษฐานไว้ในบ้านเมือง ที่มีพุทธศาสนิกนิกรไปมานมัสการปูชนียสถานโดยมาก คือในประเทศพม่าตอนเหนือส่วนหนึ่ง ตอนใต้ที่รวมรามัญประเทศ ฯลฯ ตอนหนึ่งรวมเป็นสองส่วน ฝ่ายลังกานั้นเล่า ทรงพระราชดำริเห็นว่า สมควรแบ่งพระสารีริกธาตุให้สถิตประดิษฐานอยู่ในเมืองอนุราธปุระ ซึ่งเป็นมหานครโบราณ อันปรากฏในพุทธศาสนิกตำนานส่วนหนึ่ง เมืองกันทียะ ซึ่งเป็นมหานคร ตอนกลางของสิงหฬทวีปส่วนหนึ่ง แลเมืองโกลัมโบ ที่เป็นนครใหญ่ในปัตยุบันนี้ ส่วนหนึ่ง

รวมเป็น ๓ ส่วน เพราะว่านครทั้ง ๓ นี้ เป็นเมืองสำคัญในพงษาวดาร แลในปัตยุบันนี้ ทั้งเป็นที่ซึ่งประชุมพุทธศาสนิกชนย่อมไปนมัสการอยู่ แลจะไปนมัสการได้โดยสะดวก พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวของเราทั้งหลายได้ทรงพระบรมราชวินิจฉัยในการแบ่งส่วนพระบรมสารีริกธาตุเช่นนี้แล้ว จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แจ้งพระบรมราชวินิจฉัยไปยังรัฐบาลอังกฤษในอินเดีย เพื่อที่จะได้แต่งทูตจากพุทธศาสนิกบริษัทเข้ามารับส่วนไปประดิษฐานสำหรับประเทศที่ถือพุทธศาสนานั้น ๆ รัฐบาลอังกฤษจึงได้มีอาณัติให้พุทธศาสนิกบริษัททั้งสองประเทศเลือกแต่งผู้แทนเข้ามายังประเทศนี้ รับพระสารีริกธาตุสำหรับชาติภูมินั้น ๆ ดังนี้ สมณทูตฝ่ายพม่าแลลังกา จึงได้เข้ามาในที่มหาสมาคม รับพระสารีริกธาตุ ณ บัดนี้

ข้าพเจ้าไม่ประสงค์จะกล่าวถึงตำนาน ในการซึ่งได้พบพระสารีริกธาตุอันศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ ที่มิสเตอร์เปปเปชาวอังกฤษได้ขุดพระบรมสารีริกธาตุอันนี้ได้ฉันใด แลไม่ต้องที่จะอ้างถึงคำจารึก ซึ่งเป็นพยานว่าพระบรมสารีริกธาตุอันนี้ เป็นธาตุที่แท้ของสมเด็จพระนรสีห์โคดมบรมสากยมุนี ศรีสรรเพชญ์สัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยว่าการเหล่านี้ได้ปรากฏแพร่หลายในพิมพ์จดหมายเหตุ อันมีนามว่า รอแยลเอเซียติกโซไซเอตี ทั้งหนังสือไปมาในสองรัฐบาล แลเมื่อครั้งในการมหกรรมบรรจุพระสารีริกธาตุ บนบรมบรรพตในพระนครนี้ ก็ได้ทรงพระ

กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์หนังสือไปมา ในเรื่องพระบรมสารีริกธาตุนี้ จำหน่ายเป็นที่ทราบปรากฏแก่ท่านทั้งหลายโดยมากอยู่แล้ว แต่เมื่อเราจะระลึกถึงตำนานพุทธประวัติ ในประถมสมโพธิครั้งจำแนกพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งท่านทั้งปวงย่อมจะทราบอยู่ด้วยกัน ในวันที่ล่วงไปแล้ว แลเทียบกันกับอภิลักขิตสมัย ที่จะจำแนกพระสารีริกธาตุในเวลานี้ โดยพระบารมีในใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทฉันใด เราทั้งหลายก็ควรจะอำนวยพรแก่ตัวเอง ว่าเราได้อุบัติอยู่ในสมัยกาลที่สงบเงียบเรียบร้อย ปฏิบัติสาสนธรรมตามศรัทธาผาสุกสถาพร โดยอุทาหรณ์เป็นพยานในมหาสมาคมนี้ อันจะเป็นที่ระลึกในพงษาวดารสืบไปภายหน้าในพระปรมาภิไธยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว บรมธรรมมิกราชาธิราชเจ้าของข้าพเจ้าทั้งในพระเกียรติยศด้วย

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าเถรานุเถระผู้เจริญ แลพุทธศาสนิกทูตผู้มีเกียรติ บัดนี้ ข้าพเจ้ามีความยินดีที่จะมอบแก่ท่านพระสารีริกธาตุอันศักดิ์สิทธิ์ ของสมเด็จพระชินราชศาสดาโดคมบรมพุทธเจ้า แก่ท่านพุทธศาสนิกทูตฝ่ายพม่า จะได้เชิญไปยังบ้านเมืองประดิษฐานไว้ส่วนหนึ่งสำหรับพม่าฝ่ายเหนือ และอีกส่วนหนึ่งสำหรับพม่าฝ่ายใต้ แลข้าพเจ้ามีความยินดี ที่จะมอบให้แก่พระผู้เป็นเจ้าเถรานุเถระผู้เจริญ แลพุทธศาสนิกทูตอันมีเกียรติฝ่ายลังกา พระสารีริกธาตุอันศักดิ์สิทธิ์ สำหรับเมืองอนุราธปุระหนึ่งส่วน สำหรับเมืองกันทียะหนึ่งส่วน สำหรับ

โกลัมโบหนึ่งส่วนเหมือนกัน ซึ่งท่านจะได้เชิญไปด้วยความระวัง จนถึงเมืองนั้น ๆ แลประดิษฐานไว้ เพื่อที่พุทธสาสนิกชนทั่วไป จะได้มานมัสการบูชาโดยสะดวก โดยอานุภาพคุณพระรัตนตรัย ขอให้สมณทูตผู้ที่มารับทั้งสองชาติ จงมีความเกษมสำราญใน การที่จะกลับไปกับด้วยพระสารีริกธาตุ จงเป็นสุขแลสำเร็จใน มรรคาลัย ปลอดโปร่งสะดวกดายสู่ภูมิประเทศนั้น ๆ เทอญ"

จบแล้วอูเชววอง หัวหน้าคฤหัสถ์ฝ่ายพม่าคุกเข่าลง กราบพระ ๓ หนแลว่า นโม ๓ จบแล้ว อ่านสุนทรพจน์ตอบ เป็นภาษาอังกฤษ กล่าวถึงการที่เข้ามารับพระสารีริกธาตุ เมื่อ จบแล้ว ดอกเตอร์ อาเทอ เดอ ซิลวาอ่านสุนทรพจน์เป็นภาษา อังกฤษในเรื่องพระสารีริกธาตุแล้ว พระยาวุฒิการบดี อธิบดี กรมสังฆการี เชิญพระเจดีย์เล็ก ซึ่งทรงพระสารีริกธาตุ ซึ่งเป็น ส่วนของพม่า ๒ องค์ จากบุษบกมาตั้งบนพาน ๒ ชั้นแล้ว หลวงธรรมเสนาเชิญมาตั้งที่ข้างหน้าเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ข้าง ซ้ายแล้ว พระยาวุฒิการบดี ได้เชิญอีก ๓ องค์ ซึ่งเป็นส่วนของ ลังกามาตั้งบนพานทอง หลวงธรรมเสนาเชิญมาตั้งข้างหน้า เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ข้างขวา แล้วเจ้าพระยาภาสกรวงศ์จึง อาราธนาพระมหาเถระสาคะระ แลเรียกอูเชววอง หัวหน้าผู้ที่มา รับของพม่าเข้ามาแล้ว เจ้าพระยาภาสกรวงศ์จึงกล่าวเป็นภาษา อังกฤษว่า มีความยินดีขอมอบพระสารีริกธาตุยังมือสมณทูตให้ เชิญไปสำหรับสถิตยังเมืองพม่าตอนเหนือ ๑ ส่วน ตอนใต้ ๑

ส่วน ตามพระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แล้วได้มอบพระเจดีย์ทรงพระสารีริกธาตุ กับหีบพระเจดีย์ สำหรับเมืองพม่าฝ่ายใต้ แก่พระเถระองค์นั้น ในเวลานั้น พระสงฆ์ซึ่งมาประชุมอยู่ในที่นั้นทั้งปวง ได้สวดชยันโตขึ้น พร้อมกัน ชาวประโคม ๆ แตรสังข์พิณพาทย์ แล้วจึงมอบพระ สารีริกธาตุส่วนพม่าฝ่ายเหนือยังมืออูเซววองรับไป ทูตพม่ารับ จากมือเจ้าพระยาภาสกรวงศ์แล้วเอาขึ้นทูนศีรษะนำไปตั้งบนโต๊ะ ที่ตั้งพระเจดีย์ แล้วเจ้าพระยาสภาสกรวงศ์ หันหน้ามาข้างเหนือ อาราธนาพระเมธังกะระเถระมาแล้ว เรียกดอกเตอร์ซิลวา มา เป็นล่ามแล้ว กล่าวเป็นภาษาอังกฤษว่า ขอมอบพระสารีริกธาตุ สำหรับเมืองอนุราธปุระให้พระเถระผู้เป็นทูตรับไป แล้วได้มอบ พระเจดีย์พระสารีริกธาตุกับหีบยังมือพระเถระองค์นั้น รับไป สำหรับเมืองอนุราธปุระแล้ว เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ จึงอาราธนา พระเถระสะระณังกะระ พระเถระสีลานันทะ พระเถระระ-ตะนะโชติ พระเถระระตะนะปาละ มาทั้ง ๔ รูป แล้วเจ้าพระยา ภาสกรวงศ์ จึงเชิญพระเจดีย์องค์เล็กตั้งบนหีบส่งให้ พระเถระ ทั้ง ๔ เอามือมาจับที่หีบทั้ง ๔ รูป มอบให้ไปประดิษฐานยัง เมืองกันทียะ พระสงฆ์ทั้ง ๔ รูปรับแล้ว พระเถระสะระณัง-กะระ จึงรับหีบไปแล้ว เจ้าพระยาภาสกรวงศ์จึงอาราธนา พระ สีละระตะนะ สามเณรธัมมะกิตติ แลเรียกดอกเตอร์ เดอ ซิลวา และนายธรรมปาละ เข้ามาพร้อมกันแล้ว จึงเชิญพระ

เจดีย์องค์เล็กจากพานทองตั้งบนหีบ มอบยังมือพระสงฆ์สามเณร แลฆราวาสทั้ง ๔ ให้จับพร้อมกันแล้ว เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ได้กล่าวเป็นภาษาอังกฤษว่า ขอมอบพระสารีริกธาตุส่วนนี้สำหรับสถิต ณ เมืองโกลัมโบ เมื่อผู้ที่มารับทั้ง ๔ จับหีบพร้อมกันแล้ว พระสีละระตะนะจึงรับหีบพระเจดีย์ไปแล้ว เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ จึงมอบสุนทรพจน์ให้แก่อูเซววอง แลดอกเตอร์ เดอ ซิลวา คนละฉบับ ทั้งคำแปลภาษาอังกฤษด้วย แล้วอูเซววอง แลดอกเตอร์ เดอ ซิลวา ก็ได้มอบสุนทรพจน์ที่ตนอ่านนั้นให้เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ด้วยคนละฉบับ ในขณะนั้นพระสงฆ์สวดชยันโต โสอัตถลัทโธ อัคโตเว สัพพุทธา ภวตุสัพจบแล้ว ผู้แทนพุทธศาสนิกชนทั้ง ๒ ประเทศ ต่างก็เชิญพระเจดีย์พระสารีริกธาตุ ซึ่งเป็นส่วนของตนขึ้นเสลี่ยง ซึ่งเจ้าพนักงานจัดมาเตรียมไว้แล้วนั้น เมื่อเชิญพระเจดีย์พระสารีริก-ธาตุขึ้นเสลี่ยง ชาวประโคม ๆ แตรสังข์พิณพาทย์อีกครั้ง ๑ แล้ว ผู้แทนพุทธศาสนิกชนทั้ง ๒ ฝ่าย ก็ได้พร้อมกันแห่ห้อมเสลี่ยงพระสารีริกธาตุไปสู่ที่พักแห่งตน เป็นเสร็จการแบ่งพระสารีริกธาตุในวันนั้น

วันที่ ๑๐ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๘ โปรดเกล้าฯ ให้อาราธนาพระสงฆ์ฝ่ายพม่าขึ้นไปรับพระราชทานฉัน ที่พระราชวังบางปอิน เจ้าพนักงานได้จัดการที่พระที่นั่งอุทยานภูมเสถียรเป็น ๒ ห้อง ๆ ๑ สำหรับที่พระสงฆ์จะได้เจริญ

พระพุทธมนต์ อีกห้อง ๑ เป็นห้องสำหรับรับพระราชทานฉัน ห้องที่เจริญพระพุทธมนต์ได้จัดตั้งอาศน์สงฆ์ แลตั้งพระไชยเนาวโลหะ แลตั้งเครื่องนมัสการตามธรรมเนียม ห้องสำหรับฉันนั้นตั้งอาศน์สงฆ์ แลตั้งโต๊ะสำหรับฉันพร้อมเสร็จ

เวลาเช้าโมง ๑ กับ ๓๐ นาที พระสงฆ์แลคฤหัสถ์ฝ่ายพม่า ได้ขึ้นรถไฟแต่สเตชั่นกรุงเทพฯ ไปพระราชวังบางปอิน แล้วลงเรือไปขึ้นที่วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ เยี่ยมพระธรรมราชานุวัตรเจ้าคณะแลเจ้าอาวาส แลพักอยู่ที่นั้น ส่วนคฤหัสถ์ฝ่ายพม่านั้นโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ จัดเลี้ยงที่สภาคารราชประยูร

เวลาเช้า ๔ โมงเศษ โปรดเกล้าฯ ให้นิมนต์พระสงฆ์พม่า มีพระธรรมราชานุวัตรเป็นผู้นำเข้าไปที่พระที่นั่งอุทยานภูมเสถียร ที่ห้องซึ่งจัดไว้สำหรับเจริญพระพุทธมนต์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดเทียนนมัสการแล้ว พระสงฆ์พม่าถวายศีลแล้ว มีพระราชดำรัสถามการศาสนากับพระสงฆ์พม่าจนเวลา ๕ โมงเช้า จึงโปรดเกล้าฯ ให้นิมนต์ไปที่ห้องฉัน แล้วทรงประเคนอาหารบิณฑบาต พระสงฆ์ฉันแล้วกลับมาที่ห้องเดิม แล้วเจริญพระพุทธมนต์ทำนองพม่าเป็นภัตตานุโมทนา แล้วพระธรรมราชานุวัตรถวายอดิเรกแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้นำคฤหัสถ์ฝ่ายพม่าเข้าไปเฝ้า มีพระราชดำรัสไต่ถามถึงการศาสนาตามสมควรแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานพาไปเที่ยวชมใน

พระราชวังทั่วแล้ว พอได้เวลาพระสงฆ์แลคฤหัสถ์ฝ่ายพม่า ก็กลับกรุงเทพฯ โดยรถไฟเวลาบ่าย

วันที่ ๑๔ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๘ โปรดเกล้าฯ ให้อาราธนาพระสงฆ์ฝ่ายลังกาเข้ามารับพระราชทานฉันในพระบรมมหาราชวัง เจ้าพนักงานได้จัดการที่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทมุขกระสันด้านตะวันออก เป็นที่เจริญพระพุทธมนต์ แลตั้งอาศน์สงฆ์แลพระไชยเนาวโลหะแลเครื่องนมัสการพร้อมเสร็จ แลจัดที่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทมุขกระสันด้านตะวันตก เป็นที่ฉัน

เวลาเช้า ๔ โมงเศษ พระธรรมไตรโลกาจารย์นำพระสงฆ์ฝ่ายลังกา เข้ามาที่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทมุขกระสันด้านตะวันตก เข้านั่งที่เรียบร้อยแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกทรงประเคนอาหารบิณฑบาต พระสงฆ์ฉันแล้วไปพร้อมกันที่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทมุขกระสันด้านตะวันออก แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสถามถึงการศาสนาในเมืองลังกาตามสมควร แล้วทรงจุดเทียนนมัสการ พระสงฆ์ลังกาถวายศีล แลเจริญพระพุทธมนต์เป็นภัตตานุโมทนา พระธรรมไตรโลกาจารย์ ถวายอดิเรกถวายพระพรลา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้น เป็นเสร็จการรับรองพวกพุทธศาสนิกชนพม่าแลลังกา ที่มารับส่วนแบ่งพระสารีริกธาตุเท่านี้ฯ

(คัดจากราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๖)

พระราชทานพระสารีริกธาตุแก่พุทธศาสนิกชน ประเทศรัสเซีย

เมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพิศณุโลกประชานารถ เสด็จเข้ามาเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท ณ กรุงเทพฯ ครั้งนี้ กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า ปรินซ์อุกตมสกี ซึ่งได้ตามเสด็จสมเด็จพระเจ้าเอมเปอเรอรัสเซีย เมื่อยังดำรงตำแหน่งซาร์วิตเสด็จเข้ามากรุงเทพฯ ได้รับพระบรมราชานุมัติของสมเด็จพระเจ้าเอมเปอเรอ นำพวกพุทธศาสนิกชนอันอยู่ในประเทศแว่นแคว้นรัสเซีย มาเฝ้าทูลขอให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ทรงอนุเคราะห์ช่วยกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานพระสารีริกธาตุ ซึ่งขุดได้ที่ตำบลปิปราห์วะในมัชฌิมประเทศ ไปเป็นที่สักการะบูชาสักองค์หนึ่ง สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทรงทราบฝ่าลอองธุลีพระบาทแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระสารีริกธาตุ บรรจุในพระเจดีย์น้อยองค์หนึ่ง ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอไปพระราชทานแด่พุทธศาสนิกชนพวกนั้น ครั้นเมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเสด็จถึงกรุงเซนต์ปิเตอสเบอกแล้ว ปรินซ์อุกตมสกี นำพุทธศาสนิกชนอันอยู่ในแว่นแคว้นรัสเซีย ๖๐ คน มีพระ ๔ รูป เด็กหญิงซึ่งมาเล่าเรียนอยู่ในกรุงเซนต์ปิเตอสเบอกคน ๑ คนพวกนี้เป็นชาติตาดซึ่งเรียก

ว่าบุเรตโดยมาก มีกาลมิก ๒ คน คนสองคนข้างหลังนี้มาจากเมืองรัสเซียส่วนซึ่งตั้งอยู่ในประเทศยุโรป พระนั้นเป็นพระอย่างศาสนาฝ่ายเหนือ เช่นหลวงจีนซึ่งเรียกว่า ลามา ผู้ที่มานั้นแต่งตัวเต็มยศตามเพศของตัว ประชุมกันพร้อมอยู่ในห้องหนึ่ง ครั้นเมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เสด็จเข้าไปในห้องนั้น ผู้ที่เป็นหัวหน้านำแพรสีน้ำเงินมาถวายผืน ๑ แพรนี้เป็นรูปพระพุทธเจ้า ซึ่งถือว่าเป็นของสวัสดิมงคล แล้วทูลแสดงความขอบพระทัยที่ได้ทรงอนุเคราะห์แก่เขาทั้งหลายผู้เป็นข้าพระเจ้าซาร์ขาว สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ทรงมีรับสั่งแจ้งความในการที่ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระสารีริกธาตุ เมื่อได้กราบบังคมทูลพระกรุณาขอโดยทันที พวกนั้น ก็แสดงความขอบพระเดชพระคุณต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท แลแสดงความยินดีว่าพวกเขาทั้งหลายมีพระเจ้าแผ่นดินเป็นหัวหน้าอยู่ในทางพระศาสนาอีกองค์หนึ่ง ทั้งได้แสดงพระมหากรุณาต่อเขาถึงเพียงนี้ ในทันใดนั้นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ก็เชิญพระสารีริกธาตุมอบให้แก่พระผู้ใหญ่ เมื่อพระนั้นรับไปแล้วจึงนำแพรหลายผืนห่อพันพระเจดีย์ ซึ่งบรรจุพระสารีริกธาตุ แล้วนำแพรมาผูกต่อ ๆ กันไปจนถือแพรนั้นได้ทั่วทั้ง ๖๐ คน แล้วสวดมนต์ตามภาษาของเขา เมื่อเสร็จสวดมนต์แล้วผลัดกันเข้าไปทำสักการบูชาทีละคน ไหว้แล้วยกขึ้นทูนศีรษะจนทั่วกัน เมื่อเสร็จการนมัสการแล้ว นำแพรอีกผืน ๑ อย่างเดียวกันกับผืนก่อน แต่เป็นสีขาว

มาถวาย สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอทูลขอบพระเดชพระคุณอีกครั้งหนึ่ง

พวกที่มารับพระสารีริกธาตุ พากันมีความปีติยินดีแสดงกิริยาหน้าตาเบิกบานมาก ปรินซอุกตมสกีกราบทูลสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอว่า บรรดาชนในประเทศไซเบเรียที่ถือพระพุทธศาสนา เป็นที่รื่นเริงชื่นชมกันทั่วไป ตั้งแต่เมื่อได้ทราบข่าวว่าจะพระราชทานแล้วนั้น.

กรมราชเลขานุการ

วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๑๘

(คัดจากราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๖)

การมอบพระสารีริกธาตุแก่คณะทูตพรตญี่ปุ่น

ด้วยเมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๙ เป็นวันกำหนดการที่จะมอบพระสารีริกธาตุแก่คณะทูตพรตญี่ปุ่น เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ได้จัดการตกแต่งพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นที่รับคณะทูตพรตญี่ปุ่น และเป็นที่มอบพระสารีริกธาตุแก่คณะทูตพรตญี่ปุ่น ส่วนการประดับประดาตกแต่งในสถานที่นั้น มีธงแลใบไม้แลเครื่องสด แต่ประตูแลทางเข้าพระอุโบสถ ส่วนในพระอุโบสถตั้งโต๊ะเก้าอี้ ที่หน้าเสาข้างขวาตั้งเก้าอี้สำหรับพระราชาคณะ หน้าเสาข้างซ้ายตั้งเก้าอี้สำหรับคณะอานัมแลจีนนิกายตอนหนึ่ง

คณะทูตญี่ปุ่นตอนหนึ่งหน้าพระประธานตั้งโต๊ะชั้นเครื่องบูชาแก้วเจียรนัยดอกไม้สด บนโต๊ะชั้นวางตะบะมุกไม้สิบสอง พระเจดีย์องค์ใหญ่ตั้งบนตะบะมุก พระเจดีย์องค์เล็กที่บรรจุพระสารีริกธาตุสรวมไว้ในพระเจดีย์องค์ใหญ่ หน้าโต๊ะชั้นตั้งตะบะเครื่องบูชา หน้าตะบะเครื่องบูชาตั้งโต๊ะแลวางพานทอง ๒ ชั้นอยู่บนโต๊ะ แล้วตั้งเก้าอี้หันหน้าต่อพระประธาน เฉลียงข้างขวาสำหรับอุบาสกอุบาสิกานั่ง เฉลียงข้างซ้ายเป็นที่เลี้ยงน้ำชา ครั้นเวลาบ่าย ๔ โมงเศษ พระราชาคณะแลข้าราชการมานั่งที่พร้อมแล้ว เวลาบ่าย ๕ โมง คณะทูต แลราชทูตญี่ปุ่น กับภรรยาได้มาถึง แลเชิญให้นั่งที่แล้ว เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ข้าราชการแลคณะทูตกับราชทูตญี่ปุ่น แลภรรยาได้ยืนขึ้นพร้อมกัน เจ้า-พระยาภาสกรวงศ์ได้อ่านสุนทรพจน์ ครั้นจบแล้วได้อ่านคำแปลเป็นภาษาอังกฤษต่อไปจนจบ แล้วพรตโอตานิโคเอ็น หัวหน้าคณะทูตญี่ปุ่น ได้อ่านสุนทรพจน์ตอบเป็นภาษาญี่ปุ่น ครั้นจบแล้วเจ้าพนักงานกระทรวงธรรมการ ได้เชิญพระเจดีย์เล็กซึ่งบรรจุพระสารีริกธาตุ ออกจากพระเจดีย์องค์ใหญ่ มาตั้งบนพานทอง แล้วเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ได้เชิญพระสารีริกธาตุมอบยังมือหัวหน้าคณะทูต ทันใดนั้นพระราชาคณะได้สวดชะยะมังคลคาถา ครั้นจบแล้วพรตโอตานิโคเอ็น ได้ยืนขึ้นพร้อมด้วยนักพรตญี่ปุ่น บรรดาที่เป็นนักพรตญี่ปุ่นได้พนมมือแลสวดนมัสการพร้อมกันประมาณครู่หนึ่ง แล้วคำนับพร้อมกัน

แล้วก็สวดต่อไป แลคำนับอีก ๓ ครั้ง เป็นเสร็จการบูชาแลทำวัตรพระสารีริกธาตุ แล้วราชทูตญี่ปุ่นขอเปิดพระสารีริกธาตุดูพร้อมด้วยคณะทูตญี่ปุ่น ครั้นดูแล้วคณะทูตญี่ปุ่นผู้หนึ่งได้เชิญภาชนะ ที่จะมารับพระสารีริกธาตุขึ้นตั้งบนโต๊ะ ภาชนะนั้นรูปเป็นสถูปอย่างญี่ปุ่น สีสันฐานลูกแก้วมังกรที่ประดับจั่วเก๋งนั้นขนาดเท่าทนาน และมีฝาบนมีเปลวเป็นครีบ ๔ แฉกมียอดบนฐานเป็นกลีบบัวก้าไหล่ทองทั้งนั้น แล้วคณะทูตผู้หนึ่งได้ชักยอดออกมีเปลวเป็นครีบ บานพับเปิดได้ แล้วชักเม็ดยอดออกเปลวครีบทั้ง ๔ ก็เปิดออกไป เปิดฝาเชิญพระเจดีย์องค์เล็กบรรจุลงในนั้น แล้วเข้าถุงโหมดญี่ปุ่นบรรจุลงในหีบชั้นนอกตั้งไว้บนโต๊ะ แล้วเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ได้พาคณะทูตพรตและราชทูตญี่ปุ่นกับล่าม ไปหาสมเด็จพระราชาคณะและพระราชาคณะผู้ใหญ่ ให้รู้จักทักทายปราศรัยกันตามสมควร แลเชิญให้รับประทานน้ำชา ครั้นเสร็จการเลี้ยงน้ำชาแล้ว คณะทูตผู้หนึ่งได้เชิญหีบพระสารีริกธาตุตามกันมาขึ้นรถกลับไป เป็นเสร็จการมอบพระสารีริกธาตุแต่เท่านี้.

(คัดจากราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๗)

๑๕

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (อยู่ ญาโณทโย)

ISBN 974-580-840-7

9 789745 808409